Gouri
meena
SARAS®
Rough College Book
Name
Class
Sec.
Roll No.
Subject

॥ अर्हम् ॥

मुनि-श्रीमोहनलालजी-जैन-ग्रन्थमाला (५)

सुप्रसिद्धविद्याधरवंशभूषणमणि-श्रीमत्पादलिप्ताचार्यकृता

निर्वाणकलिका ।

संशोधकः-मोहनलाल भगवानदास झवेरी बी. ए. (ऑनर्स) एलएल्. बी., सोलिसिटर,
जैनशिल्पज्योतिषविद्यामहोदधि-पूज्यपाद-जैनाचार्य-श्रीमज्जयसूरीणांसदुपदेशेन-शहापुर-उपधानतपोज्ञानद्रव्य-
-साहाय्येन इन्दोरवास्तव्य-शेठ नथमलजी कनैयालाल रांका इत्यनेन,
मोहमय्यां निर्णयसागरमुद्रणयन्त्रे कोलभाटवीथ्यां २६-२८ तमे गृहे रामचन्द्र येसू शेडगेद्वारा मुद्रयित्वा प्रकाशिता ।

[प्रथमसंस्करणे वीरसंवत् २४५२, विक्रमसंवत् १९८२, इसवीसन १९२६. प्रतयः १०००]

पण्यं सार्धरूप्यकः ।

Printed by Ramchandra Yesu Shedge, at the "Nirnaya-sagar" Press, 26-28, Kolbhat Lane, Bombay.

Published by Seth Nathamalji Kanayyalalji Ranka, upstairs of Mumbadevi post office third floor, Bombay.

छपायेला ग्रन्थो.

१ पार्श्वनाथचरित्रम् हेमहंसगणिकृतम् (संस्कृत) .... मूल्यं ।। आणा.
२ सट्ठिसयपयरणं नेमिचन्द्रभण्डारिकृतं .... मूल्यं । आणा.
३ शृङ्गारवैराग्यतरङ्गिणी मुनिसुन्दरसूरिकृत (गुजराती अनुवाद) .... मूल्यं । आणा.
४ आदिनाथचरित्र पर्व पहिलु श्रीहेमचन्द्राचार्यकृत (हिन्दी अनुवाद) .... मूल्यं ४ रू.

हवे पछी छपावाना ग्रन्थो—

१ जैनप्रासादमार्तण्ड–श्रीमान्–जैनाचार्य श्रीजयसूरीश्वरजीकृत.
२ निर्वाणकलिकाभाषान्तर (सचित्र) रा. रा. मोहनलाल भगवानदास झवेरी.
बी. ए. (ऑनर्स) एल्एल्. बी., सोलिसिटर मुंबई.
३ अजितनाथचरित्र हेमचन्द्राचार्यकृत (हिन्दी अनुवाद).
४ मोहनाभ्युदयचम्पूमहाकाव्यम् , श्रीमान्–जैनाचार्य–श्रीजयसूरीश्वरजीशिष्य प्रतापमुनिजीकृत.
५ हस्तसंजीवनी (सामुद्रिक) जैनाचार्यकृत.

मळवानुं ठेकाणुं—शेठ नथमलजी कनैयालालजी रांका,
ठे० मुंबादेवी पोष्टनी उपर त्रीजेदादर, मुंबई.

श्रीविघ्नौघसंछेदिने नमः।

भूमिका.

के के न कालमाहात्म्यविदो विद्वांस इति विदन्ति यत्कालोऽयमुपचयापचययोर्भावानां विधायकतया कथ्यते सुषमसुषमादिरूपः कृतादिरूपो वा। तत्रायं प्रतिविचारो यत् कालस्य तद्विशेषस्य वा वस्तुजातसाधारणकारणत्वेन संमतस्य संपर्कादाविर्भवति भावानामुपचयोऽपचयो वेत भावानामुपचयापचयाभ्यामारोपितं भवति काले सुषमसुषमादिवैशिष्ट्यम्। अर्थात् कालः स्वभावादेव तथाविधतथाविधधर्मपराधीनो वलादिव भावानामुपचयापचययोः प्रयोजको भवत्युत भावा एवावश्यंभाविताद्दशताद्दशोपचयापचयतत्कारणभूतधर्मविशेषपराधीनाः कालस्य तथाविधतथाविधामिलापे प्रयोजका भवन्तीति (एवं क्षेत्रस्यापि प्रयोजकतोह्या) द्रव्यक्षेत्रकालभावादिपदार्थान्तरापेक्षावलेन स्याद्वादिभिर्विद्वद्भिस्समर्थितोऽपि ताद्दशस्ताद्दशो भावप्रकर्षापकर्षान्यतररूपः पर्यायापरपर्यायो भावविकारो नोपकरोति कालतारतम्यस्येत्थंभावेन निरूपणे। एवं प्राप्ते विसंवादे केचनोच्छृङ्खला नवीनाः—कालस्तु परममहत्त्वादेकत्वादाकाशादिवन्निर्लेपस्तत्र तत्र प्रतीयमानो धर्मविशेषः कल्यादिरूपो दुःषमदुःषमादिरूपो वा व्यवहारसाधारणो भाक्तः। भावानामुपचयवाहुल्ये भवति व्यवहारोऽनुकूलोऽयं काल इति। तथैव भावानामपचयवाहुल्ये प्रतिकूलोऽयं काल इति भवति व्यवहारः (एवं दिगादिगतोऽप्यनुकूलत्वाननुकूलत्वव्यवहारो भाक्तः)। अस्मिन्नेव च समये संगता भवन्ति लोकोक्तयो राजा कालस्य कारणमित्यादयः। निरुपाधिस्तु कालः कल्पायुषापि न शक्यो

निरूपयितुमुपाधीनामसद्भावे निरूपणासंभवान्निरूपकनिरूप्यनिरूपणादीनामप्युपाध्यनन्यत्वात् । सांप्रदायपरवशपरामर्शपक्षपातिनस्तु नैकान्ततो मन्यन्ते कालकृतैककारणांस्तांस्तान् धर्मान् भावान् । आयुषोऽल्पत्वकृतो न कोऽपि मततो तथापि दृश्यते तस्य ह्रासक्रमं दौर्जन्येन । न कस्यापि संमताऽनुपस्थितिस्वाभाविकनिष्ठुरां परम्परायाति सा संयुगे वार्यमाणापि प्रायेण "कालं हि पौरुषं प्राहुः पुरुषस्य महात्मनः । के न कालेन भक्षिताः । अन्ये कृतयुगे धर्माः ।" इत्यादिलोकोक्तयोऽप्यभिप्रायेण कल्पे समुचिततया संगता भान्ति । ऋजु–ऋजुवक्र–वक्राणां प्रभूततापि तत्तत्कालपरवशैव सम्मता महात्मनाम् । अस्मिन्नेव कल्पे कालस्य समुचिता संभवत्युपयोगितापि । प्रथम-कल्पपक्षपातिभिरपि वस्तुजातसाधारणकारणत्वेन सम्मतस्य कालस्येति वदद्भिः परोक्षरूपतस्स्वीकृतैव वस्तुजातसाधारणकारणरूपा परमाति-महत्युपयोगिता कालस्य । उपाधीनां सद्भावे सोपाधिकत्वेऽपि तस्य तस्य भावस्य तदीयनिरुपाधिकस्वरूपप्रलये स्वातन्त्र्यमर्यादास्वीकारेऽपि न कोऽपि बाधो न वा प्रत्यूहभयम् । सोपाधिके काकवति गृहेऽपि भवति निरुपाधिकं गृहमिति गृहमात्रविषयको व्यवहारः । स्वीक्रियन्ते चाचारकल्पादयो धर्माश्च । सति तात्पर्ये निरूपकादीनामुपाधित्वेऽपि न तेन तेन विहन्यते कालस्य स्वातन्त्र्यम् । अतएव स्थूलशरीरावच्छेदेनै-वात्मनो व्यवहारप्रयोजकत्वे तदवच्छेदेनैव तस्य तद्विषयकबोधविषयत्वे वा समाश्रियमाणेऽपि नापलप्यते तस्यानन्तज्ञानदर्शनादिव्य-सामर्थ्यं नत्रोपेक्ष्यन्ते तस्य तावता ऊर्ध्वगत्यावरणक्षयोऽन्तरा स्थूलशरीरम् । नच चार्वाकमन्तरा कस्यापि दार्शनिकस्य दृश्यते विवादः स्थूलशरीरानवच्छेदेनाप्यात्मनोऽस्तित्वस्वीकारे ।

समष्टिजीवनक्षणसमुदायस्य तारतम्यप्रयोजकतायां कालसामान्यनिघ्नतया सिद्धायामपि कालस्य यौगपद्येन कस्यचिद्गुरुत्वप्रयोजकता कस्यचिल्लघुत्वप्रयोजकतापि न भवति विरुद्धा निजनिजादृष्टवल्लब्धतत्तत्फलानुकूलतत्तत्परिमितक्षणराशेरपि व्यक्तिगतगुरुत्वादिकारणत्वात् ।

दृश्यते हि वसन्तवायौ समष्टिसापेक्षो हितावह इति व्यवहारो व्यष्टिसापेक्षश्च व्यक्तिविशेषे हितावहविरहव्यवहारोऽपि । समष्टिजीवन-तारतम्ये हि बालविवाहाद्यैहिकसर्वानुभवसिद्धसामग्र्या सिध्यति नातिप्रयोजना महाकाले धर्मविशेषकल्पनेति तु बालोल्लाप एव । जीवनक्षणतारतम्यस्य संस्थानतारतम्यस्य सामर्थ्यतारतम्यस्य च नृपशुस्थावरादिनिष्ठस्य तत्र तत्र काले विशिष्टस्यैवोपलब्धतया युक्तायाः विशिष्टकालकल्पनायास्सर्वथा सार्थकत्वात् । व्यष्टिजीवनकालानुकूलतारतम्यं प्रति बालविवाहादेः—बालब्रह्मचर्यभङ्गादेः कारणत्वेपि तस्य विशिष्टकालकल्पनाया अबाधकत्वात् । क्षणादिव्यवहारः काले कल्पित इति द्रव्यक्षेत्रकालादेरपि द्रव्यक्षेत्रकालादिसापेक्षमेव निरूपणमिति चान्यत् प्रसङ्गाप्रसक्तं च । एवं सिध्यति विशिष्टस्य कालस्य भावोत्कर्षापकर्षप्रयोजकत्वे कालविशेषे चतुर्विधसंघे तदङ्गभूतस्य कस्यचिदेकस्यैव साधोरेकस्यैव च कस्यचिच्छ्रावकस्य तथाविधायाः कस्याश्चिदेकस्या एव साध्व्या एकस्या एव च कस्याश्चिच्छ्राविकायाश्चास्तित्वमवशिष्टं स्थास्यतीत्याद्य आगमा अपि सुसंगतास्सन्तो भवन्ति हृदयङ्गमास्तर्ककर्कशस्वान्तानामपि ।

जैनागमे हि वैदिकाद्यागम इवासन् नानाविधास्तत्तद्विषयपरिपोषकास्तत्राद्यागमास्तत्तत्पूर्वान्तर्गता अद्यावधि गीयमानकीर्तयस्तत्प्रवर्तकाश्च ते त आचार्यवराः । अद्यापि च श्रुतिपथमायान्ति श्रीभद्रबाहु—वज्रस्वाम्यार्यरक्षितार्यखपुटपादलिप्तहरिभद्रसूरिप्रभृतिप्राचीनप्राचीनतरगण्यमान्या गमस्तम्भीभूताकल्पकीर्तिविद्वत्सम्मताः सिद्धप्राभृतयोनिप्राभृतविद्याप्राभृतादयो निबन्धाः । प्राभृतशब्दार्थस्तु प्र—प्रकर्षेण आ—समन्तात् भ्रियते प्राण्यते चित्तमनेनेति पूर्वसूरिसमुदायसम्मतः उपासकोत्साहवर्धनद्वारा शासनप्रभावप्रचारकस्तत्तत्सूरिसमुदायसत्कृतोऽनादिकालप्रच-लितचतुर्दशपूर्वागमसाररूप आगमविशेषः । प्राभृतागम इतियावत् । एवं निमित्तविद्याशिल्पविद्याचिकित्साविद्याप्रभृतयो नानाविधा विद्यास्तत्प्र-तिपादका आगमा आगमविदश्च दिव्यदृष्टय आसन् । काश्मीरकेरलगौडादिभेदेन प्रसिद्धानां महासरस्वती-महाकाली-महालक्ष्मीप्रभृतिमातॄणां

रोहिण्यादिविद्यादेवीनां-चक्रेश्वरी-महाम्बिका-पद्मावती-सिद्धेश्वरीप्रभृतिशासनदेवतानां चाराधनप्रकारबोधकानां वर्णभेदेनापि तत्तद्वर्णमान्यानां (ब्राह्मणेषु विशेषतया महासरस्वती, क्षत्रियेषु महाकाली, वैश्येषु महालक्ष्मीः, शूद्रेषु मातङ्गी, स्वस्वस्वभावानुकूलविधिनोपासनायामधिका गण्यते। सामान्यतया तु सर्वत्र सर्वाः। काम्योपासनायां तत्र तत्र कामनायां सर्वासां मातॄणां वैशिष्ट्यम्) तत्रागमानामपि वाहुल्यमासीदेवात्र सरित्स्वामिस्थानीये जैनागमे। (जैनजनतायास्तत्रमार्गस्तु काश्मीर इति प्रतीयते। यतो हि तत्र तन्त्रे श्रीमदर्हतः शिवरूपस्य ज्ञानशक्तिरूपायाः महासरस्वतीदेवतायाः प्राधान्यम्। सकलजैनाचार्यहृद्वर्तिनः सूरिमन्त्रस्य पञ्चमहापीठानां मध्ये प्रथममहापीठाधिदेवता चेयमेव देवता। श्रीहेमचन्द्राचार्यादिभिरस्मिन्पीठेऽस्याः काश्मीरवासिन्या एव कृतोपासना सरस्वतीसहस्रनाम्नि जैनमार्गप्रबोधिनीत्यन्यतमं नामापि सरस्वत्या दृश्यते। एतेषामपि रत्नानामलभ्यत्वे दुर्लभत्वे वा प्रोक्तो विशिष्टः काल एव कारणम्। अधिकारिणामभावे सर्वज्ञकल्पानामादरणीयानामपि तेषां तेषामागमानां क्षुल्लकातिक्षुल्लककर्तृकनिन्दायामपि हेतुस्स काल एव। कालस्यैव माहात्म्यमेतत् तस्यैवायं विलासो यदधुना किमपि स्वल्पमपि जानाति सोऽपि हसति सम्प्रदायसर्वस्वान् क्रियानिष्णातॉस्तॉस्तांस्तान्त्रिकान् सूरिसत्तमान् भूतपूर्वान्। देशान्तरसंस्कारस्य प्रभूततया स्वसंस्कारस्य सुतरां विस्मृततया पूर्वाचार्यपरिहासपरायणो न चिन्तयति तेषां सामर्थ्यम्। पश्यति च पाठितानामपि तत्तत्कर्तृकतत्तद्विषयकनिवन्धानां तात्पर्यावगमे स्वस्यासामर्थ्यं तथापि न मन्यते स्वस्यासद्भूतविषयावगाहिबोधग्रहिलतां, नावमन्यते च प्रजाधःपातविधायकं प्रकीर्यमाणमात्मनः कुतर्कमित्यत्र किं वक्तव्यमन्यत्कारणमृते कालात्। किं बहु ब्रूमोऽनुपादेयस्योपादानेऽनुपादाने चोपादेयस्य हेतुः काल एव। अधिकारिभेदेन प्रवृत्तौ प्रवर्तके तदुपाये च सिद्धेऽपि भेदे तत्कृतेऽपेक्षितेऽपि तत्तद्विषयप्रधाने तत्र तत्र शास्त्रे, परमार्थतश्चान्ते तत्तच्छास्त्रस्यापि मुक्तावेव तात्पर्यनिश्चये नेदं शास्त्रमार्हतानां सम्मतं नैतस्य प्रचारकृते जैनैर्विधेयो यत्न इत्यादि कर्णकटुप्रलापेऽपि काल एव कारणम्।

यद्यपि वलवता कालेन कृतस्य भावापकर्षस्य प्रतिविधाने न कस्यापि महतोऽपि विद्यते सामर्थ्यम् किं नाम प्रतिविधानं तद्वेगस्थगनेऽपि न कोऽपि समर्थः। तथापि कालस्यैवायमपि संकेतो यत्सर्वात्मना न वस्तूच्छेदं करोति वीजरूपतया शेषतया वा रक्षत्यपि कालान्तरभाग्युत्कर्षभाञ्जि वस्तुजातमूलानि। अपकर्षो नाम न सर्वात्मना नाशः किन्तु विरलतया विद्यमानता। मेघापाये संह्रियमाणेऽपि सूर्यकिरणादिद्वारा जले लभ्यत एवाल्पाल्पं जलं पल्वलादौ। कृषीवलैर्यावच्छक्ति गृहीतेऽपि क्षेत्रान्ने तत्रैवोञ्छवृत्तिभिर्यत्नवद्भिरासाद्यते कणिशादि। ईदृशेऽपि दुःखमये समये परिश्रमशालिभिरन्वेषणपण्डितैरासाद्यन्त एव कालकवलपतितानि तानि तानि ग्रन्थरत्नानि।

इयमपि **निर्वाणकलिका** तथाविधमन्यतमं निवन्धरत्नमेव। एतस्याः पुस्तिकाया अवलोकनेनैव सर्वं विदितं भविष्यति विदुषामिति वहूक्तिरेतद्विषये प्रलाप एव। अस्य निवन्धस्य नित्यकर्मविधिनामके प्रथमप्रकरणे मृदादिना वाह्यशुद्धिः अनन्तरं तत्तद्वीजादिना न्यासादिप्रकारश्च लिखितौ विद्वद्भिरवहितैरवश्यमवलोकनीयौ। द्वितीयस्मिन्नपि दीक्षाप्रकरणे भुक्तिकामस्य प्राञ्जलं, मुक्तिकामस्य तीक्ष्णाग्रमित्यादि समयसंस्कारसंस्कृतः पूजाहोमश्रवणाध्ययनादिषु योग्यस्याजैनं च पदं लभत इत्यादि च लिखितं तदपि च कर्मपराङ्मुखैश्शुष्कवाग्ज्ञानिभिरलसैरवश्यं सपरामर्शं द्रष्टव्यम्। अस्याचार्याभिषेकनामकं तृतीयं प्रकरणमस्ति तत्राचार्यस्य योग्यता तदीयकर्तव्यं तदभिषेकप्रकारश्च यथासंप्रदायं लिखितानि सन्ति। तदनु छत्र-चामर-हस्ति-अश्व-शिविकादीनि राजाङ्गानि योगपट्टक-खटिका-पुस्तक-अक्षसूत्र-पादुकादिकं च दद्यात् इति राजाज्ञेव लिखितमस्ति तत्र ग्रन्थे राजचिह्नं कुतो वा कल्पेत निर्ग्रन्थानामित्यादिजल्पद्भिरुत्सूत्रतर्कदासैर्दृष्टिनिक्षेपो विधेयः। यतो हि किं कस्मै कल्पेत किं कस्य विधेयं किंवा कस्य हेयमित्यादिविषये न वुद्धिस्वातन्त्र्यं न वाल्पज्ञतर्कप्रवेशः। सर्वथा वुद्धिस्वातन्त्र्यं हि नास्तिकता। आगमपराधीनमेव वुद्धिस्वातन्त्र्यमास्तिकता। तत्त्व-धर्म-ज्यौतिष-चिकित्सानिर्णये शास्त्रनिरपेक्षवुद्धिस्वातन्त्र्ये पापमपि स्पर्शते इति नाविदितं पण्डितानाम्।

चतुर्थमस्य प्रकरणं भूपरीक्षानामकमस्ति । अस्मिन् प्रकरणे भूमिः शुक्ला आज्यगन्धा मधुरा ब्राह्मणस्य, रक्ता...क्षत्रियस्य, पीता....
वैश्यस्य, कृष्णा शूद्रस्येति लिखता ग्रन्थकारसूरिणा जैनधर्मो वर्णधर्मस्य नांशतोऽप्यवहेलनमित्यपि ज्ञापितम् । भूपरीक्षाविधानं तु सर्वेषां
भारतीयानां समानमेवेति न तत्र किन्तुकरणान्तरः । यजमानशरीरावयवकण्डूयनेन शृगालादिप्रवेशेन वा निमित्तेन भाविफलानुमानं
मन्यमानेन मुनिमतौचित्येन निमित्तशास्त्रं सर्वेषां माननीयतया समानमिति स्वीकृतम् । एतदपि सूक्ष्मेक्षिकाकटाक्षेणेक्षणीयं निमित्तोपेक्षा-
परायणैः स्वाच्छन्द्यपाठपण्डितैः । शिलान्यासविधिनामकं पञ्चमपादप्रतिष्ठानायकमस्य प्रकरणं तत्रापि ब्रह्मरुद्रमहेन्द्रादीनां देवानां स्कन्द-
पूतनाप्रभृतीनां राक्षसादीनामपि पूजनं विहितं तदपि तन्त्रान्तरसमानमेव । अन्यदपि प्रतिष्ठाविधिनाम प्रकरणं षष्ठं विद्यते । एतस्यान्तराले
द्वारप्रतिष्ठाविधि-बिम्बप्रतिष्ठाविधि-हृत्प्रतिष्ठाविधि-चूलिकाकलशध्वजादिप्रतिष्ठाविधिनामास्ति प्रकरणचतुष्टयम् । सप्तमं जीर्णोद्धारविधि-
प्रकरणमस्ति । एतत्प्रकरणयोरपि विषये तान्त्रिकदीक्षादौ ग्रन्थे प्राच्येष्वाधुनिको भ्रमापूर्णो मद्बुद्धिः । अदीक्षितान् न श्रावयेत् न तेन
लेखयेत् अज्ञानं न दीक्षयेत् । अत्र दीक्षायां मन्त्रसिद्धाया एव प्राधान्यम् । सर्वतोभद्रमण्डलादीनां तान्त्रिकसम्मतानामेवात्रापि स्वीकारः ।
पुत्रादिकामनाकृतोऽपि विहितोऽभिषेकः कार्यः । दैशिको गुरुरपि तान्त्रिक एवाभिमन्तव्यस्तेऽप्युद्भावकरा एव भविष्यन्ति संप्रदायरहस्यावबोध
उपासीनानाम् । सकामेनाकामेन ज्ञानता तद्भाववता स्वस्थेनास्वस्थेन कृतानां पापानां प्रायश्चित्तस्य तारतम्यं मननीयम् इतरधर्मसाधारणं
च । अष्टमूर्तिनिर्देशोऽपि व्यवस्थापयति समानतां वैदिकागमव्यवहारेणास्यागमस्य व्यवहारे । तत्र तत्र भासमानो नातिन्यूनाधिकसादृश्य
योगयोस्सिद्धान्तोऽपि प्रमाणयति प्राचीनार्याणां व्यवहारसाम्यम् । नित्यकर्मप्रकारो गृहदेवतापक्षिप्रकारश्चास्य साम्य एव सम्मतो । सर्वेषामपि
साम्यदर्शकप्रमाणानां प्रबलं प्रमाणमिदं यदत्रापि दृश्यते चर्चा अभिचारस्य । द्वेषमोहनकृत्ये फलदे न सख्येव द्वयोर्वा विनाशशङ्कायां

शत्रुसंहारकृते विहितो दर्शनान्तरे अभिचारः । अयं हि विधाय कर्मणि श्येनाहिंसायास्सत्त्वात् फलेऽपि शत्रुहिंसायास्सत्त्वात् अभ्युदय-फलस्य हिंसासाध्यस्य कर्मणस्सह्यत्वेऽपि पापप्रयोजकफलस्य हिंसासाध्यस्य कर्मणोऽसह्यत्वान्निषिद्धश्च ।

जीर्णोद्धारविधिप्रकरणानन्तरं मुद्राविधिनामकं प्रकरणमस्ति । अत्र नाराचादीनां विन्यसनमुद्राणां महामुद्रादीनामावाहनादिमुद्राणां गोवृषात्रासन्योर्नेत्रास्त्रयोः पूजामुद्रयोः पाशादीनां जयादिदेवतापूजामुद्राणां शङ्खादीनां षोडशविद्यादेवीमुद्राणां दण्डादिसहितानामासां दिक्पालमुद्राणामन्यासां च परमेष्ठिप्रभृतीनां मुद्राणां निर्माणप्रकारो दर्शितः । मुद्रादर्शनं बाललीलेवाडम्बरमात्रफलकमिति वदतां संशया-पनोदायेदं प्रकरणं पर्याप्तमपि मुद्राशिक्षणकर्मणि महोपयोगि । अत्र परं प्रायश्चित्तविधिप्रकरणमस्ति । एतच्च सर्वैरास्तिकैरभ्यस्तव्यम् । अतःपरमर्हदादीनां वर्णादिक्रमविधिस्ततः परं विद्यादेवीनां षोडशकं दिक्पालदशकं ततः परं ग्रहनवकं ततः परं प्रशस्त्या ग्रन्थसमाप्तिः ।

अस्याचार्यस्य पाण्डित्यं लोकोत्तरं वर्णितं दृश्यते तदवगमश्च कथावल्यां प्रभावकचरिते च चर्चितादस्य चरित्राद्विधातव्यः। अस्य ग्रन्थस्य लेखशैली चापि सूचयति संस्कृतप्राकृतभाषयोराधिपत्यमस्य सूरेः। निर्माल्यं देवस्वदेवद्रव्यनैवेद्यनिवेदितनिर्माल्यभेदेन पञ्चधा। तत्र देवस्वं देवकृते दत्तं ग्रामादि देवद्रव्यं देवकृते कृतमलङ्कारादि नैवेद्यं देवसन्निधौ समर्पितं तत्कृते कल्पितं मोदकादि निवेदितं प्रसादितोत्सृष्टं तदेव निर्माल्यं देवदेशादपसारितं तदेवेत्यादिग्रन्थेन तत्तद्वस्तुभेदोपभेदबोधकेनास्य सूरेस्संप्रदायबोधमहोदधित्वं सुव्यक्तमेव । लोकोत्तरपण्डितस्याप्यस्य वैनयिकी बुद्धिरपि लोकोत्तरैवासीत् तस्या वर्णनं चावश्यकटीकायां कृतं दृश्यते । विनयो हि वैदुष्यपरीक्षकः स्थितश्च विदूरे विनयस्य विद्वानपि न वस्तुतो विद्वान् इति विदुषां सिद्धान्तं कथमवमन्येतेदृशो विद्वान् ग्रन्थकारः । जीर्णोद्धारकारणं परिगणयता पादलिप्ताचार्येण

सूरिणा पिशाचाद्यधिष्ठानभूतस्यापि निम्बस्य पुनरुद्धारो विहित इत्यपि अल्पकैः पिशाचादीनां चर्चा न गण्यमान्यप्राज्ञसंमतेति कथयद्भि-र्विचारणीयम् । अस्मिन् निबन्धकारे निरगतां गुणानां गणनायां तु नाहं प्रवृत्तो न वा रा मम साध्यस्तथापीति तूच्यते यत् सूरिणा प्रसङ्गमुत्थाप्य मतान्तरचर्चापि नादृता का कथा निन्दायाः एतस्यैव नाम पाण्डित्यम् ।

एतत्सूरिवर्यकृतास्तरङ्गवतीकथाप्रश्नप्रकाशशत्रुंजयकल्पनामानोऽपि निबन्धा आकर्ण्यन्ते । प्राकृतभाषानिबद्धायास्तरङ्गवतीकथाया-स्संक्षेपः कृतो नेमिचन्द्रसूरिणा सूरिप्रकाण्डेन । शत्रुंजयकल्पस्तु श्रीभद्रबाहुस्वामिकृतस्य श्रीवज्रस्वामिनोद्धृतस्य संक्षेपरूपः । अस्यादेव सारमुद्धृत्य संक्षेपेण प्रणीतः शत्रुञ्जयकल्पः श्रीजिनप्रभसूरिणा । कल्पः प्राभृततः पूर्वं कृतः श्रीभद्रबाहुना । श्रीवज्रेण ततः पादलिप्ताचा-र्येण ततः परम् । इतोऽप्युद्धृत्य संक्षेपात्प्रणीतः कामितप्रदः । श्रीशत्रुंजयकल्पोऽयं श्रीजिनप्रभसूरिभिरिति प्रमाणमत्रार्थे । ग्रन्थकृता तथा चागम इति कृत्वा प्रमाणरूपतयोदाहृतास्तास्ता गाथाः पूर्वागमानाम् ।

एतस्य पादलिप्तसूरीश्वरस्येतिवृत्तं प्रभावकचरिते पादलिप्तप्रबन्धे वर्णितमस्ति तत एवैतदिह्मात्रमुल्लिख्यम् । कोशल्यायां पुरि फुल्लप्रतिमाभ्यां महामुनेरस्य जन्म कृपातः शासनदेवतायाः श्रीपार्श्वनाथायतनायतनाया आशीर्वादतश्चार्थनागहस्तिसूरीणाम् । गर्भाष्टमे वर्षे विद्यारम्भो वर्षेणैव चाध्ययनं सर्वविद्यानां वैदुष्यातिशयमहिमवशात् । तासु तासु राजसभासु तैस्तैः पण्डितप्रकाण्डैस्सह शास्त्रार्थो विजयश्च वर्णितो विस्तरेण । जन्मसमयस्त्वेषां बहूहापोहपुरस्सरमाङ्ग्लभाषाभूमिकायां बी. ए. (ऑनर्स), एल्एल्. बी. सोलीसीटराद्युपाधिधारिणा श्रीभगवान्-दासजीतनयेन पण्डित श्रावकश्री मोहनलालजीत्यनेन लिखितायां सुनिरूपितो वर्तते स च विक्रमसम्वत्सरस्य तृतीये वर्षे प्रतिभाति—

रमापतिमिश्रः

निर्वाणकलिकाविषयानुक्रमः ।

NIRVANA=KALIKA.

INTRODUCTION.

The present work Nirvana-Kalika is a treatise by Padliptacharya or Palittasuri who flourished in the first century of the Vikrama era and is the oldest extant work dealing with ceremonials relating to the "Installation of Idols" and is also known as "Pratishtha-Paddhati" *i. e.* "Treatise on Installation".

CONTENTS.

It also deals with the Daily Worship and "Initiation of a person as a Jain" or *Mantrika-Diksha* & "Consecration as a Preceptor" or *Acharyābhisheka.* In connection with the *Diksha-Vidhi* and *Acharyābhisheka* are given descriptions of *Sarvatobhadra-Mandala* (Diagram having Bhadra-shape on all sides) & erection and decoration of Puja-Mandapa (Tent for worship). In course of the Daily-Worship-Ceremonies is described the Nitya-Puja-Yantra (Diagram for Daily-Worship), which is the larger form of the Saint Wheel *(Siddha-chakra).* The third part of the work deals with the "Installation-Ceremonies" and in course thereof describes the "Nandavarta Mandala" (Diagram of auspicious turn being Seat of Tirthankaras). The five kinds of Pratistha viz. (1) *Pada-Pratishtha* (Installation of Foundation), (2) *Dwara-Pratishtha,* (Installation of Doors), (3) *Bimba-Pratishtha,* (Installation of Idols), (4) *Hrit-Pratishtha,* (Installation of Heart), (5) *Chūlika-Pratishtha*

or *Shanku-Pratishtha*, (Installation of Top or Cone), are treated in this part. After dealing with the subject of selecting and taking possession of land in the chapter styled *Bhūmi-Pariksha* (Examination of Land), and *Bhumi-Parigraha* (Taking possession of Land), the *Pada-Pratishtha* or Foundation ceremony is described. It begins with *Vastu-Puja*, (Worship of Architectural Deity)—the section being entitled *Shila Pratishtha Vidhi* (Installation of Stone). In this connection the 64 *Padika* (Parts) Vastu ceremony applicable to Temples is described. It also mentions 81 *Padika* (Parts) *Vastu-Ceremony* applicable to other buildings. The *Dwara-Pratishtha* is the ceremony connected with putting up the doors. The *Pada-Pratishtha* is Foundation Ceremony. The *Bimba-Pratishtha* is the Installation proper of the Idol. The *Hrit-Pratishtha* is somewhat novel and seems to have been rather forgotten. It relates to the Installation of the Central portion of the structure compared to *Stambha-Pratishtha* (Installation of Posts) in ordinary structures. *Chūlika-Pratishtha* includes the installation of *Chūlika* (Top), *Kalasha* (Jar), and *Dhwaja* (Flag). In other structures, the final ceremony is *Mobha Pratishtha*, (Installation of the Central beam in the roof). Then are described the 8 kinds of "Vedikas" (Square platforms or seats). The subject thereafter treated is the removal of old and substitution or reinstating of the idols. It is called the reinstallation or *Jirnoddhara-Vidhi*. It may be of interest to note that *Prayashchittavidhi*, (Purifying Ceremony) which is next taken up deals with five kinds of Nirmalya (Offerings) viz. (1) *Devasva* (Land of God), (2) *Devadravya* (Ornaments and decorations of God), (3) *Naivedya* (Things meant for God), (4) *Nivedita* (Things offered to God), (5) *Nirmalya* (Removed offerings). There is also a reference to *Devadravya* in

Nityakarmandhi (Daily Worship). In the recent controversy on the subject, between the late Vijaya-Dharma-Suri and Sagarananda-Suri the occurence of the word *Devadravya* and its treatment here do not seem to have attracted the attention of the learned controversialists, as otherwise the controversy would not have proceeded much further, owing to the antiquity & authenticity of the *Devadravya* being sufficiently proved by the present work. The Chapter on *Mudra-Vidhi* deals with the disposition of fingers so as to form various suggestive diagrams to aid contemplation. It is of unique interest The *Mudras* seem to have been described in a soprate chapter as they are mentioned in the other parts of the work in course of various rites and ceremonies. The last chapter describes the complexion, cognizance, birth-constellation, birth Zodical singn, and attendant *Yaksha* (Male-Deity), and *Yakshini* (Female Deity), *Vidyadevis* (Goddesses of Learning), *Lokapalas* (Protectors of worlds), *Grahas* (Planets), Yaksha-Brahmashanti and Kshetrapala (Warden of land). As regards the reference to Zodiacal signs we shall deal with the same in its histodical aspect below. This chapter on *Mudras* as also certain other portions of the work dealing with various ceremonies have great resemblance to Tantrika rites. The author uses the word "Deshika" in connection with Foundation Ceremony or *Pada-Pratishtha* as meaing the preceptor performing the ceremonies. This is a word ordinarily found used in that sense in Tantras. The Kularnava-Tantra Chapter 17 verse 14 derives it thus:—

देवतारूपधारित्वाद्दिग्याद्युग्रहकारणात् । करुणामयमूर्तित्वाद्देशिकः कथितः प्रिये ॥ १४ ॥

The reference to *Ashtamurti* (Eight-fold form) in the Daily Worship is significant as the word usually signifies *Shiva*.

DAILY WORSHIP AND IT'S NATURE.

Taking up the chapter on Daily-worship, it is of great interest to compare the same with passages on the subject in *Agamas* or Holy scriptures as also other works on the subject viz. "Puja-Prakarana" by Bhadrabahuswami "Shravakaprajnapti" by Umaswati "Puja-Vidhi" and "Vidhi-Prapa" by Jinaprabhasuri, "Acharadinakara" by Vardhamanasuri and "Acharapradipa" and "Shraddha Vidhi" by Ratnashekharasuri. It has allthrough remained the same but for some slight variances. It also shows the influence under which the Jains were at the time in their daily worship. It is that of Tantrika and Sankhya Yoga philosophy. There are five kinds of *Shuddhis* (Purificatory ceremonies) *Dharanas* (Concentrations) *Dhyana* (Meditation), *Dig-bandhana* (Fortification), *Gurupuja* (Worship of Preceptor), *Vidyadchanyasa* (Placing of mystic syllabic body) aided by contemplation of Arhan with 12 *ganas* (Divisions) and with Jnanashakti (Prowess or Goddess of learning), *Mudras* (Suggestive diagrams of fingers), *Mantras* (Mystic syllables) *Sakalikarana* (Unifying Rite), "*Mandalapuja*" (Worship of Elemental Diagram), "*Nyasas*" (Placing of Mystic-Syllables), "*Manasika-Puja* (Mental worship), as also *Griha-Devata-Pujana* (Worship of Homely Deities and *Balividhana* (Rite of offerings to be performed). There is also a reference to *Homa* (Sacrifice) at p. 7-1 ch. Dikshavidhi, of this work. The Sankhaya Yoga influence may be illustrated by reference at p. 28-2 to use of Tattvas (Elementary Substances) as described by the Sankhyas. There are also the *Kala* & *Vidya* of Tantrikas included. But there is a third and distinct current which mentions Raga, Chandra,

Aditya, Rakta, Ashvis, Agni, Indra, Vishnu, Mitra and Brahma as Lords of various senses or functions. There is also given the ancient "Yantra-Puja" (Worship of Diagrammatic representation). As regards the Yoga influence the description of Nirmanaskavastha (Condition void of Thoughts) is an instance. *Pranayama* (Breath-Control) is prescribed for Bhutashuddhi (Purification of Bodily Elements).

DIKSHA VIDHI AND ACHARYABHISHEKA.

(Initiation and Consecration)

Diksha Vidhi (Initiation) or *Mantra Diksha* (Initiation with Mantras) is practically forgotten at the present time and even in later works it is to be found treated only in "Achara-Dinakara". The Chapter on *Acharyabhisheka* (Consecration as Acharya) is of importance to show the qualifications which are thought necessary in the person receiving the dinigity and to show how he was respected even by his preceptor on conferment of the Dignity. It not only deals with consecration of Acharya, but says that *Abhisheka* (Consecration) may be similarly performed for attaining various wordly objects *e. g.* regaining lost kingdom and having a son.

TANTRIKA INFLUECE.

This chapter as also the subsequent chapters on Installation ceremonies lend additional support to the inference that the present work bears many marks of Tantrika influence. Sir John Woodroffe the famous writer on Tantras has made it abundantly clear that Tantras do not necessarily mean rite with wine and women. Every great religion has had its distinct mode of meditation, path of realization, and the way of attaining final beatitude.

There will be exoteric as well as esoteric doctrines the theoretical as well as the practical portions of the religious philosophy. The Tantra as known has to do more with the practical method of realization rather than the theoretical There are Shaiva, Shakta, Vaishnava, Ganapatya, Saura, Bhairava, and many other Tantras, still the general nature of realisation is same, they are therefore brought under a common denomination "Tantrika", although each has its distinct philosophy as well as deity. It is not surprising therefore that Jain methods of realisation *i. e.* the practical portion of it should greatly resemble what is known as Tantra-Marga. The most important doctrine of the Tantrikas for practical realisation is *Shat-Chakravedha* (passing through six centers or plexes of body) by concentration. It cannot be said that the Jaina works do not adopt that method for realisation. "Yoga-Shastra" of Hemachandracharya and "Jnanarnava" of Shubhachandracharya describe the Pindastha (Bodily) as well as *Padastha-Dhyana* (Mantrika). The present work also prescribes *Nirmanaska Dhyana*. Wherever Mantras are used to

aid meditation, wherever there are meditator, meditation, and object of meditation, the mode may be said to be Tantrika. There are many more Tantrika characteristics here and they have been already indicated. Tantra is primarily the *Kriya Kanda* or practical part complementing the *Jnana Kanda* or theoretical part. Every religion will no doubt harmonise its *Kriya-Kanda* to its theoretical portion or Philosophy. It has been so harmonised here. Another distinguishing feature of Tantra is that it may be classed as *Adhi-Daivika-Vada* as distinguished from and midway between *Adhibhautika-Vada* and *Adhyatmika-Vada* Like other Shahstras, the Tantra Shastra also has attempted to include the other two *Vadas* to make it a complete whole, but the same remain subsidiary. The 3 Vadas, are three stages in the spiritual evolution of man, and none of them can be neglected.

The chapters on *Dikshavidhi* (Initiation) and *Acharyabhisheka* (Consecration as Acharyas) and the chapter on *Shila Nyasa* (Laying of stone) describe the requisites of the two ceremonies viz. bunting, chowrics, flags, mirrors, leaf-arches, bells, lotus-stems, and other decorations, the "Mandapa" (Tent), Vedikas (Raised seats), the doors, the posts, the five coloured *Mandala* (Diagram), *Kumbhas* (Pots), *Kalashas* (Jars), *Shankhas* (Conches), draperies, *Yavarakas* (Barley-shoots). They are all the same as may be found in any Hindu work on ceremonials or Architecture

The Sarvatobhadra-Mandala Vastu-Mandala and the Mandapa are described here as are described subsequently in other works on architecture, such as "Samarangana" by King Bhoja, "Raja-Vallabha", "Vishva-Karma-Prakasha", and "Shilpa-Dipaka".

VASTU CEREMONY.

(Worship of Architectural Deity)

The Vastu Ceremony was until recently commonly believed to be a ceremony adopted by the Jains because of their contact with the Hindus, as Jains usually adopted themselves to their surroundings and did not unduly give importance to matters-not strictly connected with their religion but wordly in their nature-to avoid straining of feelings between them and the general Hindu population. It may however be of importance to note that Vastu-Vidhi is similarly treated in the Upanga *Jambu-Dwipa-Prajnapti.* (P. 207-210 Agamodaya Samiti Edn.)

In the beginning of *Pratishtha Vidhi* are described the qualifications of *Acharya* (Preceptor), *Indra* (Person performing ceremonies) and *Shilpi* (Architect) and are thereafter described all sorts of Installation-Ceremonies from the laying of the foundation to the implanting of the flag. These have already been dealt with. The minor ceremonies and other subjects may be seen by a glance at the table of Contents. The chapters on Mudra Vidhi and Prayashchitta and Arhadvarnadikam have been also dealt with in the foregoing part.

We may here briefly consider the mention of Zodiacal Signs. These are said to be of Greek origin and supposed to have been introduced in India about the time of Varahamihra. This is because there was

not found reference to them in any Indian work of earlier date. When the Greak influence is known to have been great in the time of Chandra-Gupta and when it is known that many things of Greek origin were then introduced in India, it is quite probable that the mention of Zodiacal signs in this work instead of proving the work to be later in date proves that the Zodiacal signs were introduced earlier. This is so because the date of the work is 1st century of Vikram era both from internal as well as external evidence. We have already mentioned the ancient current of thought in this work. Metrically also the Gathas cited here lead us to the same conclusion Externally the author of the work will be shown to have flourished in the 1st century of Vikrama Era.

POINTS FOR ANTIQUARIANS.

The work is of great importance to the antiquarians as it supplies a link between the period of the composition of the Jain holy scriptures and the date when they were systematically committed to writting. The work is written in Sanskrit in departure from the usual practice to write in the Ardhamagadhi language of Jain Religious works of the time. It reflects the spirit of the time when King Vikrama who started the Vikrama era was on the thorne. The pomp attached to Acharyaship is great. Royal insignias such as elephant, horse, palanquin, chowries, umbrella, as well as *Yogapattaka* (diagram for worship) and

Khatika (Pen), books, Crystal-bead-rosary, and sandals are presented to Acharya on conferment of the dignity. Both *Shakhas & Gachchha* are mentioned. The reference in the *Nitya-Karma-Vidhi* to *Ashta Murti* (eightfold form, Shiva) is important and shows that Jain worship was influenced by Tantrika Agamas where the chief deity is Shiva. There was a revival of Hindu learning and Sanskritists flocked together in large numbers to the audience hall of King Vikrama. The learned Jains vied with the Hindu Pandits in the Sabha of Vikrama. The Jains also began to study Sanskrit in large numbers and commenced writing works in Sanskrit dealing with their religion. About the time the famous Umasvati, the learned author of *Tattavartha Sutra* also wrote his aphorisms in Sanskrit. At the same time the Prakrit language continued in full force and works began to be written in both the languages. Kundakundacharya of the Digambara sect who is said to have flourished about 49 S. Y. about this time wrote his 8 famous *Pahudas.* (summaries or extracts from 14 Purvas, the lost Agamas, in Prakrit). This was the time when *Pahuda Granthas* were in vogue. Since the time of Bhadrabahu-Swami till about the middle of the second century, such kinds of works continued to be composed. They purport to be the preserved summaries on various subjects treated in *Purvas* which were fast becoming extinct by the time. It appears from the available Pahudas and the quotations of Gathas in the present work hereafter discussed, that it is not correct what the Western Scholars say that *Purvas* contained merely the disputations of Shri Mahavira with his contemporaries. The work goes to show that *Purvas* dealt with as great a variety of subjects as the existing *Agamas.* The Jain tradition is that Bhadrabahu-Swami was the last person who knew all the fourteen

Purvas, and he was the first to compose the *Pahudas* which were collections of relevant passages out of *Purvas* on select subjects. It may be noted here that the word *Pahuda* or "Prabhrita" is also used to signify chapter in certain Agamas *e. g. Surya-prajnapti* and others.

VAJRASWAMI AND PADLIPTACHARYA.

It appears that Vajraswami further classified the subjects in their various divisions and rearranged *Pahudas* with a view to have separate treatises on the various divisions of a general subject which was formerly treated as a whole by Bhadrabahu-swami. What the author of the present work Padlipta-suri is said to have done is to abridge the said treatises. This is the view of Jinaprabhasuri as expressed in "Vividha-Tirtha-Kalpa" otherwise known as "Kalpa-Pradipa". He also says that Vajraswami's pupil re-arranged "Kalpa Prabhrita" and Padliptasuri abridged the same. This can be reconciled with conclusion arrived at in the portion hereof dealing with Padlipta's date by supposing him to be an elder contemporary of Vajra-Swami, complementing the work of the younger "Yuga-Pradhana" (Leader of the age) Vajra-Swami. This will appear to be certain, from the reference in the "Anuyogadwara" *Mula-Sutra* of Aryarakshitasuri as also from the discussion in the section dealing with Padlipta's date.

THREE PERIODS OF JAINA LITERATURE AFTER AGAMAS.

The first is the Pahuda period beginning with Bhadrabahu Swami and extending over the middle of the 2nd century A D, when Dharasena composed the Yoni-prabhrita about 135 A. D The names of some of the Pahudas or Prabhritas known from references in various works are "Siddha-Prabhrita", "Vidyaprabhrita", "Yoni-Prabhrita", "Nimitta-Prabhrita" (Kathavali), "Pratishtha-Prabhrita", "Karma-Prabhrita" (Karma Grantha), "Vijnana Prabhrita', "Kalpa Prabhrita" (Vividha-Tirtha-Kalpa), "Swara-Prabhrita" (Commentary of Thānanga Sutra), "Nātya-Vidhi-Prabhrita" (Commentary, Rayapaseni, page 52 Agamodaya-Samiti Edition) There are also the 8 Pahudas of Kundakundacharya The remnants now available are fractions of Yoni-Prabhrita, Vijnana Prabhrita, fraction of Nimitta Prabhrita viz Prashna Vyākarana, dealing with Prashna-Jyotisha and different from the published Anga of identical name & Anga-Vidya. Thus about the middle of the 2nd century the Pahuda period ends It appears that for the present work that the Vidya.Prabhrita and Pratishtha Prabhrita have been requisitioned

PERIOD OF LOGICIANS.

Then commences the era of Logicians with Siddhasena-Divakara at the head, followed by Samanta-Bhadra and others. They were followed by the great Siddhantins Devardhigani and Jinabhadragani and the

Agamas were systematically committed to writing as was the great Bhashya written. Sanghadasa and others wrote the other Bhashyas about the time. They were followed by the Churnikaras, the greatest being Jinadasamahattara-Gani All these followed the Tradition strictly and tried to protect the Siddhanta from the unfettered intellectual attacks of the Logicians.

PERIOD OF COMMENTATORS.

With Haribhadra came the amalgamation of Tarka with Siddhanta and commentaries in new style came to be written on Agamas in Sanskrit which thoroughly satisfied the logical instinct then aroused amongst the learned Jains by Siddhasena and his followers. The great commentators Shilankacharya Abhayadeva-suri, Malayagiri, Dronacharya and Shantisuri accomplished the task of ellucidating the Siddhanta. Hemachandracharya with his versatile intellect completed the development of the Jaina writings in all the branches of literature and philosophy and Jainism reached its Zenith in his times.

WHEN DID THE JAINS COMMENCE WRITING WORKS IN BOOKS.

The very important feature of this work is that it contains passages which throw a considerable light on the Jain tradition and furnish direct proof of its authenticity which is already proved by Buhler.

Jacobi theory from independent sources. Prof. Jacobi has had to depend on indirect proofs, when he says that the scriptures of the Jains came to be written for general use in the time of Devardhi Gani although it was not unusual long before that to write scriptures in books. The passages are as follows:—

[illegible] । नापि [illegible] । [illegible] न [illegible] ॥ पृ. ७-२

[illegible] कायोत्सर्गं कृत्वा [illegible] पुस्तकादिषु [illegible] ।
ततो [illegible] ॥ पृ. ९-१

There is the direct reference to *Pustaka i. e.* book and the Surmantra being about the time written in books etc. There is also warning against an uninitiated person writing works relating to Mantra Tantra and Kalpas. It is possible thus that athough the books were not in general use in some places at least the scriptures must have been written in books for exact preservation of the same. We may observe in passing that the reference to "Nandi-Sutra" in the chapter must be to the original Sutra and possibly to "Brihannandi described in "Yoga-vidhi" as also at the end of "Nandi-Sutra" (Agamodaya samiti Edition) and the inference of Dr. Jacobi that what Devavachaka did was to redact and enlarge upon the old work seems to be true.

While dealing with the *Nitya karma-Vidhi* I dwelt upon the ceremonials being the same before and after the date of the present work. Another factor which goes to prove the authenticity of the Jain

tradition is that the Pantheon as described in this work is the same as in the scriptures or subsequent works. The Mantras used in the ceremonials are also the same. The Saint Wheel *(Siddha-Chakra)* and the *Nandavarta Mandala* are also the same.

DIVISIONS OF SHWETAMBARAS AND DIGAMBARAS.

From the colophon of the work it appears that even in the first century of Vikrama the Divisions of *Shwetambaras* and *Digambaras* were in existence. The colophon of the *Stutis* of Siddhasena Divakara confirms the existence of such divisions in ancient times. It is very probable therefore that the divisions are really much older than supposed to be, and Dr. Jacobi's inference in this respect from other sources seems to be quite sound. I think that the divisions became marked from the time of Arya-Mahagiri and Arya Suhasti.

GATHAS FROM LOST AGAMAS.

The most important feature of the work is that it contains nearly 70 verses *(Gathas)*, some of which are actually quoted as from "Agamas" and others are also probably from "Agamas" although not expressly stated so to be. These verses cannot be identified in any of the available "Agamas". The author himself in the opening verse mentions that this treatise has been extracted from "Jinagama". It is stated

in the colophon that this treatise has been composed after considering the Mantras of the *Siddhanta.* The verses appear to give a connected account of the Installation-Ceremonies. They furnish to us a clue to what Purva literature was. It was not what is surmised to be merely the disputations of Shri Mahavira with his contemporaries, but a variety of subjects as already stated. It is probable that they formed a part of "Vidya-Pahuda", and may have been taken from "Pratishtha-Pahuda" separated by Vajraswami from the former work of Bhadrabahuswami. They thus furnish direct evidence of what "Pahuda-Granthas" were. Besides the said *Gathas* which look like quotations rather from "Pratishtha-Pahuda", there are Mantras in Prakrit which are probably taken from the larger work Vidya-Pahuda which as its name indicates must have dealt with various Mantras. I have already cited Jinprabhasuri's opinion on the point and have mentioned the names of "Pahudas" referred to in various works.

REFERENCE TO NIRVANA-KALIKA.

The "Prabhavaka-Charitra" mentions the present work by name, in the biography of Padliptasuri there given. The earliest work which cites the present work by name is the commentary by Siddhasenasuri (1186 A. D.) on "Pravachanasaroddhara" of Nemichandrasuri in connection with the description of attendant Yakshas and Yakshinis, (see p. 95-1 Pravachana-Saroddhara Devachanda Lalbhai Edn.).

HARIBHADRA'S BIMBA-PRATISTHA-VIDHI.

Without mentioning the present work by name Haribhadrasuri in his eighth "Panchashaka" named "Bimba Pratishtha Vidhi" has adopted many of the verses of the present work altering some partly, and incorporating many with but linguistic changes that took place in the Prakrit language, presumably because of the great interval of time between Padliptasuri and Haribhadrasuri. The learned commentator of Haribhadra's "Panchashaka" Shri Abhayadevasuri has quoted some of the *Mangala-Gathas*, only alluded to by Haribhadra the author of the work, without any appreciable alteration of language. These are:—

जह मेरुस्स पइठा जंबुदीवस्स मज्झयारंमि । आचंदसूरियं तह होउ इमा सुप्पइठत्ति ॥ १ ॥

जंबुदीवपइठा जह सेसयदीवमज्झयारम्मि । आचंदसूरियं तह होउ इमा सुप्पइठत्ति ॥ २ ॥

जह लवणस्स पइठा सव्वसमुद्दाण मज्झयारंमि । आचदसूरियं तह होउ इमा सुप्पइठत्ति ॥ ३ ॥

STYLE.

The author himself in the opening of this work says that the treatise is being written in a clear way (Spashtartha). The diction has the merit of what Rhetoricians call *Prasada* quality or clarity. The work is written in a pure, homely, concise, and clear style. The author has great command over language

and owing to that merit is able to avoid monotony even in such a work of ritua's. He proceeds in a very smooth manner and keeps up our interest by the variety of subjects he treats of in a masterly manner giving authoritative statements on each of them. The treatment has the merit of thoroughness in a small compass. The sentences and phrases tend to become proverbial and imprint an ineffaceable mark in our memory. We feel all along as if we are enjoying a summer-swim while going through the work.

LIFE OF PADLIPTA.

The biography of the author has been given in Kathavali & Padlipta Prabandha (Prakrit), Prabhavaka Charitra, in great details and also in Prabandha-Chintamani. Padlipta's mother named Pratima wife of Fulla a merchant in Koshala, which was then ruled by King Vijaya Brahma had for many years no son. She worshipped the goddess Vairotya for having a son. She was told by the goddess to drink water being the foot-wash of Shri Aryanagahastisuri. He was in the line of Kalikacharya called the dynasty of Vidya dharas which started from Nami and Vinami the tributary Princes of thefirst Lord or Tirthankara Rishabhadeva, who were given the Vidyas presided over by 16 Vidyadevis viz. Rohini and others along with the Kingdom of Vaitadhya by the Serpent-King Dharanendra. Hemachandracharya in his "Trishashtishalaka-Purusha-Charitra" narrates the annecdote, and says that the Vidyadharas were divided in 16 groups

named after the particular Vidyadevis worshipped by them. Thus Kalikas meant those who worshipped Kali. The said Pratima went to Aryanagahastisuri the next morning and when about ten steps away from the preceptor partook of the said water. She was therefore told by the preceptor that as she did so she would have a son who will be reared up ten Yojanas away in Mathura on the other bank of Yamuna and that she would have ten sons. In return the preceptor asked of her that the first son should be allowed to be initiated as his pupil. She consented. The first son was the author of our work. He was brought up under directions of the preceptor and when 8 years old was intitiated by Shri Aryanagahastisuri's brother-preceptor Sangamasinhasuri. He was then placed in charge of Sangamasinha's learned pupil named Vachaka Mandanagani. Thus Padlipta became a scion of the Vidyadhara's Dynasty. Padlipta otherwise known as Palitta acquired learning under him very soon and learnt all that was being taught to other pupils also. Within a year he completed his studies. He was one day sent out to beg and bring food. On his return he said as follows:—

अवं तं वच्छीए अपुष्पियं पुष्पदंतपंतीए । नवमालिकं जियं नववहूइ कुडएण मे दिन्नम् ॥

Hearing this flowery description of the lady the preceptor remarked "You are Palitta (पलित्त) *i. e.* (Bemeared with sin)" The pupil replied, "Be pleased to add a Karna *i. e.* Say Pālitta (पालित्त)" which meant, "You (may) have flying-foot application". The preceptor was pleased by the pupil'switty reply and his birth-name Nagendra given to him at his birth after the mother's dream of the King of Naga-Devatas was thenceforth changed into "Pālitta". In his 10th year he was installed as an Acharya. He spent the

beginning of his life in and about Mathura, and after about 3 or 4 years was directed to proceed to Patliputra where by sheer force of intellect he became a close friend of the King Murandarai. The details of his life about the time can be had from the Prabhavaka Charitra. He also showed his accomplishment in the "*Mantra-Shastra*" to King Muranda.

Haribhadra-Suri in his commentary on Avashyaka Sutra while citing instances of different kinds of intellect cites Padliptasuri as an instance of Vainoyaki-Buddhi. A ball of thread, waxed together was sent to the Sabha of King Muranda for the end of the thread being discovered without cutting up the ball. Nobody could do it and Padliptasuri was requested to do so. By putting the thread-ball in hot water he separated the wax from the ball and the thread end was taken out. Similarly a stick both ends of which were equally shaped was sent to King Muranda for finding out the root-end of the stick. Padliptasuri by putting it in water took out the root end being the heavier part. Before Haribhadrasuri the great Bhashyakara Jinabhadra Gani also refers in his Bhashya to Palittasuri and his Prakrit novel Tarangavati as also Vasavadatta of Subandhu. Padlipta thus gained complete influence at the Court of King Muranda. We do not know exactly when he travelled over to Broach but it is possible that he must have done so when at the age of about 20 years he travelled to visit the holy places of pilgrimage viz. Shastunjaya Girnar. He then visited. Valabhi and Tankapura the place where Nagarjuna lived. Thenceforward for the greater part of his life Padlipta resided at Manakhotapura. There also he became a great friend of King Krishna who was much impressed by Padlipta's literary qualifications.

About the time the Buddhists had great influence in various courts of India and controversies between Buddhists on one side and Jains on the other were very common. Aryakhaputacharya and Upadhyaya Devendra his pupil were Jain Sadhus wellknown for their learning and accomplishments in magical lores. One Buddhist from Gudashastrapura, who was defeated by a Jain Sadhu in a controversy before the King of Broach, died and became a malevolent spirit and began troubling the Jains. The services of Aryakhaputacharya were requisitioned, and by his prowess he made the Buddhist Yaksha (spirit) do his bidding and follow him out of the town. The king was thus won over, and the spirit gave up harassing the Jains. Devendra similarly punished the jealous Brahmins in the Court of King Dahada at Patliputra by turning back the faces of the Brahmins by his magical prowess. When they promised to become Jain ascetics they were released and the King thenceforth never insisted on the Jain Sadhus bowing to the Brahmin householders. Both these preceptor and pupil were respectively versed in "Vidya-Pahuda" and "Siddha-Pahuda". The author of the "Prabhavakacharitra" mentions that Padliptacharya acquired these magical lores from Aryakhaputacharya. It also narrates that Rudradevasuri learned in the "Yoni-Prabhrita" (that is trea tise on Medical Ingredients which when mixed in various manners produce various kinds of insects and animals), and Shramanasinha learned in the Nimitta Shastra (that is the science of prophecy) were Padlipta's contemporaries who met and came in contact with him and Vidya-Chakravarti-Sovereign of Magical lores-Aryakhaputacharya and Siddha Upadhaya Devendra at Manakhetapura. Padlipta had acquired the flying-lore by applying medical ingredients to feet, and daily performed pilgrimage of the five sacred places including

Shatrunjaya (Palitana) and Girnar or Revantagiri. He is described to have brought round the relations of the Brahmins who had become Jain Ascetics at Patliputra by the prowess of Devendra. He is also mentioned as having performed the Installation-Ceremony of the Banner of the Temple of Munisuvrata Swami at Broach, at the instance of King Sata-Vahana or Shali-Vahana. This is quite probable. The said King may have been Hala of the Shali-Vahana Dynasty, the famous author of the Prakrit Gatha-Sapta-Shati. It is also narrated that Shalivahana requested King Krishna of Manakhetapura (Mannakhedapura) who was much attached to Padliptasuri to allow him to remain with the former for some time. Padlipta-Suri thereupon went over to Pratishthana-pura now known as Paithan the capital of the Andhra King and composed his famous novel Tarangavati in Parkrit which became very popular. Even his rival Panchāla had at last to admit the excellent qualities of the novel and the following verse in Prakrit is said to have been uttered by him on hearing of Padliptas death.—

सीसं कहवि न फुटं जमस्स पालित्तयं हरंतस्स । जस्स मुहनिज्झराओ तरंगवइया नई वूढा ॥

It seems that Tarangavati was the first novel in Prakrit as distinguished from mere biography of which there was abundance even in former times. The Agama literature, and especially the Charitanuyoga therein furnishes us instances of the latter kind. There were works of the kind of "Uvaeshamala" and "Pauma-chariyam", but a true novel in the sense of fiction having not the least claim to historicity, was only Taranga-vati-and was the first & the best of its kind. I will hereafter refer to the other novel Malayavati. They

were followed by "Vasavadatta" of Subandhu, "Samaraichcha-kaha" of Haribhadra-Suri, "Kuvalaya mala" of Udyotana-Suri alias Dakshinya-Chihna as also Lilavati, and Shringara-Manjari of non-Jain writers. The latter has been composed by King Bhoja. These novels were very popular and were largely imitated. The latter novelists praise especially Padlipta, Jivadeva and Haribhadra as great novelists, whose novels sweetened many others.

The famous Yogi Nagarjuna about the time heard of the fame of Padlipta Suri and his accomplishments in the flying-lore. Nagarjuna became the pupil of Padlipta-Suri and by virtue of his intellect found out a hundred and seven medicines used in the foot-application used for flying and with its aid attempted himself to fly but could not quite succeed. He went up and fell down like a cock and was injured. Padlipta Suri being pleased with the wonderful intellect of Nagarjuna, which without being told discovered all but one medicines, taught him the remaining one-which was rice-water instead of pure water, and Nagarjuna could thenceforth perfectly fly over any place he desired. The Yogi was also trying to acquire "*Suvarna Siddhi*" (Power to make gold) and for the purpose was experimenting upon mercury which had to be pestled by a Padmini or the best kind of woman. Roaming over the whole of India he learnt that the Queen of King Shalivahana named Chandralekha was a Padmini. He took her away in the midst of night sleeping in her couch by his flying lore to a Jungle near Cambay There he requested her not be at all frightened as his object was merely to get the mercury pestled there with her hands so that it may become

Siddha-Rasa capable of turning copper and other base metal into gold. "Prabandha-Chintamani" describes how King Shalivahana discovered the absence of his queen and how Nagarjuna after succeeding in the preparation of Siddha-Rasa was not able to make any use of the same, and how he met with his death. The "Prabhavaka Charitra" describes him as having accompanied Padlipta to Shatrunjaya to have a death in Samadhi by abstention from food and water. Both Nagarjuna and Padlipta died there, Padlipta having ascended the second Heaven. This is in short the life story of the author of the present work. It may be of importance to note here that there have been more than one Nagarjuna, and the present Nagarjuna need not be confounded with the Nagarjuna who started the Vajrayana amongst the Buddhists about the middle of the 2nd century A. D.

PADLIPTA SURI'S OTHER WORKS.

The novel Tarangavati has been already mentioned. The original is not available. Nemichandra Suri abridged the said novel under the name Tarangalola, and this is available. It has been translated in the German and Gujarati languages. The reason given by Nemichandra-Suri for abridging the original Tarangavati is that it is very extensive, complex, and full of pairs, sixes, and *Kulakas* (Collections) of verses, and that consequently it has become a work only for the learned, the ordinary people having lost interest in it. The author of the summary abridged Tarangavati by omission of complex verses and "Loka

padas". (Popular Sayings). The plot of Tarangavati is very simple but romantic and impressive. The scene taken is the region between the Ganges and the Yamuna. The story is narrated by the heroine herself who has turned an ascetic in her later life. As in the drama of "Mudra-Rakshasa" of Vishakhadatta, which also depicts the life of the people of about the same time though dating somewhat later, this novel very graphically describes the life of the people of those ancient times. Painting was an important art and plays an important part in both the works. Memories of previous life described in the work add to its romantic characteristic. The traditional love of the male and female Chakravaka birds furnishes very appropriate back ground to the romance. The rivers, the groves, caves, temples, and the city on a moonlit night are some of the important and impressive scences. The freedom of the Indian ladies of the times and the travels of the merchant class are note-worthy. The robbers as well as hunters have their own code of morality and follow certain principles. It is probable that the impressions of the author received in the early life have been ably incorporated by him in the work.

It is already mentioned that Padlipta was versed interalia in Nimitta-Pahuda. It appears that he composed a work on Astrology called Prashna Prakasha. The name indicates that the subject treated must have been the method of answering questions known as Prashna-Jyotish. The present work Nirvana Kalika Tarangavati and Prashna Prakasha are the three works mentioned by Prabhavaka Charitra as having been composed by Padlipta Suri. Jinaprabhasuri mentions in his "Vividha Tirtha Kalpa" otherwise known as Kalpa Pradipa that Padlipta composed Shantrunjaya Kalpa as well as Revanta Giri Kalpa in praise of

the two sacred places of pilgrimage viz. Shatrunjaya and Girnar. He says that Bhadrabahu-Swami composed them and these must be the Kalpa-Pahuda already mentioned. Vajraswami classified them and Padliptasuri abridged them. The hint here given of the connection between Vajraswami and Padliptasuri has been already considered.

PALITANA AND VIRA STUTI.

It is interesting to note that Padliptasuri is connected with the foundation of the Palitana City in the vicinity of Shatrunjaya hill and is said to have installed an image of Mahavira Swami at the place at the request of Nagarjuna. The etymological meaning of "Palitana" is "of Palitta" which is the name of the author of the present work. The Prabhavaka Charitra mentions that Padlipata composed on the occasion of installation of Mahavira-Swami at Palitana Vira-Stuti beginning with the words "[illegible]". It is also there stated to contain Akasha-gamini Vidya and Suvarna-Siddhi. Fortunately, the Stuti has been found in my collection though in a slightly mutilated form. Having however two versions of the Stuti before me I have been able to give below the Stuti with *Protanto* reading. I have to acknowledge here the aid given by Pandit Hargovinddas of the Calcutta University in giving a sensible reading of the second verse. The stuti runs as follows:—

गाहा-जुअलेण जिणं मय-मोह-विवज्जियं जियकसायं । थो(स्)सामि ति-संझाए तं निस्संगं महावीरं ॥ १ ॥
सुकुमार-धीर सोमा रत्त-किलिण-पंडुरा सिरिनिकेया । सीयंकुसगहभीरु जल-थल-नह मंडला तिन्नि ॥ २ ॥
न चयंति वीरलीलं हाउंजे सुरहि-मत्त-पडिपुन्ना । पंकय-गयंद-चंदा लोयण-चक्कम्मिय-मुहाणं ॥ ३ ॥
एवं वीरजिणंदो अच्छरगण-सघ-सथुओ भयवं । पालित्त यमय-महियो दिसउ खयं सयलदुरियाणं ॥ ४ ॥

GATHA-SAPTA-SHATI.

Padlipta has been traditionally believed to have been very intimately connected with King Hala the reputed author of Gatha Sapta Shati. The later poets believed Palitta to be the real author of the work or the major portion of it. There are several verses ascribed to Padlipta in Gatha-Sapta-Shati and some of them are given below —

गाथा सप्तशती

१।६३

उअह पडलन्तरोइण्णणिअअतन्तुद्धपाअ पडिलग्गम् । दुलक्खसुत्तगुत्थेक्क-वउलकुसुमं व मक्कडअम् ॥ ६३ ॥
[पश्यत पटलान्तरावतीर्णनिजकतन्तूर्ध्वपादप्रतिलग्नम् । दुर्लक्ष्यसूत्रग्रथितैक-वकुलकुसुममिव मर्कटकम् ॥]

२।१६

वाएरिएण भरिअ अच्छि कणउरउप्पलरएण । फुफन्तो अवइह्वं चुम्बन्तो कोसि देवाणम् ॥७६॥
[वातेरितेन भृतमक्षि कर्णपूरोत्पलरजसा । फूत्कुर्वन्नवितृष्ण चुम्बन्कोसि देवानाम् ॥]

३।४८

उप्पाइअदव्वाणं वि खलाणं को भाअण खलो चेअ । पक्काई वि णिम्बफलाइं णवरं काएहिं खज्जन्ति ॥४८॥
[उत्पादितद्रव्यानामपि खलाना को भाजनं खल एव । पक्वान्यपि निम्बफलानि केवलं काकै खाद्यन्ते ॥]

३।५६

कं तुङ्गथणुक्खित्तेण पुत्ति दारट्ठिआ पलोएसि । उण्णामिअकलसणिवेसिअग्घकमलेण व मुहेण ॥५६॥
[कं तुङ्गस्तनोत्क्षिप्तेन पुत्रि द्वारस्थिता प्रलोकयसि । उन्नामितकलशनिवेशितार्घकमलेनेव मुखेन ॥]

४।९३

जेत्तिअमेत्ता रच्छा णिअम्ब कह तेत्तिओ ण जाओसि । ज छिप्पइ गुरुअणलज्जिओसरन्तोवि सो सुहओ ॥ ९३ ॥
[यावत्प्रमाणा रथ्या नितम्ब कथं तावन्न जातोऽसि । येन स्पृश्यते गुरुजनलज्जापसृतोऽपि स सुभग ॥]

४।९४

मरगअसूईविद्ध व मोत्तिअ पिअइ आअ अग्गीओ । मोरो पाउसआले तणग्गलग्गं उअअ विन्दुम् ॥ ९४ ॥
[मरकतसूचीविद्धमिव मौक्तिकं पिबत्यायतग्रीव । मयूर प्रावृट्काले तृणाग्रलग्नमुदकविन्दुम् ॥]

५।१७

आम असइ ह्म ओसर पइव्वए ण तुह मइलिअ गोत्तम् । किउण जणस्स जाअव्व चन्दिलं ता ण कामेमो ॥ १७ ॥
[आम असत्यो वयमपसर पतिव्रते न तव मलिनितं गोत्रम् । कि पुनर्जनस्य जायेव नापितं तावन्न कामयामहे ॥] पालित्तस्स ॥

REFERENCES TO PADLIPTA.

It has already been mentioned that Padliptasuri composed Tarangavati, that it was abridged by Nemichandra Suri, and that the original is lost but the summary is available. There are several references in Jain literature to Tarangavati and to Padlipta as its author. The earliest reference is in the Mula Sutra of "Anuyogadwara" composed by Aryarakshitasuri (page 149 Agamodaya Samiti Edition.)

"से किं तं संजूह नामे?-तरगवइक्कारे मलयवइक्कारे अत्ताणुसट्ठिकारे विंदुकारे, संतं सजूह नामे ॥

This is very important as it places Tarangavati Katha before Aryarakshitasuri. As Aryarakshita suri was a Vidyashishya of Vajraswami, it is certain that Padliptasuri must have been at least contemporary with Vajraswami. In the discussion as to Padlipta's date I have come to the same conclusion viz. that Padlipta was an elder contemporary of Vajra Swami. In some Pattavalis the names of

Dharma, Bhadra Gupta, Vajraswami, and Aryarakshita are mentioned between Arya Mangu and Arya Nandila the grand preceptor of Padlipta Suri. This can be easily explained by the fact that the 4 persons were not directly in the line of Aryamangu, Dharma being only Vidya-Shishya of Arya Mangu. That Vajraswami was the Vidya Shishya of Bhadra Gupta is definitely known. In both the lines of the descendants viz. of Diksha-Shishyas and Vidya-Shishyas Padlipta Suri is as much removed from Arya Mangu in the one line as Vajraswami in the other. Their being contemporaries therefore becomes absolutely certain. The difficulty in ascertaining Padlipta's date is due to his not being in the main line of Acharyas and also due to difference between the Kalpa Sutra and Nandi Sutra Pattavalis-due in its turn to difference in Vallabhi and Mathuri Vachanas. The next reference is by Jinabhadragani Kshama-Shramana in his Visheshavashyaka-Bhashya, to Tarangavati of Padlipta as follows:—

जहवा निद्दिट्ठवसा वासवदत्ता तरंगवइयाई । तह निद्देसगवसओ लोए मणुरक्खवाउ त्ति ॥ १५०८ ॥

श्रीविशेषावश्यकभाष्य ।

The third reference is by Haribhadra Suri in his commentary on Avashyaka Sutra to Padlipta as an instance of Vaineyiki Buddhi as follows:—वेणइयत्ति पाडलिपुत्ते मुरुंडो राया, पालित्ता आयरिया तत्थ जाणएहिं इमाणि निरविगाणि सुत्तं गोलि-यगं लट्ठी समा समुग्गकोति केणवि ण णायाणि पालित्तायरिया सद्दाविया तुब्भे जाणह भगवंति ? बाढं जाणामि सुत्तं उण्होदए छूढं मयणं विरागं विज्जाणि अग्गग्गाणि, दंडओ पाणिए छूढो, मूलं गुरुयं, समुग्गओ जउणा घोलिओ उण्होदए कड्ढिओ उग्घाडिओ य, तेणवि ओट्ठियं सगलग सइलेऊण रयणाणि छूढाणि, तेण सीवणीए सिविऊण विरागियं अविभ वेसा निप्फेडह य, सव्विगं पादलित्तगस्स वेणइगी ॥

The fourth reference is in "Kuvalaya-mala" by Uddyotana-Suri alias Dakshinya-Chihna, Haribhadra's pupil, to Tarangavati as follows —

चक्कायजुवलसहिया रम्मत्तणरायहंसकयहरिसा । जस्स कुलपव्वयस्स व वियरइ गंगा तरंगवई ॥

The 5th reference to Padlipta is in the commentary on "Upadesha Pada" by Vardhamanacharya who flourished in S Y. 1055. Padliptasuri is there mentionsd as an instance of marvellous intellect.

The 6th reference is by Dhanapala in his Tilaka-Manjari to Tarangavati is as follows:—

प्रसन्नगम्भीरपथा रथाङ्गमिथुनाश्रया । पुण्या पुनाति गंगेव गां तरङ्गवती कथा ॥

The 7th reference is by Shilankacharya, who is different from the learned commentator of that name (see page 14 Catalogue of Mss. in Jesalmere Bhandaras. Gaikwad's O. Series), in his Mahapurusachariyam. in "Prakrita" as follows —

सा नत्थि कला, तं नत्थि लक्खणं जं नदीसइ फुडत्थं । पालित्तयाइविरइयतरंगमइयासु य कहासु ॥

The 8th reference is by Laxmana-Gani author of "Supasanahachariyam" (written in S. Y. 1199). He refers to the author of "Tarangavati" and praises Tarangavati as the Prakrit novel which sweetened many others".—

को न जणो हरिसिज्जइ तरंगवइ-वइयरं सुणेऊण । इयरे पबंधसिंधूवि पाविया जीए महुरत्तं ॥

The 9th reference is in the "Palitta-Prabandha" & Prabhavaka Charitra, where is preserved the following verse which seems to have been uttered by some one mourning Padlipta's death.

सीसं कहवि न फुट्ट जमस्स पालित्तयं हरंतस्स । जस्स मुह निज्झराओ तरंगवइया नई वूढा

DATE OF PAD-LIPTA SURI.

By a consensus of opinions the author of "Nirvana Kalika" is said to have flourished in or about 467–470 of the Vira Era i. e 56–59 B C I am inclined to fix the life of the author as extending over the first century of Vikrama Era. Our author is connected with Aryakhaputacharya, having learnt from him "Vidya-Prabhrita". According to "Tattvadarsha" of Vijayanandasuri he flourshed in 453 Vira Era, but according to "Prabhavakacharitra" in 483 Vira Era. In the Prakrit "Padlipta-Prabandha" which is on a palm-leaf manuscript written in the 13th century, it is mentioned that Satakarni of Pratishthanapura (Paithan) besieged Broach which was under Naravahana. Haribhadrasuri, who previously wrote the commentary on Avashyaka Sutra, also mentions the same fact Aryakhaputacharya is said to have flourished when the siege of Broach took place. We may therefore accept 453 Vira Era as a date at which Aryakhaputacharya may have flourished According to the Jain Pattavalis 453 Vira Era was the last year of Naravahana's 60 years rule. As in the calculation of Pattavalis Ujjayani was the important place where the several dynasties

beginning from Palaka Dynasty ruled, I am inclined to think that Naravahana while ruling at Broach held Ujjayani also under his sway. His successor Gardabhilla also is said to have ruled for 13 years at Ujjayani. The infenence therfore that Naravahana did rule at Ujjayani becomes stronger. The Prabhavaka Charitra has apparently confounded Bala Mitra and Bhanu Mitra the former rulers with the later Naravahana while narrating the Broach siege. The earlier Prakrit Padlipta Prabandha and Kathawali may be relied on in this respect in preference to the later Prabhavaka Charitra The two versions do not differ in other respects. Kathavali gives a shorter and slightly different version from the other two works.

I may now refer to the passage at page 149 of Anuyoga-dwara Sutra. In the Mula Sutra there occurs the passage which mentions *Tarangavai kkare Malayavai-kkare*. The reference to Tarangavaikkara is decidedly to the author of the present work Padalipta Suri who composed the famous novel "Tarangvati" already referred to. In the preface of the Gatha Sapta Shati (Nirnaya-sagara Edition) Malayavati is said to have been the Queen of the Andhra king Kuntala of Sata or Shalivahana Dynasty son of Dwipa or Dwipikarna. Now this Kuntala may be identified with Kuntala Svati-Karna the 13th King of the Andhra Dynasty who ruled for 8 years from 23 B.C. to 11 B C. (Page 216 The Early History of India By Vincent Smith 3rd Edition 1914) He was son of Mrigendra Swatikarna, Mrigendra being synonym for Dwipi. It thus furnishes a link to us in the life of Padlipta connecting him with Kuntala Svati-Karna when Padlipta was about 35 years old. It seems that by Malayavaikkara

also Padlipta is referred to, he having probably composed similarly the novel whereof Malayavati was the heroine. Both Vatsyayana & Yunadhya in their respective works "Kama-Sutra" and Katha-Sarit sagara (Sixth-Taranga) refer to Kuntala Shatkarni. The preface of Gathasaptashati tries to indentify this Kuntala Shatkarni with Hala on the strength of a colophon of the Manuscript of Gatha-Sapta-Shati procured by Dr Peterson from the state-library of Bundi (Dr. Peterson's 3rd Report page 349); but I think they are different kings of the same Dynasty There is no doubt that the author of the present work was intimately connected with one or the other rulers of the Shalivahana Dynasty. Those who may be interested in the story of Malayavati can read it from Katha Sarita Sagara Padlipta Suri was also a contemporary of Rudradevasuri and Shramanasimha who were respectively profficient in the Yoni-Prabhrita and Nimitta Prabhrita Padlipta having acquired the same from them. He was also a contemporary with Upadhyaya Devendra pupil of the Vidyachakravarti (Sovereign of magical lores) Aryakhaputacharya. Devendra was learned in the Siddha-Prabhrita and taught the same to Padlipta. We have no information independently of the dates of the various personages except Aryakhaputacharya's flourishing about 453 Vira Era. The details of Padlipta's connection with these persons have been narrated in the foregoing part depicting Padlipta's life Padlipta is stated to be versed in all the four Pahudas. Padlipta is also credited with the orgin of the Pāli language by his biographers. Padlipta and Vajraswami were also contemporaries. Their literary work in connection with Pahudas has been already dealt with. Arya-Samiti the maternal uncle of Vajraswami was proficient in Siddha-Pahuda He made the river Yamuna part on

two sides to enable him to walk to the opposite bank along the way thus made. He initiated 500 Tapasas (Hindu ascetics) as Jain Sadhu and started Brahmadwipika Shakha. He was also Padlipta's contemporary.

KINGS CONTEMPORARY WITH PADLIPTA.

Muranda of Patliputra was connected with Padlipta in his early life. King Vikrama of Ujjayani was also a contemporary with him, but Padlipta, personally, it is not stated to have been in any way connected with him. It was the great-grand-pupil Siddha Sena Divakara who was connected with king Vikrama. He was a pupil of Vriddhavadi a pupil of Skandilacharyra.

Skandilacharya was a pupil of Padlipta. After leaving Patliputra and coming over to Western India, Padlipta became an intimate friend of King Krishna of Manakhetapura. Shramanasinha who was Padlipta's contemporary as already mentioned was connected with King Prajapati of Vilasapura. The said Prajapati was also thus Padlipta's contemporary. King Dahada of Patliputra mentioned in connection with Devendra-anneedote seems to have been also Padlipta's contemporary Padlipta seems to have been connected with more then one king of Shah Vahana Dynasty, especially King Hala the famous poet and reputed author of the collection of 700 erotic verses named Gatha-Sapta-Shati. The author of Rama-Charitra Abhinanda refers to Padlipta's connection with King Hala in express words.

हालेनोत्तमपूजया कविवृष श्रीपालितो लालितः ख्यातिं कामपि कालिदासकवयो नीताः शकारातिना ।
श्रीहर्षो विततार गद्यकवये बाणाय वाणीफलं सद्यः सत्क्रिययाभिनन्दमपि च श्री हारवर्षोऽग्रहीत् ॥

Arya-Naga-Hasti, the preceptor of Padlipta was the pupil of Arya Nandila & the grand pupil of Arya Mangu. According to Pattavalis Arya Mangu flourished in 467 of Vira Era. They also mention Padlipta as having flourished in or about 470 of Vira Era. It is therefore to be supposed that Arya Mangu Arya Nandila and Arya-Naga-Hasti must have been of nearly the same age, to make Padlipta, who is fourth in the line, only 3 years later. This is not surprising when it is known that the right to the Patta did not descend from father to son but from preceptor to pupil.

The Digambaras state that Naga-Hasti and Arya-Nankshu (probably same as Arya-Mangu) were pupils of the same Acharaya named Gunadhara (Page 160 Introduction to Ratnakarandakashravakachara). If they are the same as Arya-Naga-Hasti and Arya Mangu referred to above, it lends support to the inference that they were practically of the same age In the ancient times an older Acharya did not consider it below his dignity to learn such subjects as he may not be knowing from even a younger Acharya. There was thus relation also of Vidya-Guru and Vidya-Shishya and not merely Diksha-Guru and Diksha-Shishya. This is apparent from the relation of Vajra-Swami with Arya-Rakshita. This is also the reason why in the list of Yuga-Pradhanas, several Acharyas are mentioned after Arya-Mangu and before Arya-Nandila, although they were not strictly in the line which is of Diksha-Guru and Diksha-Shishya. The dates in the said list of Yuga-Pradhanas are not therefore quite reliable.

PALITTA-SURI & PALITANA.

Palitta-suri is definitely connected with the foundation of the Palitana City. The etymological connection between the two has been discussed under heading "Palitana and Vira-stuti". The city has an existence only in connection with "Shatrunjaya Hill" the holiest of the jain places of pilgrimage. It is situated in the vicinity of the Hill. The tradition is that for about 55 years from S Y. 53 to S. Y. 108 the hill remained unvisited because of the presiding deity Kapardi Yaksha having taken to harassing visitors and making the place impassable and impure by heaping up bones and skeletons of animals. Vajraswami performed the Re-installation ceremony of Lord Rishabhadeva on the hill in or about S. Y. 108, Javadasha being the donor and *Sanghapati* on the occasion. Palitana City also probably came to be founded in the very year or immediately thereafter in one of the customary visits Padliptasuri paid to Shatrunjaya. "Prabhavaka Charitra" mentions that he died a Yaugic death on the very hill. In the life of Vajraswami who died in 58 A. D. (S. Y. 114) there is mention of migration from Gujarat Southwards owing to famine, but there is no such mention in Padlipta's life. He is definitely connected with King Hala of Shalivahana Dynasty, author of "Gatha Saptashati" as already shown. Hala ruled from 49 A. D. to 54 A. D The various biographies of Padlipta do not mention Padlipta having heard of Hala's death. I therefore think that Padlipta must have died immediately after the foundation of Palitana *i. e.* in 52 or 53 A. D. No doubt this presupposes a very long life of 109 years, if we fix the birth of Padlipta in 470 Vira

Era *i. e.* 56 B C. and ten years more if we take 470 Vira Era *as the date* of Padlipta's consecration as an Acharya. It may be considered rather improbable by Historical Investigators, but when we definitely know of the long lives of Jain Sadhus of the time, *e. g.* Vajraswami lived 88 years and his pupil Vajrasena 128 years, the period of life ascribed to Padlipta does not appear improbable. What I think is that the beginning of Padlipta's life is definitely connected with Aryakhaputacharya, and the end with Hala and the foundation of Palitana We have also to take into account Padlipta's great-pupil Siddhasena being contemporary with King Vikrama. Siddhasena died in S Y 30. It is not therefore possible to bring down considerably the date of Padlipta's birth except by 10 years It may therefore be taken that Padlipta flourished in the first century of the Vikrama Era. An important incident with which the "Prabhavaka-Chritra" connects Padlipta is that he performed with the aid of Shali-Vahana, *Dhwaja-Pratishatha* (*Flag-Installation ceremony*) at Broach. "Prabandha Chintamani" mentions Shalivahana as invading King Vikrama's territories about the end of Vikrama's life, (1 to 4 A. D.) and that Vikrama had to make a treaty by virtue whereof Shalivahana became king of Southern Gujarat. The siege of Broach mentioned by Prabhavaka Charitra, if identified with this invasion by Shalivahana, may furnish us with a hint that the Installation-Ceremonies may have been then performed. This incident will be about the 56th to 60th year of Padlipta's life and Vikrama's rule This would lead us to a further inference that after leaving Pataliputra Padlipta was more or less connected with Broach till he was 60 His connection with Aryakhaputacharya may have been one of the reasons of his long connection with Broach. It is probable that he then became acquainted with

King Krishna of Mannakhedapura and took up his abode there until invited by King Hala about 49 A D If the date of the siege of Broach is correct, Shalivahana mentioned must be Pulomavi I of the Shalivahana Dynasty who ruled from 12 B. C. to 24 A. D. He was the grandfather of King Hala and father of Arishtakarna.

CONCLUSION.

Before I conclude I have to mention that in preparing the text and noting the various readings in foot notes I had in the beginning before me three manuscripts क ख. & ग. The first was a copy made by me personally from the original belonging to Shri-Vijaya-Siddhi-Suri which was procured for Shri-Jaya-Suri through the Devachand Lalbhai Pustakoddhara Fund. As it appeared to be a good manuscript with readings noted in some places in the margin, I used it as the basis of the present text. The press copy was prepared from my copy of the said manuscript. Both the manuscripts ख. & ग. as also घ. later on were procured for me by Mr. Jivanchand Shakarchand of the Devachand Lalbhai Pustakoddhara Fund, and I take this opportunity of expressing my thanks for his kind services. The manuscript ख. belongs to the Ananda-Pustakalaya, Surat, which is a collection by Shri Sagaranandasuri. This manuscript is as old as manuscript क. and bears date S. Y 1852 Margashirsha Krishna 10th. It represents a different source from Mss. क ग. & ड. The Ms ग. belongs to Muni Shri Mohanlalji Jnana Bhandara, Surat. It is a quite recent copy and seems to have a common origin with Mss. क. & ड.

I am informed by Shri Jayasuri who has been chiefly instrumental in the publication of this work
that the said manuscript ग. is a copy of a palm-leaf manuscript formerly in possession of Munishri Mohanlalji
rgand preceptor of the said Shri Jayasuri. The Ms. ग. is newly written and belongs to Shri Vijaya-Siddhi-Suri.
It appears to have a common origin with Ms. ग. The Ms. ख. is the best manuscript and is of common origin
with manuscripts ख. & ग. It was procured from Shri Hansavijayaji and has been ably corrected by him. The
manuscript was procured from him by my enthusiastic friend Mr. Manilal Surajmal,* and I thank them
both for furnishing to me this really good manuscript. I also thank Shri Vijaya-Siddhi-Suri Sagaranand-
Suri as also authorities of Muni Shri Mohanlalji-Jnana-Bhandara. My friends Messrs Keshavlal Premchand
Modi and Mohanlal Dalichand Desai have been of great assistance to me, the former by supplying rare
references to Padlipta-suri and the latter for many useful suggestions and by procuring a Photo-copy
of Pdlitta Chariyam from Kathavali. I may refer the Sanskrit readers to the Sanskrit Introduction
by Pt. Ramapati-Mishra who has been for many years connected with Muni Shri Mohanlalji Sanskrit
Pathshala, Bombay. In the end I have to mention that it is due to the great zeal of Shriman Jayasuri and
his learned pupil Pratapa-Muni for publication of rare works that the present work comes to be the 5th
of the series entitled "Muni Shri Mohanlalji Granthamala"

15 Dhanji St. Bombay No. 3.
February 1920.

MOHANLAL B. JHAVERY.

अर्हम्

विद्याधरवंशभूषणमणि—

श्रीमत्पादलिप्ताचार्यकृता

निर्वाणकलिका ।

ॐ नमो वीतरागाय ॥

वर्धमानं जिनं नत्वा समुद्धृत्य जिनागमात् । नित्यकर्म तथा दीक्षां प्रतिष्ठां च [1]प्रचक्ष्महे ॥ १ ॥
प्रतिष्ठापद्धतिश्चैषा श्रीमत्पा[2]लिप्तसूरिणा । भव्यानामुपकाराय स्पष्टार्थाऽऽख्यायतेऽधुना ॥ २ ॥

॥ अथ नित्यकर्मविधिः ॥

तत्रोपासको नमस्कारपूर्वमुत्थाय कृतावश्यको विशुद्धमृदा गुदलिङ्गादीन्प्रक्षाल्य गन्धलेपापनोदेन भाव-शुद्ध्या शौचं विधाय सकृत् मृदा पादौ हस्तौ च प्रक्षाल्य आचम्य जम्ब्वाम्रादिकाष्ठेन द्वादशाङ्गुलेन कनि-

१ प्रवक्ष्महे इति ग. पाठः । २ पालित्त इति क. पाठः, पालिप्त इति ख. पाठः, पादलिप्त इति ग. पाठः.

[1]ष्ठाङ्गुलिपरिणाहेन दन्तशुद्धिं विधाय स्नायात्। तत्र शुचिप्रदेशे[2] समुपविश्य मूलमन्त्राभिमन्त्रितकलशेष्वष्टसु नवसु वा तीर्थजलं संकल्प्य श्रीमज्जिनेशमनुस्मरन् स्नात्वा पश्चात्सुगन्धामलकादिना राजोपचारेण चोद्वर्तयेत्। ततो वामहस्ते[3] जलमादाय मूलमन्त्रेणाभिमन्त्र्य सोमसूर्यौ वामदक्षिणहस्तयोः संचिन्त्य मूलमन्त्रेणाञ्जलिमुद्रयात्मानमभिषिच्य शुद्धे वाससी परिधाय स्वीकृतसामान्यार्घपात्रहस्तो द्वारमस्त्रेण संप्रोक्ष्य ऊर्ध्वोदुम्बरे[4] यक्षेशलक्ष्म्यौ नाम्नाभ्यर्च्य अस्त्रमुद्रया कालगङ्गे महाकालयमुने आत्मनो वामदक्षिणशाखयोः स्वनाम्ना हृदानने संपूज्य विघ्ननिवारणाय[5] ज्वलन्नाराचास्त्रप्रयोगेण[6] पूजागृहस्यान्तः पुष्पं प्रक्षिप्य त्रिःपार्ष्णिघातैर्भौमान्, तालत्रयेणान्तरिक्षान्, छोटिकात्रयेण च दिव्यान्विघ्नान्निरस्य, किञ्चिदुत्तरशाखाश्रितो देहलीमस्पृशन् दक्षिणपादेनान्तः प्रविश्य देहल्यां विघ्ननिवारणाय पुष्पमस्त्रेण प्रक्षिप्य ब्रह्मस्थाने ॐ वास्तोष्पतये ब्रह्मणे नमः इति ब्रह्माणमभ्यर्च्य प्रणवेनासनं सम्पूज्य तत्र प्राङ्मुख उदङ्मुखो वोपविश्यास्त्रप्राकारकवचावगुण्ठनाभ्यां पूजागृहं संरक्ष्य करशुद्धिं कुर्यात्। तत्र चन्दनलिप्तौ हस्तौ परस्पराघर्षणेन तलके पृष्ठे चास्त्रेण संशोध्य वौषडन्तेन मूलमन्त्रेणामृतीकृत्याङ्गुष्ठयोर्जिनान् तर्जन्योः सिद्धान् मध्यमयोराचार्यान् अनामिकयोरुपाध्यायान् कनिष्ठिकयोः साधून् विन्यस्य। ततोऽङ्गानि पृथिव्यादिभूतैः सह क्रमोत्क्रमविधिना संस्थाप्य परेण तेजसा संयोज्य कवचेनाव[7]-

१ ऽङ्गुलीपरि इति क. ख. पाठ. । २ भूमिप्रदेशे इति ग. पाठः । ३ हस्तेन इति ग. पाठः । ४ ऊर्ध्वेन्दुवार इति क. ख. पाठः । ५ निर्धारणायेति ख ग. पाठः । ६ नाराचसुप्रयोगेण इति क. ख. पाठ. । ७ नावमुच्य इति क. ख. पाठः ।

शुध्य सर्वकर्मसु नियोजयेत्। सर्वत्राप्याचमनादावनेनैव विधिना करशुद्धिं विदध्यात्। ततो भूतशुद्ध्यर्थं कर-कच्छपिकां बद्ध्वा कृष्णरूपं वायुं विरेच्य शुक्लेन दृतिवदात्मानमापूर्य संकुच्य पुनर्विरेच्य हृदये आत्मानमस्त्र-कवचाभ्यां संरक्ष्य प्रथमपूरकार्धेन पार्थिवधारणया अधोमुखनवपादपरूपं शरीरं संचिन्त्य, द्वितीयार्धेन वारुण्या पुष्पफलान्वितं संचिन्त्य, कुम्भकेनाग्नेय्यां शुष्कं दग्धं च रेचकार्धेन वायव्यां भस्मरूपमुद्धूयाऽपरेण नाभस्या सु-शुद्धं व्योम भावयेत्। यद्वा हृत्कण्ठतालुभ्रूमध्यब्रह्मरन्ध्रेषु ह्रां ह्रीं ह्रूं ह्रौं ह्रः यथाक्रमं बीजपञ्चकचिन्तनेन देहशुद्धिं विधाय, ॐविमलाय विमलचित्ताय वें वां क्ष्वीं क्ष्वीं अशुचिः शुचिर्भवामि स्वाहेति कुम्भमुद्रया स्नानं प्रकु-र्यात्। तदनु ब्रह्मरन्ध्रललाटदक्षिणकर्णवामकर्णेषु तथा ललाटदक्षिणवामांसजानुद्वयेषु पूर्ववत् क्षित्यादीन् वि-न्यस्य ततश्चाकाशबीजं सान्तं बिन्दुगुरुकलान्वितं सविसर्गं च कृत्वा हृद्वदनललाटशिरःशिखास्त्रेषु षड्विधमपि विन्यस्यानन्तरं पादजानुनाभिहृन्मूर्धसु च पृथिव्यादिभूतपञ्चकं पूर्वक्रमेण विन्यसेदित्यङ्गन्यासं कृत्वा, तदनु सिद्धमातृकाभङ्ग्या कुर्यात्। तत्र ॐकारं भ्रूयुग्मे। न नासावंशे। मः ओष्ठयुग्मे। सि कर्णपाल्योः। द्धं ग्रीवायां। अ दक्षिणे शङ्खे। आ वामे। इ दक्षिणनेत्रे। ई वामे। उ दक्षिणकर्णे। ऊ वामे। ऋ दक्षिणकपोले। ॠ वामे। ऌ दक्षिण-हनुनि। ॡ वामे। ए दक्षिणसृक्कभागे। ऐ वामे। ओ अधोदन्तपङ्क्तौ। औ ऊर्ध्वदन्तपङ्क्तौ। अं चिबुके। अः नासान्तरे। क दक्षिणांसे। ख दक्षिणभुजे। ग दक्षिणमणिबन्धे। घ हस्ते। ङ हस्ताङ्गुलिनखेषु। एवं चवर्गं वामबाहौ। ट दक्षिणक-

१ रूपवायुं इति क. पाठः। २ पां पां इति क. पाठः। ३ शिखांसेषु इति ग. पाठः।

टिविभागे। ठ दक्षिणोरुणि। ड दक्षिणजङ्घायां। ढ पादगुल्फे। ण पादाङ्गुलिषु। एवं तवर्गं वामपादविभागेषु। प द-
क्षिणकुक्षौ। फ वामकुक्षौ। ब पृष्ठवंशे। भ नाभौ। म हृदये। य त्वचि। र रक्ते। ल मांसे। व वसायां। श स्नायुनि। ष
अस्थिषु। स शुक्रे। ह प्राणापानयोः। क्ष कोशद्वये। ४क वज्रकवचे। ४प वज्रास्त्रे। भूतं दिक्षु विन्यसेदिति। यद्वा
मातृकाकवचभङ्ग्या तत्र प्रणवादिबीजपञ्चकं पूर्ववद्धानने विन्यस्यानन्तरमेकोनपञ्चाशत् हृदये कल्पितपदेषु दक्षि-
णांसात् प्रभृत्यजादिवर्णमातृकाः प्रदक्षिणगतिना तावद्विन्यसेद्यावन्मध्यपदे शून्यमिति। ततो ळ दक्षिकर्णश-
ष्कुल्यां। क्ष वामकर्णशष्कुल्यां। ४क दक्षिणकर्णपाशे। ४प वामकर्णपाशेन्यसेदित्येवं मन्त्रमयं कवचं कृत्वा। हृ-
दयं हृदि। शिरसि शिरः। शिखायां शिखा। कवचं सर्वगात्रेषु। अस्त्रं प्राच्यादिदिक्षु विन्यस्य। ॐ भूरसि भूतधात्रि
सर्वभूतहिते विचित्रवर्णैरलङ्कृते देवि भूमि शुद्धिं कुरु कुरु स्वाहेति निरीक्षणविधिना स्थानशुद्धिं विधाय। हृदये
पूजया। नाभौ होमेन। भ्रूमध्ये ध्यानेन। बाह्ययागवदन्तर्यागं कृत्वार्घपात्रमस्त्रेण प्रक्षाल्य बिन्दुध्यानादमृतरूपे-
णाम्भसा पुष्पदर्वाक्षतोपेतेन मन्त्रसहितया प्रमृज्य सम्पूज्य च धेनुमुद्रया प्रबोध्य वर्मणावगुण्ठ्य ततोऽपि चा-
त्मानं मूर्धन्यभिषिच्य पुष्पादिवस्त्रजातं शुद्ध्यर्थमस्त्रेण सम्प्रोक्ष्य कवचेनाभ्युक्ष्य हृदयेनाभिमन्त्र्य चन्दनेन तिलकं
कृत्वा स्वशिरसि मूलमन्त्रेण पुष्पमारोपयेत्। ततो यथाभिमतं मौनं कृत्वा [1]हृतमात्रोच्चारेण मन्त्रशुद्धिं विधाय पर्व-
दत्तपुष्पाण्यस्त्रेणापनीय ऐशान्यां निक्षिप्यास्त्रवारिणा प्रक्षालनेन देवशुद्धिं विदध्यात्। सर्वत्राप्यात्माश्रयद्र-

---

१ प्लुतमन्त्रोच्चारेण इति ग. पाठः।

न्यमन्त्रदेवाद्गपञ्चकगुप्त्यनन्तरं श्रीमज्जिनेशं पूजयेत्। तत्र पीठस्याग्रे ॐ गुरुभ्यो नमः। ॐ परमगुरुभ्योनमः। सामान्यार्घगन्धपुष्पधूपदीपानन्तरं श्रीमज्जिनं नत्वा मध्ये कर्णिकायां। ॐ चतुर्मुखदिव्यसिंहासनाय नमः इति आसनं पूजयेत्। ततः पुष्पैरञ्जलिमापूर्य ॐ ह्रां अर्हन्मूर्तये नमः इति मूर्तिं विन्यस्य शेषाश्च सिद्धादिमूर्तीर्यथावद्विनिवेशयेत्। पुनरञ्जलिमापूर्य बद्धपद्मासनं स्निग्धच्छायमष्टप्रातिहार्योपेतं द्वादशगणसमन्वितं चतुर्मुखं ज्ञानशक्तियुक्तं संचिन्त्य ॐ ह्रां विद्यादेहाय नमः इति विद्यादेहं विन्यसेत्। पुनरञ्जलिमापूर्य एह्येहि संवौषडन्तं मूलमन्त्रमुच्चार्य स्फुरद्रश्मिमण्डलं द्वादशान्तं नीत्वा तन्मयीभूय विन्दुस्थानेऽभ्युदितं ध्यात्वा तस्मादादाय स्थिरबुद्धिरावाहनमुद्रया समावाह्य प्राणं यथा तिष्ठतिष्ठ ठान्तद्वययुक्तेन[1] मूलमन्त्रेण देवमूर्तौ स्थापन्या संस्थाप्य तेनैव वषडन्तेन सन्निधापन्या सन्निधाप्य अत्रैव पूजान्तं यावत् स्थातव्यमिति तेनैव निष्ठुरतया निरोध्य खमुद्रां प्रदर्श्य देवाभिमुखं पादयोरर्घं पाद्यं च हृदयेन देवाय दत्त्वा स्वागतं कृत्वा निर्मज्जनाभ्यञ्जनोद्वर्तनस्नानादीनि विधाय स्नपनार्थं कनकादिकुम्भानाहृत्य निरीक्ष्याभ्युक्ष्य संतान्य संप्रोक्ष्य चास्त्रेण स्नानोदकभाण्डेषु तीर्थजलं संकल्प्य[2] अस्त्रेण कुम्भात्तोयं वस्त्रं च प्रक्षाल्य गालिताम्भसा हृदयेनापूर्य प्रत्येकमेकैकं पुष्पं दत्त्वार्घोदकविन्दुं च क्षिप्त्वा तैर्देवं स्नापयेत्। ततो घृतदुग्धदधिसर्वौषधिगन्धकुङ्कुमचन्दनादिभिर्जलधूपान्तरितैः सर्वत्राजान्यमस्तकं मूलमन्त्रेण संस्नाप्य शुद्धवाससा निर्मृज्य पाद्यमादौ दत्त्वा शिरसि चार्घं दद्यात्॥ ७ ॥

१ तिष्ठय उक्तेन इति क. ग. पाठः। २ तीर्थं सकल्प्य इति ख. ग. पाठः।

ततः पुनरासनादारभ्य वस्त्रविलेपनाद्यलङ्कारशुद्धसुरभिनानापुष्पैः ॐ ह्रीं अर्हद्भ्यो नमः इति सम्पूज्य। ॐ ह्रां हृदयाय नमः। ॐ ह्रीं शिरसे नमः। ॐ ह्रूं शिखायै नमः। ॐ ह्रौं कवचाय नमः। ॐ ह्रः अस्त्राय फडिति मङ्गलपूर्वाणि जिनाङ्गेषु सम्पूज्याग्नेयैशान्यनैर्ऋत्यवायव्येषु हृच्छिरःशिखाकवचानि संपूज्य पूर्वदक्षिणपश्चिमोत्तरेषु अस्त्रं पूजयित्वा हृदयादीनां धेनुं नेत्रस्य गोवृषामस्त्रस्य त्रासनीमिति प्रदर्श्य। ॐ ह्रीं सिद्धेभ्यो नमः प्राच्याम्। ॐ ह्रूं आचार्येभ्यो नमः दक्षिणायाम्[२]। ॐ ह्रौं उपाध्यायेभ्यो नमः वारुण्याम्। ॐ ह्रः सर्वसाधुभ्यो नमः उत्तरायां। ॐ ज्ञानाय नमः ईशान्यां। ॐ दर्शनाय नमः आग्नेय्यां। ॐ चारित्राय नमः नैर्ऋत्यां[१]। ॐ शुचिविद्यायै नमः वायव्यां। ॐ ह्रीं सरस्वत्यै नमः दक्षिणभागे। ॐ ह्रीं शान्तिदेव्यै नमः वाममागे। इत्यनेन विधिना कर्णिकायां सम्पूज्य प्रणवादिनमोन्तं केसरेषु मातृकागणं प्रपूजयेत्। ततः पूर्वादिपत्रेषु जयादिदेवताचतुष्कं पूजयेत्। आग्नेयादिषु जृम्भाचतुष्कं प्रणवादिनमोन्तैः स्वनामभिरभ्यर्च्य पाशाङ्कुशध्वजवरदमुद्राचतुष्टयं जयादीनां प्रदर्शयेत्। ततो द्वितीयवलये पूर्वादिदलेषु। ॐ यां रोहिण्यै अं नमः। ॐ रां प्रज्ञप्त्यै आं नमः। ॐ लां वज्रशृङ्खलायै इं नमः। ॐ वां वज्राङ्कुश्यै ईं नमः। ॐ शां अप्रतिचक्रायै उं नमः। ॐ षां पुरुषदत्तायै ऊं नमः। ॐ सां काल्यै ऋं नमः। ॐ हां महाकाल्यै ॠं नमः। ॐ यूं गौर्यै ऌं नमः। ॐ रूं गान्धार्यै ॡं नमः। ॐ लूं सर्वास्त्रमहाज्वालायै एं नमः। ॐ वूं मानव्यै ऐं नमः। ॐ शूं वैरोट्यायै ओं नमः। ॐ षूं अच्छुप्तायै औं

१ नैऋत इति ग. पाठः। २ याम्यां, अत्रैव सर्वादर्शेषु वारुण्यामग्रे च याम्यामिति दृश्यते परं दिक्क्रमानुरोधेनास्माभिर्यथाक्रमं विपर्यस्तः पाठः।

नमः। ॐसूं मानस्यै अं नमः। ॐहूं महामानस्यै अः नमः। इति विद्याषोडशकं स्वमन्त्रमुद्राभिरभ्यर्चयेत्। तासां च मुद्रास्तद्यथा–शङ्खः शक्तिस्तथा ज्ञेया शृङ्खला वज्रमेव च। चक्रं पद्मं गदा घण्टा कुण्डिका मुशलं तथा॥१॥ परशुश्च तथा वृक्षः सर्पः खड्गं तथैव च। ज्वाला च श्रीमणिश्चैव मुद्रा ह्येता यथाक्रमम् ॥२॥ तदनु तृतीयवलके पत्राष्टके ॐलं अ इन्द्राय नमः। ॐरं क अग्नये नमः। ॐशं च यमाय नमः। ॐषं ट नैर्ऋतये नमः। ॐवं त वरुणाय नमः। ॐयं प वायवे नमः। ॐसं य कुबेराय नमः। ॐहं स ईशानाय नमः। ॐनागाय नमः। ॐब्रह्मणे नमः। पुनः पूर्वदलोभयपार्श्वदलेषु पूजयेत्। वज्रमिन्द्रस्य विज्ञेयं शक्तिर्वैश्वानरस्य च। यमस्य दण्डो विज्ञेयो नैर्ऋतेः खड्गमेव च ॥१॥ वरुणस्य च वै पाशः पवनस्य तथा ध्वजः। कुबेरस्य गदा ज्ञेया त्रिशूलं शङ्करस्य च॥२॥ एता यथाक्रममिन्द्रादीनां प्रदर्श्य। ॐआदित्याय नमः पूर्वदले। ॐसोमाय नमः वायव्यदले। ॐअङ्गाराय नमः याम्यदले। ॐबुधाय नमः उत्तरदले। ॐबृहस्पतये नमः ईशानदले। ॐशुक्राय नमः आग्नेयदले। ॐशनैश्चराय नमः पश्चिमदले। ॐराहवे नमः नैर्ऋतदले। ॐकेतवे नमः पुनः पूर्वदले इत्यनेन विधिना दूर्वादध्यक्षतादिभिर्ग्रहनवकं संपूज्य। ॐक्षं क्षेत्रपालाय नमः। ॐक्षां क्षेत्राधिदेवतायै नमः। इति मण्डलस्य बाह्यकक्षायां दक्षिणवामभागयोरर्चयेत्। ततो मायाबीजेन त्रिधा मण्डलमावेष्ट्याङ्कुशेन निरोधयेत्। ततः पार्थिवमण्डलवारुणमण्डलवायुमण्डलत्रयं दत्त्वा गन्धपुष्पाक्षतादिभिः सम्पूज्य धूपभाजनमस्त्रेण संप्रोक्ष्य वर्मणावगुण्ठ्य हृदयेनाभ्यर्च्यामृतमुद्रया प्रबोध्य घण्टामस्त्रेण सम्पूज्य वादयन् स्वाहान्तेन हृदा धूपनैवेद्यताम्बूलादिकं दत्त्वा दूर्वाक्षतश्वेतसर्षपान्

देवस्य शिरसि समारोप्यारात्रिकमुत्तार्य मङ्गलप्रदीपं दत्त्वा यथाशक्ति जपं कुर्यात् ॥ स च त्रिविधो मानसो-पांशु-भाष्यभेदात् । तत्र मानसो मनोमात्रवृत्तिनिर्वृत्तः स्वसंवेद्यः । उपांशुस्तु परैरश्रूयमाणोऽन्तःसंजल्परूपः । यस्तु परैः श्रूयते स भाष्यः । अयं यथाक्रममुत्तममध्यमाधमसिद्धिषु शान्तिपुष्ट्यभिचारादिरूपासु नियोज्यः । मानसस्य यत्नसाध्यत्वाद्भाष्यस्याधमसिद्धिफलत्वादुपांशुः साधारणत्वात्प्रयोज्यः । त्रिविधोऽपि न द्रुतो न विलम्बितो नास्पष्टाक्षरो नान्यमनसा कर्तव्यः । नित्यनैमित्तिकेषु प्राङ्मुखेनोदङ्मुखेनैकचित्तेन कार्यः । काम्येषु कामानुसारेणाभिचारादावमुखेनापि विधेयः । नित्यकर्मणि चाष्टशतं तदर्धं पादं वा जपेत् । तत्रैकतमं यथाशक्ति जपं विधाय कुशपुष्पचन्दनाक्षतमिश्रेण गन्धोदकचुलुकत्रयेण शान्तये त्रिभिः श्लोकैर्ममास्तु फलसाधकमिति निवेदयन्-गुह्यातिगुह्यगोप्ता त्वं गृहाणास्मत्कृतं जपम् । सिद्धिर्भवति मे येन त्वत्प्रसादात्त्वयि स्थिते ॥१॥ यत्किञ्चित्कुर्महे देव सदा सुकृतदुष्कृतम् । तन्मे निजपदस्थस्य हुंक्षः क्षपय त्वं जिन ॥ २ ॥ जिनो दाता जिनो भोक्ता जिनः सर्वमिदं जगत् । जिनो जयति सर्वत्र यो जिनः सोऽहमेव च ॥३॥ इत्येवं जपं पूजामात्मानं च भक्त्या देवाय विनिवेद्य विचित्रस्तुतिभिः स्तुत्वा नमस्कारमुद्रया नमस्कारं विदध्यात् । ततो हृत्कमलकर्णिकायां तेजोमयं ज्ञानशक्तिसमन्वितं शान्तं विचिन्त्य मनो वायुतत्त्वं चैकीकृत्याविभागेन विभाव्यम् । तत् ज्ञानशक्त्या हृद्गलतालुब्रह्मरन्ध्राणि संशोध्य भ्रूमध्यं नीत्वा तत्रस्थं चतुर्मुखमष्टप्रातिहार्योपेतं धर्मार्थकामजनकमणिमादिगुणैश्वर्यप्रवर्तकं जातिजरामरणविनाशकं निरामयमर्हद्भट्टारकं ध्यायेत् । तदनु सूक्ष्मात्सूक्ष्मतरं यावदणुमात्रम् ।

ततश्चात्मनि विलयं नीत्वा न किञ्चिदपि चिन्तयेत् किन्तु नासाग्रनिहितदृष्टिः किञ्चिद्विवृतास्यो निःप्रकम्पो भूत्वा कुम्भवत्तिष्ठेत्। तथाच। स्थानं तदन्यदेवास्ति गुरुवक्त्राद्वाप्यते। यत्र नीत्वा मनो योगी निर्मनस्कत्वमाप्नुयात्॥ १॥ न मनो न च मन्तव्यं ममतां भावयेद्यदा। निर्मनस्केन योगेन भवेद्योगीश्वरस्तदा॥ २॥ तस्यामवस्थायां न शृणोति न पश्यति। न मनः क्षुत्पिपासादिभिरभिभूयते। न व्यालवेतालादयो हिंसन्ति। न बध्यते नूतनकर्मबन्धनैः। एवमचिरादेव क्षीणप्रायकर्ममलः क्रमेण मोक्षमाप्नुयादित्यनेन विधिना ध्यानं विधायाष्टपुष्पिकां जिनेशाय दद्यात्। तद्यथा ॐस्थिरतात्मने अवनिमूर्तये नमः॥१॥ ॐनित्यात्मने व्योममूर्तये नमः॥२॥ ॐतेजोमयात्मने दहनमूर्तये नमः॥३॥ ॐनिःसङ्गात्मने पवनमूर्तये नमः॥४॥ ॐगाम्भीर्यात्मने आप्यमूर्तये नमः॥५॥ ॐधर्मात्मने आत्ममूर्तये नमः॥६॥ ॐज्ञानात्मने तपनमूर्तये नमः॥७॥ ॐसौम्यात्मने सोममूर्तये नमः। इति जगद्व्यापकमर्हन्मूर्त्यष्टकं सम्पूज्य चन्दनेन तिलकं कृत्वा स्वशिरसि मूलमन्त्रेण पुष्पं विनिक्षिपेत्। विसर्जनार्थमर्घ्यं दत्वा संहारमुद्रया स्वस्थाने गच्छगच्छेत्यनेन मूलमन्त्रेण पूजां द्वादशान्तमानीय शिरस्यारोप्य पूरकेण हृत्कमले संयोज्य सापेक्षं क्षमस्वेति विसर्जयेत्। पर्वसु च विशेषपूजां कुर्यात्। ततः देवा देवार्चनार्थं ये पुराहूताश्चतुर्विधाः। ते विधायार्हतः पूजां यान्तु सर्वे यथागताः॥ इति गन्धं पुष्पं धूपं च दर्शयित्वा रेचकेन संहारमुद्रया विसर्ज्य। पत्रिकामीशान्यां प्रक्षिप्यार्घपात्राम्भसा पट्टं प्रक्षाल्योपरि पुष्पमेकं दत्त्वा[1] समुत्थाय गृहमध्ये

१ दत्त्वा इति क. पाठः।

वृत्तमण्डलकं विधाय गन्धपुष्पधूपनैवेद्यादिकं दत्त्वा ॐवास्तोष्पतये ब्रह्मणे नमः। इति वास्तुं सम्पूज्य मध्यस्तम्भाधः ॐस्कन्दाय गृहाधिपतये नमः। शयनीयशिरसि ॐकामाय कुसुमायुधाय नमः। गृहप्रधानपट्टे ॐह्रीं-भवनदेवतायै नमः। गृहप्रधानद्वारे ॐमहायक्षराजाय नमः। इति गृहदेवतागणं पूजयेत्। ततो मध्याह्ने पुनरपि भट्टारकं सम्पूज्य सर्वमन्नं पात्रे समाहृत्य गृहदेवताभ्यो बलिं दत्त्वा बहिर्निर्गत्य दिग्देवताभ्यः ॐह्रीं इन्द्र प्रतिगृह्ण नमः। ॐह्रीं ऐन्द्रि प्रतिगृह्ण नमः। एवं शेषा अपि अग्नये आग्नेय्यै यमाय याम्यै नैर्ऋतये नैर्ऋत्यै वरुणाय वारुण्यै वायवे वायव्यै कुबेराय कौबेर्यै ईशानाय ईशान्यै नागाय नागमात्रे ब्रह्मणे ब्रह्माण्यै नमः। इति पुष्पगन्धधूपसहितं बलिं दद्यात्। तदनु–योगिन्यो भीषणा रौद्रा देवताः क्षेत्ररक्षकाः। आगत्य प्रतिगृह्णन्तु जिनेष्टानुविधायिनः ॥ १ ॥ ये रुद्रा रुद्रकर्माणो रौद्रस्थाननिवासिनः। सौम्याश्चैव तु ये केचित्सौम्यस्थाननिवासिनः ॥२॥ सर्वे सुप्रीतमनसः प्रतिगृह्णन्त्विमं बलिम्। सिद्धिं यच्छन्तु नः क्षिप्रं भयेभ्यः पान्तु नित्यशः॥३॥ इत्यनेन मन्त्रेण बलिं प्रक्षिप्य गन्धपुष्पान्वितं शेषमन्नं भूमौ निक्षिपेत्। ततो हस्तौ पादौ च प्रक्षाल्याचामेदिति॥ इति निर्वाणकलिकाभिधानायां प्रतिष्ठापद्धतौ नित्यकर्मविधिः समाप्तः ॥

॥ अथ दीक्षाविधिः ॥

तत्राचार्यः कृतावश्यको देववन्दनादिकं कर्म कृत्वा पूजागृहमुपविश्य आत्मनो रक्षां विधाय भगवन्तं सम्पूज्य क्षेत्रपालानां बलिं दत्त्वा निर्वर्तितशान्तिकर्मविधिः मण्डपाद्बहिर्मण्डलके शिष्यं समुपवेश्य दन्तधावनं

मुखवासं[1] च दद्यात्। दन्तधावनविधिः प्रातः प्रागुदगीशानपश्चिमेषु शस्तः अन्यत्र कृते शान्तिकर्म कुर्यात्। ततो रात्रावधि वासनामन्त्रेण त्रिपञ्चसप्तवारान् अधिवास्य शुद्धायां भूमौ दर्भशयने अस्त्रशतालम्भे प्राचीने मस्तके हृन्मन्त्रेण शिष्यं समारोप्य शिखया बद्धशिखं विधाय धर्मजसवाससा प्रच्छाद्य शाययेत्। शयनीयस्य बहिर्भस्मसर्षपशिरोमन्त्राभिमन्त्रितैस्तिस्रो रेखाः कृत्वा भूतबलिं दत्त्वा स्वयमप्युपोषितो भूत्वा दीक्षितैः सह शयीत। ततः प्रातरुत्थाय समाप्तनित्यकर्मविधिः शिष्यानाहूय स्वप्नदर्शनं पृष्ट्वा अशुभे शान्तिकर्म कृत्वा शुभे तु विशेषपूजापुरःसरं मण्डलेषु मन्त्रान् सम्पूजयेत्। तत्र मण्डलानि सर्वतोभद्रादीनि। तत्र सर्वतोभद्रस्य मुख्यत्वात्त-देवोच्यते। तस्मिन् चतुरस्रं क्षेत्रं साधयेत्। शुद्धां दर्पणोदराकृतिं भुवं निष्पाद्य पुष्यपौष्णमघावेधान् मण्डलस्थ-शङ्कुच्छायाप्रवेशनिर्गमाभ्यां वा पूर्वापरे संसाध्य पूर्वापरायतं सूत्रमास्फाल्य ब्रह्मस्थानं सङ्कल्प्य तस्मात्पूर्वापर-गतं समान्तरमङ्कद्वयं दत्त्वा तत्समं तत्र पूर्वयोरङ्कयोर्धृत्वा दक्षिणोत्तरमत्स्यद्वयं सम्पाद्य मत्स्योदरे दक्षिणोत्तराय-तं सूत्रं प्रसार्य ततः क्षेत्रार्धमानेन मध्यादिष्टाङ्कं विधाय तदङ्कसमसूत्रेण विदिक्षु त्वनुलोमविलोमतो मत्स्यचतुष्कं दत्त्वा तेषु सूत्रचतुष्टयदानात् चतुरस्रं संसाध्य ततो मण्डलं विदध्यात्। तत्र चतुरस्रमष्टधा विभज्य चतुःष-ष्टिपदं कृत्वा मध्यकोष्ठकचतुष्टये पद्मं सम्पाद्य तदनु पङ्क्तौ पद्मार्धेन वीथीवदनन्तरं पक्षयोश्चतुर्दिक्षु पद्मासनानि चत्वारि द्वाराणि द्वारार्धमानात् कण्ठोपकण्ठं कपोलोपकपोलौ कुर्यात्। एवं विभज्य ब्रह्मस्थानात् सूत्रभ्रमेण

[1] मधवासं इति क. ख. पाठः।

अङ्गुलानि चत्वारि वृत्तानि कृत्वा दिक्षु विदिक्षु तत्सन्धिषु सन्ध्यन्तरेषु च द्वात्रिंशत्सूत्राणि दत्त्वा तृतीयवृत्ते सन्ध्यन्तरसूत्राद्बहिः पार्श्वभ्रमणात् षोडशार्धं चन्द्रं कृत्वा दिक्षु विदिक्षु अर्धचन्द्रद्वयं मध्ये चतुर्थवृत्ते दलाग्राणि तृतीयवृत्ते दलसन्धीन् द्वितीयवृत्ते केसराग्राणि प्रथमवृत्ते तद्वृत्तप्रमाणां पीतां कर्णिकां तन्मध्ये नीलवर्णानि नव बीजानि मूलमध्याग्रेषु शुक्लरक्तपीतं केसरजालं दलानि प्रवारणया सह शुक्लवर्णानीति पद्मं निष्पादयेत्। तत्रोत्पन्नतद्दलाग्रं भुक्तिकामस्य प्राञ्जलं मुक्तिकामस्य सरादियोगे तीक्ष्णाग्रम् । दिक्पालानां अधराग्रं सरस्वत्यम्बिकादीनां अश्वत्थपत्रवद्दलं विधेयं कर्णिकार्धसमम् । बहिःपीठे नीलसन्धानकीलकोपेतं श्वेतपीतरक्तकृष्णपादकं विचित्रगात्रकं विधाय तद्बहिर्वीथीषु त्रीन् द्वारार्धेन द्वारकण्ठान्तं ततो दक्षिणोत्तरनिःसृतं तावदेवोपकण्ठं तदूर्ध्वं तावदेव कपोलं तस्माद्दक्षिणोत्तरमन्तःसम्मुखं तावदेवोपकपोलं तद्बहिः शुक्लरक्तकृष्णरेखात्रयं सत्वरजस्तमोरूपं कृत्वा एताश्च रेखाः प्रथमा अङ्गुलप्रमाणाः अन्ये तु यवोने यवान्तराश्च सर्वा मुक्तिकामस्य भुक्तिकामस्य च समाः कार्याः। द्वारकण्ठोपकण्ठकपोलोपकपोलरेखां संरक्ष्य प्रतिकोणं शेषरेखाः परिलोपयेत्। सर्वतोभद्रसर्वमण्डलेषु पद्मद्वाराण्यनेनैव मार्गेण स्युरिति । शालिपिष्टेन श्वेतं तदेव हरिद्रान्वितं पीतं सिन्दूरधात्विष्टकादिना रक्तं दग्धजवादिना कृष्णं शुष्कशमीपत्रादिना नीलं तद्वर्णकार्थं रजः कार्यम् । विशेषसिद्धिकामो मुक्ताविद्रुमादिना एतदेव कुर्यात् एतन्मण्डलं निष्पाद्य सपरिकरं भगवन्तं सम्पूज्य द्वारे मण्डलं विधाय प्रणवेनासनं दत्त्वा शिष्यमूर्ध्वकायमुदङ्मुखं कृताञ्जलिं सन्निवेश्य स्वयं प्राग्वदनो मूलमन्त्रा-

भिमन्त्रितेन शान्तिकुम्भाम्भसा स्नापयेत्। पुष्पाक्षतादिना मुद्रास्त्रेण सन्ताड्य दूर्वाप्रवालेन नाभेरूर्ध्वमधश्च त्रिधा समुल्लिख्य अस्त्रप्रोक्षितकवचावगुण्ठितहृदयसंस्कृतवाससा सर्वाङ्गमाच्छाद्य पूजागृहं प्रवेश्य पुष्पाञ्जलिक्षेपं कारयित्वा भगवन्तं दर्शयेत्। तदनु भगवतो दक्षिणदिग्भागमण्डलके प्रणवासनं दत्त्वा तत्रोपविश्य धारणादिभिर्देहशुद्धिं सकलीकरणं च कृत्वा निजहस्ते मन्त्रान्संपूज्य तेजोरूपान् ध्यात्वा शिष्यमस्तके सन्निवेश्य मूलमन्त्रं समुच्चरन् सर्वाङ्गालंभनं विदध्यात्। तदन्वस्त्रेण प्रोक्षणताडने विधाय रेचकेन शिष्यदेहे सम्प्रवेश्य सुनिश्लेपच्छदा वस्त्रेण संपिधाय अङ्कुशमुद्रया तच्चैतन्यमाकृष्य द्वादशान्ते समानीय संहारमुद्रया स्वहृदये पूरकेण प्रवेश्य कुम्भकेन समरसीकृत्य रेचकेन ब्रह्मादिदेवताः संचिन्त्य द्वादशान्तमानीय सुषुम्नायां नाडीप्राणवायूनेकीभूतान् संचिन्त्य तत्र शिष्यचैतन्यं शुद्धस्फटिकप्रख्यं सम्भाव्य जिह्वां तालुके संयोज्य ईषद्व्यावृतवक्त्रे दन्तैर्दन्तानसंस्पृशन् समुन्नतकायो मन्त्रमुच्चार्य श्रोत्रविवरेण स्वकीयप्राणेन सह मूलमन्त्रं शिष्यस्य हृदि सन्निवेशयेत्। ततः शिष्यः स्वहस्तेन भगवन्तं सम्पूज्य नैवेद्यादिकं दत्त्वा गुरवे सुवर्णं दक्षिणां दद्यात्। एवं समयसंस्कारसंस्कृतः पूजाहोमश्रवणाध्ययनादिषु योग्यः स्याज्जैनं च पदं लभत इति। ततोऽर्घपात्रोदकेनाभिषिच्याष्टौ समयान् श्रावयेत्। देवगुरुच्छात्रसाधकादिभक्तेन भवितव्यम् १। प्राणिनं न हन्यात् २। अनृतं न भाषयेत् ३। परस्य द्रव्यं न गृह्णीयात् ४। परस्त्रीं न कामयेत् ५। नियतपरिग्रहेण भवितव्यम् ६। रात्रौ

१ लभन इति पाठः। २ भाषेत इति पाठः।

नाश्नीयात् ७। मद्यमांसादिकं न भक्षयेत् ८। गुरोराज्ञां न लङ्घयेत् इति समयाचारांश्च तत्र मन्त्रतन्त्रकल्पानदीक्षितान्न श्रावयेत्। नापि तत्पार्श्वोल्लेखयेत्। अज्ञानस्वरूपं[1] न दीक्षयेत्। त्रिर्द्विरेककालं वा भगवन्तं पूजयेत्। नमस्कारं च जपेत्। देवगुरुयतीनामनिवेद्य नाश्नीयात्। यथाशक्ति अतिथिदीनानाथकृपणेभ्योऽन्नादिकमनुकम्पया दद्यात्। पर्वसु विशेषपूजां गुरौ जिने च कुर्यात्। आचार्यादीन् सदा भजेत्। अष्टमीचतुर्दशीपञ्चदशीषु च स्त्रीतैलक्षुरकर्म वर्जयेत् चतुर्थमेकभक्तं वा कुर्यात्। कन्यायोनिं गोयोनिं नग्नां प्रकटस्तनीं च स्त्रीं न पश्येत्। भीतत्रस्ताध्व[2]खिन्नविह्वलरोगिसमयज्ञजिनभक्तांश्च पालयेत्। देवद्रव्यं गुरुद्रव्यं न भक्षयेत्। स्मशानचत्वरैकवृक्षशून्यवेश्मदेवतादिगृहेषु मूत्राद्युत्सर्गं न कारयेदिति। निन्दितैः सह संसर्गादिकं वर्जयेत्। ततो भगवन्तं सम्पूज्य मण्डलपूजादिकं पूर्ववद्विसर्ज्य तपोधनवर्गं साधर्मिकवर्गं च भोजयेत्। ततो गच्छं सङ्घं च स्वशक्त्या वस्त्रादिदानादिना सम्पूज्य दीनानाथादिदानं कृपया दापयेत्। इत्येवमुत्तरोत्तराध्यवसाययुक्तेन कल्याणिना प्रतिदिनं प्रवर्तितव्यम्। इति दीक्षाविधिः ॥

॥ अथाचार्याभिषेकः ॥

आभिषेकिकनक्षत्रे स्वानुकूले सतारे चन्द्रे षट्त्रिंशद्गुणालङ्कृतस्य श्रुतशीलगुणाचारसम्पन्नस्य कुर्यात्। तत्र दिक्पालानां बलिं दत्वा शुभेऽह्नि मङ्गलपूर्वकमविधवानारीभिस्तैलादिकर्मविधिना वर्णकं समारोप्य द्वादशाहं

१ अज्ञानरूपं इति क. पाठः। २ अध्वनि इति क. पाठः।

दशाहं वा क्षीरान्नभोजिनं पञ्चनमस्कारजपनिरतं शिष्यं विधाय आसन्नलग्नदिने संख्यागं व्यागानाधिकतमं कालं संशोध्य प्रातरुत्थाय शुद्धकालं प्रवेश्य स्वाभ्यागं प्रस्थाप्य ततश्चैशान्यां मण्डपवेदिकायां चतुरस्रं रजोभिश्च पञ्चवर्णैरुपशोभितं मध्यलिखितद्वात्रिंशदङ्गुलं शुक्लपद्मं द्वात्रिंशदङ्गुलायामं षोडशाङ्गुलं निम्नतावाङ्नीचद्वाराभिमुखसर्वरजोमुक्तपादपीठसज्जितं वामचित्रवल्लीद्वारमक्षकोणस्य कन्दुकायुपशोभितं मन्दिरस्यावाङ्नीचद्वारपूर्वदिग्वाञ्छितद्वारं वा मण्डलमालिखेत्। तत्र वीथ्यन्तर्गतान् पर्वादिक्रमेण शुक्लरजसाऽष्टौ शङ्खान् आनन्द-सुनन्द-नन्दि-नन्दिवर्धन-श्रीमुख-विजय-तार-सुतार-संज्ञान् सुभद्र-विजयभद्र-सुदन्त-पुष्पदन्त-जय-विजय-कुम्भ-पूर्णकुम्भसंज्ञांश्च तथाविधान् कुम्भानालिखेत्। मण्डलस्योपरि धवलं विचित्रं वा किङ्किणीघण्टायुक्तं मुक्ताजालगवाक्षकोणेनं मणिदामोपशोभितं सचामरपट्टवस्त्रोपेतं लम्बमानप्रतिसरकन्दुकालङ्कृतं वितानकं विदधीत। मण्डपस्याभ्यन्तरं कनितपद्मिनीपत्रसंकलमन्तरालेषु चक्रैश्च गौरसर्षपलाजाक्षततण्डुलयवैर्दूर्वाकाण्डरजोभिश्च विचित्रं कुर्यात्। तोरणं चास्य ध्वजाङ्कुशनीरैर्मण्डितं चन्दनमालायुक्तं पूर्वस्यां न्यग्रोधं, दक्षिणस्यामौदुम्बरं, पश्चिमायामाश्वत्थं, उत्तरस्यां प्लक्षं, विनिवेश्य विदिक्षु प्रशस्तद्रुमजातानि च निवेशयेत्। शङ्खान् कलशांश्च मूर्तिमतो गोरोचनारचितस्वस्तिकाष्टकाचितकण्ठान् सर्वरत्नैः सर्वबीजैः सर्वौषधिगन्धैरद्भिश्च पूरितान् वस्त्रमाल्यदामकण्ठान् चन्दनोपलेपितान् शतकृत्वोऽभिमन्त्रितान् पीठिकाग्रा

१ विभद्र इति ग. पाठः। २ जय इति ग. पाठः। ३ चारनद्धिं इति ग पाठः। ४ नैयग्रोधं इति पाठभेदः। ५ स्वामि इति क. ग. पाठः।

बहिर्दिक्षु विदिक्षु च स्थापयेत्। तत्रायत आनन्दः। नात्यायतः सुनन्दः। महाकुक्षिर्नन्दी। सुनाभिर्नन्दिवर्धनः। ह्रस्वनाभिः श्रीमुखः। नाभिमण्डली विजयः। सुनिर्घोषस्तारः। उच्चस्वनः सुतारश्चेति। कलशाश्च-मन्थरसुभद्रः। किञ्चिदुन्नतो विभद्रः। पृथुलोष्ठः सुदन्तः। ह्रस्वोष्ठः पुष्पदन्तः। मन्थरग्रीवो जयः। शोभनग्रीवो विजयः इति मण्डलस्योत्तरे[1] दुःस्वरं[2] सदशाहतसितवस्त्रच्छन्नं भद्रासनं विन्यस्य तस्मिन् शिष्यं शङ्खतूर्यवीणावेणुस्वस्तिपुण्याहमङ्गलध्वनिभिः कृतमङ्गलं पूर्वद्वाराभिमुखं समुपवेश्य जातबीजशरावैश्चित्रमुखैर्गुणैरङ्गलिकारकैर्नागैरभिन्नपुटकोकाभिर्निर्मृद्य वल्मीकाग्र-पर्वताग्र-नदीतीर-महानदीसंगम-कुशविल्वमूल-चतुष्पथ-दन्तिदन्त-गोशृङ्ग-एकवृक्षगृहीताभिर्मृद्भिः प्रथमं, तदनु पञ्चामृतेन, ततो वासचन्दनपञ्चपल्लवकषायैः सर्वगन्धैश्च संस्नाप्य प्रदक्षिणोपनीतैः पूर्वविन्यस्तकुम्भैराचार्यमन्त्रमनुस्मरन्नभिपिञ्चेत्। ततः स्नानवस्त्रं परित्यज्य शुक्ले वाससी परिधाप्याखण्डतण्डुलैः स्नापयेत्। तैश्च प्रवृद्धैः प्रवृद्धां समैः समां हीनैश्च हीनामुन्नातिं जानीयात्। तदनु मूलमण्डपवेदिकायां पञ्चवर्णेन रजसा रत्नकाञ्चनरजतमयप्राकारत्रयोपेतं गोपुर-चतुष्कालङ्कृतं तोरण-ध्वज-पुष्करिणीपुष्प-प्राकारोपशोभितं समवसरणमालिख्य मध्ये च पद्मरागादिभिर्निर्मिते मृगाधिपासने चतुर्मुखमष्टप्रातिहार्योपेतं भगवन्तं संस्थाप्य वेदीयवारकवितानकपुष्पगृहादिकं पूर्ववत्कृत्वा शिष्यं तत्रानीय सकलिकां विधाय मन्त्रैरालभ्य मुक्तपुष्पैः सम्पूज्यालङ्कारैरलङ्कृत्याक्षतानाचार्यमन्त्रेणाभिमयानुय-

[1] स्नान्तरे इति ग. पाठः। [2] सुनृदुःस्वरं इति क. ख. पाठः।

योगगणानुज्ञार्थं चैत्यवन्दनं श्रुतादिदेवतानां च कायोत्सर्गाणि कृत्वा पञ्चनमस्कारपूर्वकं नन्दिसूत्रमानर्नयेत्। शिष्योऽपि मुखवस्त्रिकया स्थगितमुखकमलः शृणुयात् । अनन्तरमाचार्यो भगवत्पादयुगे वासान् प्रक्षिप्य गोमयशालिपुष्पादिचूर्णमयान् सद्गुभट्टारकस्य वासान् दत्त्वा एवं ब्रूयात्–'अहमस्य साधोरनुयोगमुक्तलक्षणमनुजानामि क्षमाश्रमणानां हस्तेन द्रव्यगुणपर्यायैर्व्याख्यातव्यैरेषोऽनुज्ञातः' इत्यत्रान्तरे वन्दित्वा शिष्यः 'संदिशत यूयं किं भणामि' इत्यादिवर्णजातं यथैव सामायिके तथात्रैव द्रष्टव्यमिति। तदनु वासाक्षेपपूर्वकं प्रदक्षिणात्रयं कारयित्वाऽनुयोगानुज्ञां[1] दद्यात् । तदर्थं कायोत्सर्गं कृत्वा निषद्यायामुपविश्य आत्मनो दक्षिणभागे शिष्यमुपवेश्य लग्नवेलायां कुम्भकयोगेनाचार्यपरम्परागतं पुस्तकादिषु लिखितमाचार्यमन्त्रं निवेदयेत्। ततो गन्धपुष्पाक्षतान्वितं मुष्टित्रयमक्षाणां दत्त्वा तदनु छत्र-चामर-हस्त्यश्व-शिबिका-राजाज्ञानि योगपट्टक-खटिका-पुस्तका-ऽक्षसूत्र-पादुकादिकं च दद्यात् । स्वशाखानुगतं च नाम दत्त्वा स्वगच्छेन सह द्वादशावर्तवन्दनकं दत्त्वा गणं समर्प्याज्ञां श्रावयेत्–'अद्यप्रभृति दीक्षाप्रतिष्ठाव्याख्यादिकं ज्ञात्वा परीक्ष्य च त्वया विधेयम्' इति। ततश्च 'व्याख्यानं कुरु' इत्यनुज्ञातो नन्द्यादिव्याख्यानं यथाशक्त्या करोत्यभिनवाचार्यः। तदनु मूलाचार्यो निषद्यायां समुपविश्य–"षट्त्रिंशदुज्ज्वलमहागुणरत्नपुञ्जैरेतत्पदं प्रथितगोतममुख्यपुम्भिः। आसेवितं सकलदुःखविमोक्षणाय निर्वाहणीयमशठं भवतापि नित्यम् ॥ १ ॥ आरोप्यते

[1] नुयोगाज्ञा इति ग. पाठः।

पदमिदं बहुपुण्यभाजो निर्वाहयन्ति च निरन्तरपुण्यभाजः। आराध्य शुद्धविधिना भवमेकमेकं संप्राप्नुवन्ति शनकैः शिवधामसौख्यम् ॥ २ ॥ नामात्पदाज्जगति साम्प्रतमस्ति किंचिदन्यत्पदं शुभतरं परमं नराणाम्। येनात्र पञ्चपरमेष्ठिपदेषु मध्येऽतिक्रान्तमाद्ययुगलं खलु कालदोषात् ॥ ३ ॥" इत्यादिवाग्भिराचार्योऽनुशास्ति दद्यात्। तदनु भगवतं निवेद्य 'आचार्योऽयं त्वदनुज्ञातो मया कृतो भवत्प्रसादादधिकारं निर्विघ्नेन करोतु' इति विज्ञापयेत्। पुनर्भगवते प्रणिपातं कारयित्वा भगवन्तं क्षमापयेत्। स च लब्धाधिकारो गुरुपारम्पर्यागतमधिकारं कुर्यादिति ॥ एवमनेन विधिना राज्यकामस्य भ्रष्टराज्यस्य पुत्रकामसौभाग्यकामयोश्चाभिषेकं कुर्यादिति ॥ अथ कलशादीनां मन्त्राः। ॐ आं ह्रूं वं आनन्दात्मने नमः। एवं शेषा अपि पूर्वोत्तरान्ता विज्ञेयाः। ॐ आं ह्रूं क्षं सर्वरत्नेभ्यो विश्वात्मकेभ्यो नमः। रक्षामन्त्रः। सर्वबीजेभ्यः इन्द्रात्मकेभ्यो नमः। बीजमन्त्रः। सर्वौषधिभ्यः सोमात्मिकाभ्यो नमः। औषधिमन्त्रः। सर्वगन्धेभ्यः पार्थिवात्मकेभ्यो नमः। गन्धमन्त्रः। सर्वमृद्भ्यः पृथिव्यात्मिकाभ्यो नमः। मृत्तिकामन्त्रः। न्यग्रोधात्मने सुराधिपतोरणाय नमः। १। पलाशात्मने तेजोधिपतोरणाय नमः। २। उदुम्बरात्मने धर्मराजतोरणाय नमः। ३। सिद्धकात्मने रक्षोधिपतोरणाय नमः। ४। अश्वत्थात्मने सलिलाधिपतोरणाय नमः। ५। मधुकात्मने पवनाधिपतोरणाय नमः। ६। प्लक्षात्मने यक्षाधिपतोरणाय नमः। ७। बिल्वात्मने विद्याधिपतोरणाय नमः। ८। तोरणमन्त्रः ॥ इति आचार्याभिषेकः ॥

१ कामभ्रष्ट इति ग. पाठः। २ सोमात्मकेभ्यः इति क. ख. ग. पाठः। ३ पृथिव्यात्मकेभ्य इति क. ख. ग. पाठः।

॥ अथ भूपरीक्षा ॥

अथ प्रासादं चिकीर्षुः प्रागेव सुपरीक्षितां भुवं गृह्णीयात्। तत्र भूमिः शुक्ला आज्यगन्धा मधुरा ब्राह्मणस्य। रक्ता रक्तान्तगन्धा कषाया क्षत्रियस्य। पीता तिक्तान्नगन्धा वैश्यस्य। विगन्धा कटुका कृष्णा मद्यगन्धा शूद्रस्य। शेषा चतूरूपाऽपि स्नानवारिदीपगुणादिना परीक्षणीया। तत्र हस्तमात्रं खातं तत्खातमृदा यस्याः पूर्यते सा मध्यमा। या उद्धरति मृत्तिका सा श्रेष्ठा। यत्राऽपरिपूर्णा मृत्तिका साऽधमा। उदकेन च खातमापूरितं पदशतगमनागमनपर्यन्तं यत्र सम्पूर्णं दृश्यते सा श्लाघनी। अनुलोमं मध्यमा। बहुभिरङ्गुलैरूनं निकृष्टेति। आमकुम्भस्य वा उपरि घृतपूर्णमशरावे[1] चतुर्दिक्षु सितरक्तपीतकृष्णवर्त्तिचतुष्टयं प्रज्वालयेत्। (प्रज्वालितं हृदयादिमन्त्रसम्पूजितमाज्येनान्तं)[2] यदि प्रज्वलिता सर्ववर्णानां सा प्रशस्तेति जानीयात्। अथ निर्वाणा यावन्त्यस्तावतां सा न प्रशस्तेति। एवं परीक्ष्य तस्यां यथोक्तं मण्डपं कुण्डसहितं कारयित्वा द्वारपालपूजादिमन्त्रतर्पणान्तं कर्म कृत्वा मूलमन्त्रेण सकलं कृत्वा कुम्भपञ्चकं समयान्यानानुपरि स्थितं पुण्याहकपूर्णं प्रशस्तौषधीरत्नगर्भं चूताश्वत्थादिपल्लवबीजपूरादिफलोपशोभितं वस्त्रयुगावृतं सकलत्रकण्ठं शासनेन साङ्गेन भगवता समधिष्ठितं सम्पूज्य लग्नकाले प्रासादस्य मध्यस्थाने कुम्भजलं प्रक्षिप्य पूर्वदक्षिणपश्चिमो-

---

१ घृतपूर्णशरावे इति ग. पाठः। २ चतुर्दिक्षु ... इति ग. ... । ३ ... इति ग. पाठः।

तरसीमासु च ततो मध्यस्थगर्तात्तस्मात् मृदमादाय नैर्ऋत्यां दिशि प्रक्षिपेत्। कुम्भावशिष्टजलेन खातं चाप्लाव्य कुद्दालादिकं संस्थाप्य पूजयेत्। ततः परं पूर्णकुम्भं वस्त्रयुगच्छन्नाम्यमिन्द्रस्य स्कन्धे निधाय गीतवाद्यादिब्रह्मघोषेण नद्धजनसाक्षिकं यावदभिप्रेतं पुरः पूर्वसीमान्तं नयेत्। तत्र च मुहूर्तमात्रं स्थित्वा प्रदक्षिणमार्गे आग्नेयादीशानदिगन्तं भ्रामयेत्। ततः प्रासादभूमौ शङ्कष्टकं प्रासादसीमाविनिश्चयार्थं चतुर्षु कोणेषु विन्यस्य सूत्रेण संयोज्य सुवर्ण–रजत–मुक्ता–दध्यक्षतादिभिरेषां प्रदक्षिणां कुर्यादिति भूमिपरिग्रहं विधाय। मनोवृत्त्या वास्तुं संकल्प्याऽशल्यं निरूपयेत्। तत्र यजमानाङ्गकण्डूयनादिना क्षेत्रे शृगालादिप्रवेशेन वा लग्नेन वा ध्वजाद्यायैर्वा कचटतपयशलगजैर्नवभिर्वर्णैः प्रश्नैर्वा शल्यं जानीयात्। तत्र शिरःकण्डूयने शिरःशल्यम्। तत्प्रमाणेन अन्यदङ्गकण्डूयनादिना विकृतिं करोति तदङ्गेन तत्प्रमाणेन शल्यम्। छिद्रूपे छिद्रूपं शल्यम्। सर्वाङ्गिके विकारे सर्वत्र शल्यम्। ज्ञात्वा खनित्वा शल्यमुद्धृत्य हस्तापूरपापाणेरष्टाङ्गुलोन्नतमृदं तेजोलाक्षावितैर्मुद्गरकुट्टितैः पादत्रयान्तमापूर्य समस्त्रां सुघटितां सुश्लक्ष्णां भुवं विधाय छायाशङ्क्वादिना प्राचीं दिशं संसाध्य शिलासु लाञ्छनानि कृत्वा सम्पूजयेत्। इति भूपरीक्षा (भूपरिग्रहः) समाप्ता ॥

---

१ शिन्द्रस्कन्धे इति ग. पाठः। २ सीमान्तं इति क. पाठः।

॥ अथ शिलान्यासविधिः ॥

तत्र प्रासादक्षेत्रमष्टधा विभज्य चतुष्षष्टिकोष्ठकान् कृत्वा चैशान–नैर्ऋत्य–मूर्ध्ववंशं आग्नेयाञ्च वायव्यान्तं तिर्यग्वंशद्वयं दत्त्वा द्विपदं षट्पदं च रक्षाष्टकं विन्यस्य मर्माणि ज्ञात्वा ईशानकोणाग्रे ईशं दत्त्वा 'पर्जन्य-जयमाहेन्द्ररविसत्यभृशानपदिकान् सम्पूज्य अग्निकोणकोष्ठके व्योमपावकौ विन्यस्य पूषावितथग्रहक्षतयम-गन्धर्वभृङ्गान् पदिकान् दत्त्वा नैर्ऋत्यकोणकोष्ठके मृगपितरौ विन्यस्य दौवारिकसुग्रीवपुष्पदन्तवरुणअसुरशो-पान् पदिकान् सम्पूज्य तदनु वायव्यकोणकोष्ठके रोगवायू विन्यस्य नागमुख्यभल्लाटसोमदितिअदितिन्तान् पदिकान् सम्पूज्य ईशानकोणे अदितिं संपूजयेत् ॥ मध्ये पदचतुष्टये ब्रह्माणं तस्यैशान्यां पदिकौ आपवत्सौ प्राच्यां षट्पदं मरीचिं आग्नेय्यां सवितासावित्रौ पदिकौ दक्षिणस्यां षट्पदं विवस्वन्तं नैर्ऋत्यामिन्द्रजयौ पदिकौ वारुण्यां षट्पदं मित्रम् वायव्यां रुद्ररुद्रदासौ पदिकौ उत्तरस्यां षट्पदं धराधरं इति आपवत्सादिक्र-मेण दूर्वादध्यक्षतादिभिः सम्पूज्य ईशानादिदिक्षु चरकी स्कन्दा विदारी अर्यमा ललना जम्भा पूतना पाप-राक्षसी विलिपिच्छान्तैर्बहिर्देवताष्टकं पूजयेदिति। एकाशीतिपदे गृहवास्तौ मध्ये ब्रह्मा नवपदे मरीचाद्याः षट्पदा ईशानाद्याः आपचन्द्राद्या द्विपदाः पदिकाबहिर्देवताश्च पूर्ववादसरक्षादिकं चेति एवं वास्तुं सम्पूज्य मर्माणि परिहृत्य शिलाप्रतिष्ठादिकं विदध्यात्। शिलाप्रतिष्ठाविधिः समाप्तः ॥

---

१ कोणके इति ख. ग. पाठः। २ भल्लाट इति क. ख. ग. पाठः। ३ आपवत्सो इति क. ख. पाठः। ४ वद्धं इति ख. ग. पाठः।

॥ अथ प्रतिष्ठाविधिः ॥

तत्र स्थाप्यस्य[1] जिनबिम्बादेर्भद्रपीठादौ विधिना न्यसनं प्रतिष्ठा। तस्याश्च स्थापकत्रयं शिल्पी १ इन्द्रः २ आचार्य ३ श्चेति। तत्राद्यः सर्वाङ्गावयवरमणीयः क्षान्तिमार्दवार्जवसत्यशौचसम्पन्नः मद्यमांसादिभोगरहितः कृतज्ञो विनीतः शिल्पी सिद्धान्तवान् विचक्षणः धृतिमान् विमलात्मा शिल्पिनां प्रधानो जितारिषड्वर्गः कृतकर्मा निराकुल इति १। इन्द्रोऽपि विशिष्टजातिकुलान्वितो युवा कान्तशरीरः कृतज्ञो रूपलावण्यादिगुणाधारः सकलजननयनानन्दकारी सर्वलक्षणोपेतो देवतागुरुभक्तः सम्यक् रत्नालङ्कृतः व्यसनासङ्गपराङ्मुखः शीलवान् पञ्चाणुव्रतादिगुणयुतो गम्भीरः सितदुकूलपरिधानः कृतचन्दनाङ्गरागो मालतीरचितशेखरः कनककुण्डलादिभूषितशरीरस्तारहारविराजितवक्षस्थलः स्थपतिगुणान्वितश्चेति २। सूरिश्चार्य[2]देशसमुत्पन्नः क्षीणप्रायकर्ममलो ब्रह्मचर्यादिगुणगणालङ्कृतः पञ्चविधाचारयुतो राजादीनामद्रोहकारी श्रुताध्ययनसम्पन्नः तत्त्वज्ञो भूमिगृहवास्तुलक्षणानां ज्ञाता दीक्षाकर्मणि प्रवीणो निपुणः सूत्रपातादिविज्ञाने स्रष्टा सर्वतोभद्रादिमण्डलानामसमः प्रभावे आलस्यवर्जितः प्रियंवदो दीनानाथवत्सलः सरलस्वभावो वा सर्वगुणान्वितश्चेति। स च षष्ठाष्टमादितपोविशेषं विधाय कारापकानुकूले लग्ने हस्तादारभ्य नवहस्तान्तानां प्रतिमानामाद्यासु तिसृषु अष्टनवदशहस्तं इतरासु चतुर्हस्तादिप्रतिमासु हस्तद्वयवृद्ध्या, यद्वा एकहस्तादिक्रमेणैव द्वादशद्विहस्तवृद्ध्या

१ स्थाप्यजित इति ग. पाठः। २ श्चोपदेश इति क. ग. पाठः।

प्रागेव मण्डपं प्रासादस्याग्रतः कारयित्वा तस्य प्राच्यामीशान्यां वा स्नानमण्डपमधिवासनामण्डपार्श्वेन निवेश्य लघुप्रतिमासु पञ्चपञ्चसप्तहस्तानि तोरणानि इतरासु च वसुवेदाङ्गुलाग्राणि न्यग्रोधोदुम्बराश्वत्थप्लक्षद्रुमसमुद्भवानि पूर्वादारभ्य शान्तिभूतिबलारोग्यसंज्ञकानि तोरणान्यस्त्रशुद्धानि वर्मावगुण्ठितानि प्रणवेन विन्यस्य हृन्मन्त्रैः स्वनामभिरभ्यर्च्य तच्छाखयोर्मेघमहामेघौ कालनीलौ ज्वालाज्वलौ अनलभूलिनौ प्रणवादिभिर्वाद्यान्तैः स्वनामभिः सम्पूज्य, ततो द्वारेषु कमलश्वेतइन्द्रवायरक्तकृष्णनीलमेघपीतपद्मवर्णाः पताकाश्च दत्त्वा मध्ये श्वेतचित्रे वा ध्वजे सम्पूज्य पाश्चात्यद्वारेण प्रविशेत्। ततः पश्चिमायां पूर्वाभिमुखो वा मण्डपनिरीक्षणप्रेक्षणताडनाभ्युक्षणावकिरणपूरणसमीकरणसेवनाकुट्टनसन्मार्जनोपलेपनाचकीकरणान्तैः कर्मभिः स्वस्वमन्त्रोपेतैः संस्कृत्य चन्दनच्छटाभिः सम्प्रोक्ष्योज्ज्वलस्वच्छसूत्रान्विचिन्त्यं[2] विनिक्षिप्य पुनस्तान् दर्भकूर्चिकया समाहृत्य[3] मण्डपस्य मध्ये यवाङ्कुरोपशोभितां[4] छत्रचामरभृङ्गारकलशध्वजदर्पणव्यजनसुप्रतीकाष्टमङ्गलकान्वितां वेदीं संस्थाप्य ततो वासुकिनिर्मोकलघुनी धवलप्रवाससी दधानः कराङ्गुलीविन्यस्तकाञ्चनमुद्रिकः प्रकोष्ठदेशनियोजितकनककङ्कणः तपसा विशुद्धदेहो वेदिकायामुदङ्मुखमुपविश्य भूतशुद्धिं विधाय सकलीकरणार्घ्यपात्रं कृत्वा इन्द्रादीनां कवचं विधाय सत्पुष्पाक्षतगन्धधूपफलान्नमनोहरं सर्वविघ्नशान्तये स्वगमाचार्य इन्द्रादिमूर्तिधरैः सह सर्वासु दिक्षु बलिं प्रक्षिप्य क्षेत्राधिपं पुष्पधूपाक्षतनैवेद्यदीपादिना सम्पूज्य गुरौ

१ स्वीय इति क. पाठः । २ विचिन्तयित्वा इति पाठः । ३ समाहृत्य इति ख. ग. पाठः । ४ यवारोप इति ग. पाठः ।

पादौ च प्रक्षाल्य कृताचमनो वेदिकायामुपविश्य पञ्चवर्णेन रजसा स्वर्णवाहनायुधालङ्कृतान् लोकपालान् संलिख्य दधिदूर्वाक्षतादिभिर्वाहनायुधसमन्वितान् सम्पूज्य अनन्तरं मण्डपाद् बहिः कुमुदाञ्जनचमरपुष्पदन्ताभिधानान् क्षेत्रपालान् पूजयेत्। ततो हेमाद्येकतमं कुम्भमानीय गालिताम्भसा प्रपूर्य संहृतविकारेष्वासनं दत्त्वा तत्र मूर्तिरूपं कुम्भं विन्यस्य साङ्गं जिनेशं सम्पूज्य पूर्वद्वारि प्रशान्तशिशिरौ। दक्षिणे पर्जन्याशोकौ। पश्चिमे भूतसंजीवनामृतौ। उत्तरे धनेशश्रीकुम्भौ सवस्त्रौ स्रक्सूत्रकण्ठौ सहिरण्यौ चूताश्वत्थदलभूषितवक्त्रौ बीजपूरादिफलसहितौ नन्द्यादिद्वाराधिष्ठितौ सम्पूज्य यथाक्रमं स्वस्वदिक्षु इन्द्रादिधरणेन्द्रान्तं लोकपालाधिष्ठितं कुम्भदशकम् ततोऽखण्डधारया भृङ्गारेण सह कुम्भमाभ्राम्य भो भोः शक्र यथा स्वस्यां दिशि विघ्नप्रशान्तये सावधानेन स्नानान्तं यावद्भवितव्यमिति। अनेन क्रमेण लोकपालान् सम्बोध्य। ततः स्नानमण्डपं दुग्धदधिसर्पिश्चन्दनं कुङ्कुमं सुमनसो धूपं तथा रत्नानि मृत्तिकाः कषायादिकं प्रतिष्ठोपयोगकारकव्रातं तथा रत्नफलसस्यौषधीअष्टवर्गादिसंज्ञकान् कुम्भान्विन्यस्य अस्त्रप्रोक्षितान् कवचावगुण्ठितान् स्वसंज्ञाभिरभ्यर्च्य क्षीरदधिसर्पिरिक्षुसमुद्ररूपान् परिकल्प्य वहिरन्यानपि कुम्भान् संस्थाप्य लोकपालायुधाङ्कितं शिलानवकं पञ्चकं वा तासु कलशोपेतं समानीय स्नानमुपक्रमेत्। ससधान्येन रत्नसमूहेन मृद्भिः कषायवर्गेण मूलिकाभिरष्टवर्गेणोदकान्तरचन्दनेन तीर्थाम्भोभिः पञ्चगव्यादिना संस्लाप्य रक्तवस्त्रैराच्छाद्य मण्डपं

१ सवस्त्रौ सूत्र इति ख. ग. पाठः।

प्रदक्षिणीकृत्य पाश्चात्यद्वारेण प्रवेश्य वेदिकायां संस्थाप्य अभिवासनामन्त्रेणाभिवास्य पुष्पवासधूपादिभिः सम्पूज्य मुद्रान्यासं कृत्वा धर्माभिजसवाससा संच्छाद्य नैवेद्यं दत्त्वा अर्हदादीनि पञ्च तत्त्वानि विन्यस्य क्ष्माप्तेजोवाताकाशगन्धरसरूपस्पर्शशब्दोपस्थपायुपादपाणिवाक्नासिकाजिह्वाचक्षुस्त्वक्श्रोत्रमनोऽहङ्कारबु-द्धय इति निष्ठुरया संनिरोध्य शिलां पूजयेत्। पूर्वादिशिलासु च तत्त्वानि सर्वाणि विन्यस्य निरोध्य पूजयेत्॥ अथ शिलाकुम्भनामानि—नन्दा भद्रा जया रिक्ता चेति हस्तप्रमाणा अष्टाङ्गुलोच्छ्रिताः स्वस्तिकाङ्किताः शैलमये शैलमयाः इष्टिकामये तन्मयाः पद्म—महापद्म—शङ्ख—मरकत—समुद्राख्याः कुम्भा इति पञ्चमूर्तिपक्षः। नवपक्षे तु सुभद्र—विभद्र—सुदन्त—जय—विजय—पूर्व—उत्तर—संज्ञकाः शिलाः। सुनन्दा भद्रा जया पूर्णा अजिता विजया मङ्गला धरणीसंज्ञकाः मध्यस्था ब्रह्मरूपिणीति। ततः शिलां कुम्भांश्चादाय प्रासादस्थान-मागत्य गर्तासु ॐ अर्हं जिनाय नमः इति मध्यमगर्तायां कुम्भं विन्यस्य लग्नकाले सिद्धशक्तिं विन्यस्य संचिन्त्य ॐ ह्रां जिनाय स्वाहेति मन्त्रमुच्चार्य नमस्कारेण शिलां निवेशयेत्। ततः पूर्वादिगर्तासु सिद्धानां शक्तिं विन्यस्य तदनन्तरं। ॐ लूं इन्द्राय नमः। ॐ रूं अग्नये नमः। ॐ सूं यमाय नमः। ॐ पूं नैर्ऋतये नमः। ॐ वूं वरुणाय नमः। ॐ शूं वायवे नमः। ॐ यूं कुबेराय नमः। ॐ ह्रूं ईशानाय नमः। ॐ नागाय नमः। ॐ ब्रह्मणे नमः इति लोकेशमन्त्रैस्ताम्रमयकुम्भान् घृतमधुपूरितान् कृतत्रकसूत्रकण्ठान् विन्यस्य तेषामुपरि शिलाः सं-

१ हस्ता अष्टाङ्गुल इति ख. पाठः। २ संतकाः शिला इति ग. पाठः। ३ ॐ ह्रौं इति ग. पाठः। ४ ॐ ल्रूं इत्यन्यत्र पाठः।

स्थाप्य धर्मादिचतुष्कं अधर्मादिचतुष्कं च शिलानामभिधायकत्वेन विन्यस्य विशेषतः पूजां विधाय ततः संधादिकं पूजयेदिति । पादकास्ते तु संकल्पाः प्रासादस्य तु देशिकैः । सिद्धशक्तिं तु संयोज्य व्योमप्रासाद-मध्यगाम् ॥ इति पादप्रतिष्ठा प्रथमा ॥

॥ अथ द्वारप्रतिष्ठाविधिः ॥

तत्र पूर्ववत् द्रव्यजातमाहृत्य द्वारपालपूजादिकं कर्म कृत्वा द्वाराङ्गानि कषायादिभिः संस्नाप्य रक्तयुगगा-संछाद्य मण्डपमध्ये वेदिकायामारोप्य अथ औदुम्बर आद्यान्तं क्ष्मापतेजोवाताकाशगन्धरसरूपस्पर्शशब्दोपस्थ-पायुपादपाणिवाक्घ्राणजिह्वाचक्षुस्त्वक्श्रोत्रमनोऽहङ्कारबुद्धिरागविद्याकलानियतिकालमायेति तत्र जातमारोप्य गन्धपुष्पाक्षतादिभिः सम्पूज्य स्वमन्त्रेणाभिवास्य द्वारदेशे वास्तुं सम्पूज्य रत्नादिपञ्चकं विन्यस्य प्रणवासनं दत्त्वा सूरिः स्वमन्त्रेण लग्नवेलायां द्वारं विन्यस्य यवसिद्धार्थकक्रान्ता[1]श्वसिद्धिगुग्गुलुमृतमोहनागोशृङ्गमधुरोत्पलकु-ष्ठतिलाभिपवलक्ष्मणारोचनामहादेवी[2]दधिकुर्वंति द्रव्यसमूहं विचित्रकार्पटे बद्ध्वा ऊर्ध्वोदुम्बरे पक्षेशाश्रियं चात्मनो दक्षिणवामशाखयोः कालगङ्गे महाकालयमुने विन्यस्येदिति देवतापट्टकं जिनाज्ञया संनिरोप्य दूर्वादध्यक्षता-दिभिः[3] सम्पूजयेत् । पूर्ववत् शान्तिबलिं दत्त्वा भगवन्तं सम्पूज्य सङ्घं प्रपूजयेत् ॥ इति द्वारप्रतिष्ठा द्वितीया ॥

---

१ कान्ता इति ग. पाठः । २ गहदेवा इति ख. पाठः । ३ दूर्वाक्षतादिभिः इति ख. पाठः ।

॥ अथ बिम्बप्रतिष्ठाविधिः ॥

तत्र पूर्ववत् मण्डपद्वयं कृत्वा कारकसमूहमाहरेत् । सुवर्णरजतताम्रमयं मृन्मयं वा स्नानार्थं कलशाष्टकम् । आद्यकुम्भचतुष्कम् । वारकाणामष्टोत्तरशतं चतुरस्रो वेदी मल्लकानां पञ्चाशत् वेणुयवनारकान् शरावप्रस्थांश्च स्थपतिकुम्भं यवव्रीहिगोधूमतिलमाषमुद्गवल्लचणकमसूरतुवरीवणबीजनीवारश्यामकादिधान्यवर्गः ॥ १ ॥ वज्रसूर्यकान्तनीलमहानीलमौक्तिकपुष्परागपद्मरागवैडूर्यादिरत्नवर्गः ॥ २ ॥ हेमरजतताम्रकृष्णलोहत्रपुरीतिकाकांस्यसीसकादिलोहवर्गः ॥ ३ ॥ न्यग्रोधोदुम्बराश्वत्थचम्पकाशोककदम्बाम्रजम्बूबकुलार्जुनपाटलाबेतसकिंशुकादिकषायवर्गः ॥ ४ ॥ वल्मीकपर्वताग्रनद्युभयतटमहानदीसंगमकुशबिल्वमूलचतुष्पथदन्तिदन्तगोशृङ्गराजद्वारपद्मसरएकवृक्षादिमृत्तिकावर्गः ॥ ५ ॥ गङ्गायमुनामहीनर्मदासरस्वतीताप्तीगोदावरीसमुद्रताम्रपर्णीनदीसङ्गमादिपानीयवर्गः ॥ ६ ॥ सहदेवीजयाविजयाजयन्तीअपराजिताविष्णुकान्ताशङ्खपुष्पीचन्द्रा अतिबलाहेमपुष्पीविशालानाकुलीगन्धनाकुलीसहचाराह्मीशतावरीमेदामहामेदाकाकोलीक्षीरकाकोलीकुमारीबृहतीद्वयं चक्राङ्कामयूरशिखालक्ष्मणादूर्वादर्भपतंजारीगोरम्भामद्रजटाललज्जालिकामेषशृङ्गीकदिशुन्धागोपशिवर्गः ॥ ७ ॥ प्रियङ्गुवचारोध्रयष्टीमधुकुष्ठदेवदारूशीरमञ्जिष्ठाद्विशनावरीमभून्याष्टकवर्गः ॥ ८ ॥ बालकामलकजातिपत्रिकाहरिद्राग्रन्थिपर्णकमुस्ताकुष्ठादिसर्वौषधिवर्गः ॥ ९ ॥ सिल्हककुष्ठकमांसीमुरमांसीश्रीखण्डागुरुकर्पूरनखप्रतिकेशादिगन्धवर्गः ॥ १० ॥ वासाश्रीखण्डकुङ्कुमकर्पूरमुद्रिकाकङ्कणमदनफलानि रक्तसूत्रं ऊर्णासूत्रं लोहमुद्रिका

ऋद्धिवृद्धियुतं कङ्कणं यवमालिकातर्कुका शिलागोरोचनाश्वेतसर्षपासितयुगाढ्यं पट्टाच्छादनं पटलकानि घण्टाः धूपदहनकानि रजतचट्टिकां सुवर्णशलाकां कांस्यचट्टिकां आदर्शः नालिकेरबीजपूरककदलकनारङ्गाम्रजम्बूकूष्माण्डवृन्ताकामलकबदरादिप्रशस्तफलवर्गः । पूगीफलनागवल्लीदलानि मातृपुटिकानां शतमष्टोत्तरम् । अखण्डतण्डुलानां सेतिका इक्षुयष्टिका पुष्पाणां चय इति प्रचुरमानीयोत्तमवेदिकायां कारकजातं विन्यस्य हस्तशतप्रमाणायां भुवि जीवरक्षादिना क्षेत्रशुद्धिं विदध्यात् । तथाचोक्तम् ॥ काउं खेत्तविसुद्धिं मङ्गलकोउयजुयं मणभिरामम् । वत्थुं जत्थ पइट्ठा कायव्वा वीयरायस्स ॥ १ ॥ इति तदनु पूर्ववत् मण्डपप्रवेशं विधाय ततो मङ्गलार्थमादौ चैत्यवन्दनं शान्त्यर्थं देवतानां च कायोत्सर्गाणि कृत्वा तदनु वेदिकायामुपविश्य ॐनमो अरिहंताणं नमो सिद्धाणं नमो आयरियाणं नमो उवज्झायाणं नमोलोएसव्वसाहूणं ॐनमोसव्वोसहिपत्ताणं ॐनमोविज्जाहराणं ॐनमो आगासगामीणं ॐ कं क्षं नमः अशुचिः शुचिर्भवामि स्वाहेति पञ्चसप्तवारान् सुरभिमुद्रया शुचित्वापादनायात्मनि शुचिविद्यां विन्यस्य श्रीमदर्हदादिमन्त्रैरात्मनो रक्षां कुर्यात् । तथाचागमः ॥ सुइविज्जाए सुइणा पंचंगावब्भपरियरेण चिरा । निसिऊण जहाठाणं दिसि देवयमाइए सव्वे ॥ १ ॥ एवं सन्नद्धगत्तो य सुइ दक्खो जिइंदिओ । सियवत्थपाउरंगो पोस-

१ गालिकाशिला इति ग. पाठः । २ पट्टिकां इति ग. पाठः । ३ कृत्वा क्षेत्रविशुद्धिं मङ्गलकौतुकयुतं मनोभिरामम् । वस्तु यत्र प्रतिष्ठा कर्तव्या वीतरागस्य ॥ १ ॥ ४ अशुचि इति क. पाठः । ५ शुचिविद्यया शुचिना पंचंगावस्त्रपरिकरेण चिरात् । न्यस्य यथास्थानं दिशि देवतादिकाः सर्वे ॥ १ ॥ एवं संनद्धगात्रश्च शुचिर्दक्षो जितेन्द्रियः । सितवस्त्रप्रावृताङ्गः पौषधिकः करोति च प्रतिष्ठाम् ॥ २ ॥

हिओ कुणइ अ पइट्ठम् ॥ २ ॥ ततश्च श्रद्धायुक्तं शुचितपसा शुद्धदेहं शेखरकटककेयूरकुण्डलमुद्रिकाहारवैक-क्षादिषोडशाभरणोपेतं देवस्य दक्षिणभुजाश्रितमिन्द्रं परिकल्पयेत्। उक्तंच । [1]उइयदिशासु विणिवेसियस्स दक्खिणभुयाणुमग्गेण । उत्तमसियवत्थविनसिएणं कयसुकयकम्मेणं ॥ १ ॥ तदनन्तरमिन्द्रस्य मन्त्रमयं कवचं कृत्वा ॐनमोअरिहन्ताणं नमोसिद्धाणं नमोआयरियाणं नमोआगासगामीणं नमोचारणाइलद्धीणं जे इमे किंनरकिंपुरिसमहोरगगरुलसिद्धगन्धव्वजक्खरक्खसभूयपिसायडाइणिपभइ जिणघरणिवासिणो नियनिय-निलयट्ठिया य वियारिणो सन्निहिया य असन्निहिया य ते सव्वे विलेवणपुप्फधूवपईवसणाहं बलिं पडिच्छन्तु तुट्ठिकरा भवन्तु [3]सिवंकरा भवन्तु सन्तिकरा भवन्तु सत्थयणं कुणन्तु सव्वजिणाणं संनिहाणं भावओ पसन्न-भावेण सव्वत्थ रक्खं कुणंतु सव्वदुरियाणि नासन्तु सव्वासिवं उवसमन्तु सन्तिपुट्ठितुट्ठिसिवसत्थयणकारिणो भव-न्तु स्वाहेत्यादिमन्त्रेण विघ्नोच्चाटनाय भूतबलिं प्रक्षिपेत्। ततः प्रतिमाकोणेषु सक्सूत्रफलान्विनान् चतुःकुम्भान् संस्थाप्य ॐह्रां ललाटे। ॐ[4]ह्रीं वामकर्णे। ॐ[5]ह्रूं दक्षिणकर्णे ॐ[6]ह्रौं शिरसि पश्चिमभागे। ॐ[7]ह्रः मस्तकोपरि । ॐक्ष्मां नेत्रयोः। ॐक्ष्मीं मुखे। ॐक्ष्मूं कण्ठे। ॐक्ष्मौं हृदये। ॐक्ष्मः बाह्वोः। ॐक्रों उदरे। ॐह्रीं कट्यां। ॐह्रूं जङ्घयोः। ॐक्ष्मूं पादयोः। ॐक्ष्मः हस्तयोरिति कुङ्कुमश्रीखण्डकर्पूरादिना चक्षुःप्रतिस्फोटादिनिवारणाय प्रति-

---

१ उचितदिशासु विनिवेशितस्य दक्षिणभुजानुमार्गेण । उत्तमसितवस्त्रविन्यस्तितेन कृतसुकृतकर्मणा ॥१॥ २ रगरुलइति ख. पाठः। ३ सिवकरा इति क. पाठः। ४ ह्रीं पाठान्तरम्। ५ ह्रूं पाठान्तरम्। ६ ह्रूं पाठान्तरम्। ७ अः पाठान्तरम्।

मायां विलिखेत् । तदनु ॐह्रं क्ष्रूं फुट् किरिटि किरिटि घातय घातय परविघ्नानास्फोटयास्फोटय सहस्रखण्डान् कुरु कुरु परमुद्रां छिन्द छिन्द परमन्त्रान् भिन्द भिन्द क्षः फट् स्वाहेत्यनेन श्वेतसर्षपान् परिक्षिप्य दिग्बन्धाय पूर्वादिकाष्ठासु विनिक्षिप्य तदनु चाचार्यश्चतुरः कलशान् गालिताम्भसा प्रपूर्य पुष्पाक्षतादिभिः सम्पूज्य मन्त्रैरालभ्य स्थपतिं च वस्त्रालङ्कारताम्बूलादिना संपूज्य मुद्रितं कलशं समर्प्य शेषांश्चेन्द्रादीनां समर्प्येष्टांगसमये सूत्रधारकलशपुरःसरां प्रतिमां स्नापयेत् । इति प्रथमं कलशस्नानम् ॥ ततः सप्तधान्यरत्नमृत्तिकाकषायौषधिअष्टवर्गसर्वौषधिपञ्चामृतगन्धवासचन्दनकुङ्कुमकर्पूरतीर्थोदकादियुक्तैः स्वस्वमुद्राभिमन्त्रितैः कुम्भैः स्नापयेदिति ॥ अत्र स्नानमन्त्राः । ॐनमो यः सर्वशरीरावस्थिते महाभूते आढजलं गृह्ण गृह्ण स्वाहेति प्रथमस्नानपङ्कस्यायं मन्त्रः । ॐनमो यः सर्वशरीरावस्थिते पृथु विपृथु विपृथु गन्धं गृह्ण गृह्ण स्वाहेत्यष्टवर्गादिस्नानसमूहस्यायं मन्त्रः । ॐनमो यः सर्वशरीरावस्थिते मेदिनि पुरु पुरु पुष्पवति पुष्पं गृह्ण गृह्ण स्वाहेति समस्तस्नानानां पुष्पमन्त्रोऽयम् । ॐनमो यः सर्वशरीरावस्थिते दह दह महाभूते तेजोधिपतये धूपं गृह्ण गृह्ण स्वाहेति समस्तस्नानानां धूपमन्त्रोऽयम् । तदेवमाकारशुद्धिं विधाय परमेष्ठिमुद्रया प्रतिमायां भगवन्तमावाहयेत् । ॐनमोऽर्हत्परमेश्वराय चतुर्मुखपरमेष्ठिने त्रैलोक्यनताय अष्टदिक्कुमारीपरिपूजिताय देवाधिदेवाय दिव्यशरीराय त्रैलोक्यमहिताय आगच्छ[1] आगच्छ स्वाहा[2] । ततोऽभिमन्त्रितचन्दनेन प्रतिमां सर्वाङ्गं समालिप्य[3] अञ्जलिमुद्रया पुष्पाण्यधिरोप्य धूपं चोद्ग्राह्य वासान् प्रक्षिप्य

१ आगच्छ २ इत्यन्यत्र । २ समालभ्या क. ख. पाठः ।

श्वेतवाससा प्रच्छाद्य मूलमन्त्रेण संपूज्य हृदये संस्थाप्य मण्डपं प्रदक्षिणीकृत्य हिरण्यकांस्यसुरभकरम्भकप-र्दकप्रक्षेपपूर्वकं नीत्वा मण्डपाग्रे हृदये रथात्समुत्तार्य पश्चिमद्वारेण मण्डपं प्रवेश्य भद्रपीठे संस्थाप्य अग्रतः पीठिकायां नन्द्यावर्ताख्यमण्डले मन्त्रान् सम्पूजयेत्। तत्र चन्दनानुलिप्ते श्रीपर्णीफलके पूर्ववत् चतुरस्रं क्षेत्रं संसाध्य ब्रह्मस्थानात् सूत्रभ्रमेण सप्तवृत्तानि कृत्वा प्रथमवृत्ते तद्वृत्तप्रमाणां कर्णिकां तन्मध्ये नवकोणं नन्द्यावर्तं, पूर्वादिदिक्षु वज्रयवाङ्कुशसुमनोदामानि च लिखित्वा। ततो द्वितीयवृत्ते मूलमध्याग्रेषु शुक्लरक्तपीतं केसरजालं चतुर्विंशतिमातृयुतं तृतीयादिवृत्तेषु चतुर्विंशतिषोडशाष्टपत्रसंख्यया क्रमेण पद्मानि च निष्पाद्य आग्नेयनैर्ऋ-तवायव्येशानासु द्वादशगणान्विलिखेत्। बहिश्चतुर्द्वारान्वितं प्राकारत्रयं श्रीशान्तिभूतियल्लारोग्यसंज्ञकैस्तो-रणैरलङ्कृतं धर्ममानगजसिंहध्वजैः समन्वितमालिख्यानन्तरं प्रथमप्राकारपूर्वादिद्वाराभ्यन्तरं उभयपार्श्वं कन-कपीतसितारक्तकृष्णवर्णानि वैमानिकव्यन्तरज्योतिष्कभवनपतिदेवानां युगलानि प्रथमप्राकारद्वारपालान् खड्गदण्डधनुःपरशुसमन्वितान् सोमयमवरुणकुबेराख्यान्मध्ये च यष्टिहस्तं तुम्बुरुदेवं विलिख्य। ततो द्वितीय-प्राकारद्वारेषु जया विजया अजिता अपराजिताभिधाना द्वारपालीः। तृतीयप्राकारद्वारेषु तुंबुरुं चाभिलिख्य तदनु द्वितीयप्राकारान्तरे तिर्यञ्चः तृतीयप्राकारान्तरे वाहनानि बाह्यभूमौ मनुष्यदेवानालिख्य। चतुर्द्वारोभयपार्श्वेषु पद्मिनीखण्डमण्डिताः पुष्करिणीर्विलिखेत्। ततो वज्रलाञ्छनमिन्द्रपुरं दत्वा दिक्षु परविशाक्षः फुट्र कोणेषु परमं-

१ कर्णिकान्तर्मध्ये इति ख. पाठः। २ नन्द्यावर्तं इति पाठः। ३ तनुरुं क. तुंबरु इति पाठः। ४ तिरि—तृतीय इति क. पाठो।

त्रा क्षः फुट् चतुःकोणेषु पद्मासनानि समारोप्य पद्मपिधानांश्चतुरो मङ्गलकलशान् लिखित्वा बाह्ये वायुभवनं दद्यात्। इत्येतत्सर्वं कर्पूरगोरोचनामृगमदमिश्रेण कुङ्कुमरसेन काञ्चनतूलिकया सन्मण्डलं विलिखेत्। तदनु तन्मध्यकर्णिकायां भगवन्तमावाह्य पुष्पाक्षतचन्दनादिभिः सम्पूज्य पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तरासु सिद्धादिचतुष्कं आग्नेयनैर्ऋतवायव्यैशानेषु ज्ञानादिचतुष्कं च पूजयेत्। ततो दक्षिणभागे देवस्य शक्र[1]श्रुतदेवते उत्तरतश्चेशानशान्तिदेवते सम्पूज्य केसरेषु मातृगणं प्रणवादिनमोन्तं सम्पूजयेत्। तदनु पत्रेषु जयादिदेवताचतुष्टयमाग्नेयादिषु जम्भादिदेवतागणं बहिश्चतुर्विंशत्यब्जपत्रेषु लोकान्तिकदेवतागणं अनन्तरषोडशपत्रेषु विद्याषोडशकमभ्यर्च्य। उपरि[2]तनपद्मद्वये क्रमेण वैमानिकदेवान् सदेवीकान् दिक्पालांश्च सम्पूज्य ततो द्वादशगणादिकमशेषमपि देवतागणं मण्डलध्वजतोरणादिकं च पुष्पाक्षतादिभिरभ्यर्चयेत्। तथाचोक्तम्। *मज्झे य नसेयव्वं नन्दावत्तं जवं कुसं सुमणम्। तस्सोवरि ट्ठविज्जा पडिमा देवस्स इत्था(च्छा)ए ॥१॥ मज्झे निरञ्जणजिणो पुव्वा[3]वरदाहिणोत्तरदिसासु। तह सिद्धसुरुवज्झायसाहूसुति(इ?)रयणतियनासो ॥२॥ केसरनिलये तह मायरो य मरुदेवि विजये[4] सेणा य। सिद्धत्था तह

1 शक्तश्रुत इति क. पाठः। 2 उपरिपद्म इति क. पाठः। 3 पुव्वेवर इति ग. पाठः। 4 विजयमाणाय इति क. पाठः।

* मध्ये च न्यासयितव्यं नन्दा(वर्त)वज्रं यवमङ्कुशं सुमनः। तस्योपरि स्थापयेत् प्रतिमां देवस्य इच्छायाः ॥ १ ॥
मध्ये निरञ्जनजिनः पूर्वापरदक्षिणोत्तरदिशासु। तथा सिद्धसूर्युपाध्यायसाधुशुचिरत्नत्रयन्यासः ॥ २ ॥
केसरनिलये तथा मातरश्च मरुदेवी विजया सेना च। सिद्धार्था तथा मङ्गला सुसीमा पृथ्वी च लक्ष्मणा ॥ ३ ॥

मङ्गलैसुसीमंपुहवीयलक्खणया ॥ ३ ॥ रामो नन्दा विण्हू जैयसामा सुजसे सुवयो अइरा । [1]सिरिदेवीयं पङ्मा-वइ तत्तो पउमावई वप्पा ॥ ४ ॥ सिवं वम्मा तिसलाविय मायाए नामरूवा उ । ॐनमो पुव्वं अन्ते साहा त्ति तओ य वत्तव्वम् ॥ ५ ॥ लोयंतियदेवाणं तत्तो चउवीसपरिगणो नमिउं । सगमंतेहिं विहिणा सोलसविज्जा-गणो य तओ ॥ ६ ॥ पुव्वोत्तराई(सु)रोहिणीपन्नत्ती वज्जसंकला तह य । वज्जंकुशीय अप्पडिचक्का तह पुरिसदत्ता य ॥ ७ ॥ काली य महाकाली गौरी गंन्धारी जालमाला य । माणवि वैइरोट्टाऽच्छुत्ता माणसि महामाणसी चेव ॥ ८ ॥ वेमाणिया य देवा तओ य चउव्विहा सदेवीया । इंदाइ दिसाइवई नसेज्ज नियएहिं मंतेहिं ॥ ९ ॥ दारे य ठाइं सोमो यमवरुणोय तह कुवेरोय । हत्थेसुं यं रइउं घणुदण्डपासगयगाहिणो तहय ॥ १० ॥

रामा नन्दा विष्णुर्जया श्यामा सुयशाः सुव्रता अचिरा । श्री देवी च प्रभावती ततः पद्मावती वप्रा ॥ ४ ॥

शिवा वामा त्रिशलापि च मातॄणां नामरूपापि तु । ॐनमः पूर्वं अन्ते स्वाहेति ततश्च वक्तव्यम् ॥ ५ ॥

लोकान्तिकदेवानां ततश्चतुर्विंशतिपरिगणं नत्वा । स्वमन्त्रैर्विधिना षोडशविद्यागणश्च ततः ॥ ६ ॥

पूर्वोत्तरादिषु रोहिणी प्रज्ञप्तिर्वज्रशृङ्खला तथाच । वज्राङ्कुशी च अप्रतिचक्रा तथा पुरुषदत्ता च ॥ ७ ॥

काली च महाकाली गौरी गन्धारी ज्वालामाला च । मानवी वैरोट्या अच्छुप्ता मानसी महामानसी चैव ॥ ८ ॥

वैमानिकाश्च देवास्ततश्च चतुर्विधाः सदेवीकाः । इन्द्रादिदिशाधिपतीन्न्यसेत् निजैर्मन्त्रैः ॥ ९ ॥

द्वारे च तिष्ठति सोमः यमो वरुणश्च तथा कुवेरश्च । हस्तेषु च रचयित्वा धनुर्दण्डपाशगदाग्राहिणस्तथाच ॥ १० ॥ १ वर इति प्रत्यन्तरे पाठः।

सक्को य जिणासन्नो णाणादेवा जहोइया वारे। पडिहारोविय तुंबरू मंतोय णमो तओ साहा॥११॥ एवं नसिउं सव्वं पुज्जेउं विविहगन्धमल्लेहिं। नसियव्वो पश्चंगो मंतो पडिमा य जत्तेणं॥१२॥ इति। अथ नन्दावर्त्तपूजामन्त्राः। ॐनमो अर्हते जिनाय रजोहननायाऽघोरस्वभावाय निरतिशयपूजार्हाय अरुहाय भगवते ह्रां अर्हत्परमेष्ठिने स्वाहा। ॐनमः स्वयम्भुवे अजराय मृत्युंजयाय निरामयाय अनिधनाय भगवते निरञ्जनाय ह्रीं सिद्धपरमेष्ठिने स्वाहा। ॐनमः पञ्चविधाचारवेदिने तदाचरणशीलाय तत्प्रवर्तकाय ह्रूं आचार्यपरमेष्ठिने स्वाहा। ॐनमो द्वादशाङ्गपरमस्वाध्यायसमृद्धाय तत्प्रदानोद्यताय ह्रौं उपाध्यायाय ब्रह्मणे स्वाहा। ॐनमः स्वर्गापवर्गसाधकाय ह्रः साधुमहात्मने स्वाहा॥ पञ्चपरमेष्ठिपूजामन्त्राः। ॐनमः परमाभ्युदयनिःश्रेयसहेतवे ज्ञानाय नमः। रत्नत्रयादीनां मन्त्राः। ॐनमः शुचित्वापादिकायै शुचिविद्यायै स्वाहा। ॐनमः सौधर्मकल्पोत्तरस्थितये ऐरावतवाहनाय वज्रपाणिशचीपतिविबुधाधीशभास्वत्किरीटप्रच्युतिसमनन्तरापवर्गभाक्शक्राय स्वाहा। ॐनमो दक्षिणपार्श्वासीनधवलमूर्तिवरदपद्माक्षसूत्रपुस्तकालङ्कृतानेकपाणिद्वादशाङ्गश्रुतदेवाधिदेवते सरस्वत्यै स्वाहा। ॐनमो ईशानकल्पोत्तरस्थितये गजवाहनसंदेवीकदिव्यायुधपाणिदेवाधीशकनककिरीटोद्भासिने ईशानाय स्वाहा। ॐनमो

शक्रश्च जिनासन्नो नानादेवा यथोदिता द्वारे। प्रतिहारोपि च तुम्बरुः मन्त्रश्च नमस्ततः स्वाहा॥ ११॥

एवं न्यस्य सर्वं पूजयित्वा विविधगन्धमाल्यैः। न्यासयितव्यः पञ्चाङ्गो मन्त्रः प्रतिमा च यत्नेन॥ १२॥

१ देवादिदेव इति ग. पाठः। २ मरुदेवीक इति ख. पाठः।

वामपार्श्वासीनधवलद्युतिवरदकमलपुस्तककमण्डलुभूपितानेकपाणिसकलजनशान्तिकारिके शान्तिदेव्यै स्वाहा। ॐनमो दिव्यरत्नात्मने नन्दावर्ताय स्वाहा। ॐनमः सर्वरक्षाविधायिने वज्राय स्वाहा। ॐनमो जयाभ्युदयात्मने यवाय स्वाहा। ॐनमः समस्तविघ्नविनाशकाय अङ्कुशाय स्वाहा। ॐनमो मङ्गलात्मने सुमनोदामाय स्वाहा। इति शक्रादीनां मन्त्राः। ॐनमो मरुदेव्यै सपुत्रिकायै स्वाहा। इत्यादिमातृकादिगणमन्त्राः। ॐनमः पूर्वोत्तरादिग्निवासिभ्यः सारस्वतेभ्यः स्वाहा ॥ १ ॥ ॐनमः पूर्वदिग्निवासिभ्य आदित्येभ्यः स्वाहा ॥ २ ॥ ॐनमः पूर्वदक्षिणदिग्निवासिभ्यो वह्निभ्यः स्वाहा ॥ ३ ॥ ॐनमो दक्षिणदिग्निवासिभ्यो वरुणेभ्यः स्वाहा ॥ ४ ॥ ॐनमो दक्षिणापरदिग्निवासिभ्यो गर्दतोयेभ्यः स्वाहा ॥ ५ ॥ ॐनमो अपरदिग्निवासिभ्यस्तुषितेभ्यः स्वाहा ॥ ६ ॥ ॐनमो अपरोत्तरदिग्निवासिभ्योऽव्याबाधेभ्यः स्वाहा ॥ ७ ॥ ॐनम उत्तरदिग्निवासिभ्योऽरिष्टेभ्यः स्वाहा ॥ ८ ॥ ॐनमः सारस्वतादित्यान्तरनिवासिअग्न्याभ ॥ ९ ॥ सूर्याभेभ्यः स्वाहा ॥ १० ॥ ॐनमः आदित्यवह्न्यन्तरनिवासिचन्द्रायस्वाहा ॥ ११ ॥ सत्याभेभ्यःस्वाहा ॥ १२ ॥ ॐनमोवह्निवरुणान्तरनिवासिश्रेयस्कर ॥ १३ ॥ क्षेमंकरेभ्यः स्वाहा ॥ १४ ॥ ॐनमोवरुणगर्दतोयान्तरनिवासिवृषभाभ ॥ १५ ॥ कामचारेभ्यः स्वाहा ॥ १६ ॥ ॐनमो गर्दतोयतुषितान्तरनिवासिनिर्माणराजो ॥ १७ ॥ दिशान्तरक्षितेभ्यः स्वाहा ॥ १८ ॥ ॐनमस्तुषिताव्याबाधान्तरनिवास्यात्मरक्षित ॥ १९ ॥ सर्वरक्षितेभ्यः स्वाहा ॥ २० ॥ ॐनमो अव्याबाधारिष्टान्तर-

१ तोयोन्तर इति ख. ग. पाठः। २ कामचरेभ्य इति ग. पाठः।

निवासिमरु ॥ २१ ॥ वसुभ्यः स्वाहा ॥ २२ ॥ ॐनमो अरिष्टसारस्वतान्तरनिवास्यश्व ॥ २३ ॥ विश्वेभ्यः स्वाहा
॥ २४ ॥ एते चतुर्विंशतिनिकाये लोकान्तिकदेवानां पूजामन्त्राः ॥ ॐनमः पूर्वदिग्दलासीनइन्दुधवलविग्रहशङ्ख-
कार्मुकादिप्रहरणानेकपाणिरोहिण्यै स्वाहा ॥ ॐनमः पूर्वदिग्दलान्तरासीनकुवलयद्युतिदेहशक्त्यादिप्रहरणानेक-
पाणिप्रज्ञप्तिकायै स्वाहा।ॐनमः पूर्वदक्षिणदिग्दलासीनहेमावदाततनुलोहश्रृङ्खलाद्यायुधविविधकरवज्रश्रृङ्खलायै
स्वाहा। ॐनमः पूर्वदक्षिणदिग्दलान्तरासीनकनककान्तिमूर्तिवज्राङ्कुशकुन्तादिशस्त्रबहुभुजभीममहावज्राङ्कुशायै
स्वाहा। ॐनमः दक्षिणदिग्दलासीनजाम्बूनदाभविशुद्धशरीरवचश्वचक्रवज्राद्यलङ्कृतानेककराप्रतिचक्रायै स्वाहा।
ॐनमः दक्षिणदिग्दलान्तरासीनसुवर्णवर्णमूर्ति–सितनिवसनाद्यनेकहेतिप्रायबाहुपुरुषदत्तायै स्वाहा । ॐनमो
दक्षिणापरदिग्दलासीनस्निग्धाञ्जननिभतनुगदाद्यायुधाद्यनेककरकलितकालिकायै स्वाहा। ॐनमो दक्षिणापरदि-
ग्दलासीनातसीकुसुमकान्तिमूर्तिवज्राद्यायुधानेककर्ममहाकालिकायै स्वाहा। ॐनमो अपरदिग्दलासीनकनक-
कान्तिकायपद्मायुधवरबाहुगौर्यै स्वाहा । ॐनमो अपरदिग्दलान्तरासीनशुककान्तिमूर्तये वज्रमुशलाद्यायु-
धसमृद्धानेककरगन्धार्यै स्वाहा । ॐनमो अपरोत्तरदिग्दलासीनामृतफेनपिण्डपाण्डुरशरीराकारज्वलन्महाज्वा-
लादिमहाभयङ्करकरप्रहरणानेकभीमभुजज्वालामान्त्रे[1] स्वाहा। ॐनमः अपरोत्तरदिग्दलान्तरासीनमरकतश्यामा-
ङ्गोन्मूलिततरुवरादिप्रहरणानेकभीमकरमानव्यै स्वाहा। ॐनमः उत्तरदिग्दलासीनप्रियङ्गुपुष्पद्युतितनुभीमभुज-

१ ज्वालायै इति पाठान्तरम् ।

गाद्यनेकायुधानेककरवैरोट्यायै स्वाहा। ॐनमः उत्तरदिग्दलान्तरासीनकनककान्तितनुकार्मुकाद्यनेकायुधानेक-
कराच्छुप्तायै स्वाहा। ॐनमः उत्तरपूर्वदिग्दलासीनपद्मरागाङ्गद्युतिशक्त्यादिशस्त्रानेककरमानस्यै स्वाहा। ॐनमः
उत्तरपूर्वदिग्दलान्तरासीनविद्युद्विलासभास्वरशरीरवाला(बाणा)द्यायुधानेककरमहानस्यै स्वाहा॥ इति विद्यादे-
वीनां पूजामन्त्राः॥ ॐनमः पूर्वदिग्व्यवस्थितसौधर्मेन्द्रादिभ्यः स्वाहा। ॐनमः पूर्वदक्षिणदिग्व्यवस्थितनद्देवीभ्यः
स्वाहा। ॐनमोदक्षिणदिग्व्यवस्थितचमरेन्द्रादिभ्यः स्वाहा। ॐनमो दक्षिणापरदिग्व्यवस्थिनतद्देवीभ्यः स्वाहा।
ॐनमो अपरदिग्व्यवस्थितचन्द्रेन्द्रादिभ्यः स्वाहा। ॐनमो अपरोत्तरदिग्व्यवस्थिततद्देवीभ्यः स्वाहा। ॐनमः
उत्तरदिग्व्यवस्थितकिन्नरेन्द्रादिभ्यः स्वाहा। ॐनमो उत्तरपूर्वदिग्व्यवस्थिततद्देवीभ्यः स्वाहा॥ इति वैमानि-
कादिदेवानां देवीनां मन्त्राः॥ ॐनमः पूर्वदिगन्तराध्यासिने तदधीशाय बाणकार्मुकव्यग्रकराय इन्द्राय स्वाहा।
ॐनमः पूर्वदक्षिणदिगन्तराध्यासिने तत्स्वामिने ज्वलन्महाज्वालाधरायाग्नये स्वाहा। ॐनमो दक्षिणदिगन्त-
राध्यासिने तदधिष्ठात्रे महादण्डधारिणे यमाय स्वाहा॥ ॐनमो दक्षिणापरदिगन्तराध्यासिने तन्नाथाय
खड्गहस्ताय नैर्ऋतये स्वाहा। ॐनमोऽपरदिगन्तराध्यासिने तन्निवासिने पाशहस्ताय वरुणाय स्वाहा। ॐनमो
अपरोत्तरदिगन्तराध्यासिने तत्प्रभवे वज्रप्रहरणाय वायवे स्वाहा। ॐनमः उत्तरदिगन्तराध्यासिने तत्पालकाय
गदायुधाय कुबेराय स्वाहा। ॐनमः उत्तरपूर्वदिगन्तराध्यासिने तन्नाथाय शूलपाणये ईशानाय स्वाहा। ॐनमो
अधोदिगन्तराध्यासिने शिखामणिप्रभाभासुरभीपणफणासहस्राय पद्मावतीसहिताय सपरिकराय धरणेन्द्राय

स्वाहा । ॐनमः ऊर्ध्वदिगन्तराध्यासिने अच्युतोत्तरस्थितये अप्रतिहतपरमानन्दाय ब्रह्मणे स्वाहा ॥ ॥ इति
दिग्देवतानां पूजामन्त्राः॥ ॥ ॐनमः पूर्वदिग्दलासीनरक्तद्युतिअक्षसूत्रकमण्डलुपाणिसकलजनकर्मसाक्षिणे
आदित्याय स्वाहा । ॐनमो अपरोत्तरदिग्दलासीनधवलद्युतिअक्षमालाकमण्डलुपाणिअमृतात्मने सोमाय
स्वाहा ॥ ॐनमो दक्षिणदिग्दलासीनरक्तप्रभाक्षवलयकुण्डिकालङ्कृतपाणितेजोमूर्तये मङ्गलाय स्वाहा। ॐनमः
उत्तरदिग्दलासीनहेमप्रभाक्षसूत्रकमण्डलुव्यग्रपाणये बोधात्मने बुधाय स्वाहा ॥ ॐनमः उत्तरपूर्वदिग्दला-
सीनहरितालद्युतिअक्षसूत्रकुण्डिकायुतपाणित्रिदशमन्त्रिणे बृहस्पतये स्वाहा ॥ ॐनमः पूर्वदक्षिणदिग्दला-
सीनधवलवर्णाक्षसूत्रकमण्डलुपाणिअसुरमन्त्रिणे शुक्राय स्वाहा ॥ ॐनमो अपरदिग्दलासीनासितद्युतिअक्षवल-
यकुण्डिकालङ्कृतपाणिलम्बकूर्चभासुरमूर्तये शनैश्चराय स्वाहा ॥ ॐनमो दक्षिणापरदिग्दलासीनातिकृष्णवर्ण-
पाणिद्वयविहितार्घमुद्रमहातमःस्वभावाय राहवे स्वाहा॥ ॐनमः पूर्वदिग्दलासीनधूम्रवर्णद्युतिअक्षसूत्रकुण्डिका-
लङ्कृतपाणिद्वयानेकस्वभावात्मने केतवे स्वाहा॥ इति ग्रहदेवतानां पूजामन्त्राः॥ ॐनमो दक्षिणदिग्भागासीनस्नि-
ग्धाञ्जनद्युतिमुद्गरपाशडमरुकाद्यनेकशस्त्रालङ्कृतानेकपाणिकामचारिणे क्षेत्रपालाय स्वाहा । ॐनमः पूर्वदक्षिण-
दिग्व्यवस्थितगणधरादित्रिकाय स्वाहा । ॐनमो दक्षिणापरदिग्भागावस्थितभवनपत्यादिदेवीत्रिकाय स्वाहा ।
ॐनमो अपरोत्तरदिग्व्यवस्थितभवनपत्यादिदेवत्रिकाय स्वाहा। ॐनमः उत्तरपूर्वदिग्व्यवस्थितवैमानिकादि
त्रिकाय स्वाहा॥ इति द्वादशगणपूजामन्त्राः॥ ॐनमः प्रथमप्राकारपूर्वद्वाराभ्यन्तरतोरणोभयपार्श्वव्यवस्थितकन

कावदातद्युतिवैमानिकयुगलकाभ्यां स्वाहा । ॐनमः प्रथमप्राकारदक्षिणद्वाराभ्यन्तरतोरणोभयपार्श्वव्यवस्थित-धवलद्युतिव्यन्तरयुगलकाभ्यां स्वाहा । ॐनमः प्रथमप्राकारपश्चिमद्वाराभ्यन्तरतोरणोभयपार्श्वव्यवस्थितरक्तद्युतिज्योतिष्कयुगलकाभ्यां स्वाहा । ॐनमः प्रथमप्राकारोत्तरद्वाराभ्यन्तरतोरणोभयपार्श्वाश्रितकृष्णद्युतिभवनपतियुगलकाभ्यां स्वाहा ॥ इति वैमानिकादियुगलानां मन्त्राः ॥ ॐनमः पूर्वदिग्लोकाधिपति कार्मुकव्यग्रपाणिपूर्वद्वारे तिष्ठ २ सोमाय स्वाहा । ॐनमो दक्षिणदिग्लोकेशदण्डव्यग्रपाणि दक्षिणद्वारे तिष्ठ २ यमाय स्वाहा । ॐनमो अपरदिग्लोकाधिरक्षपाशहस्तापरद्वारि तिष्ठ २ वरुणाय स्वाहा । ॐनम उत्तरदिग्लोकपालमहागदाव्यग्रहस्तोत्तरद्वारि तिष्ठ २ वैश्रवणाय स्वाहा ॥ इति प्रथमप्राकारद्वारपालपूजामन्त्राः ॥ ॐनमः पूर्वदिग्द्वाराधिदेवते सितद्युतिअभयपाशाङ्कुशमुद्गरव्यग्रपाणि पूर्वद्वारि तिष्ठ २ जये स्वाहा । ॐनमो दक्षिणदिग्द्वाराधिदेवते रक्तद्युतिअभयपाशाङ्कुशमुद्गरालङ्कृतपाणि दक्षिणद्वारे तिष्ठ २ विजये स्वाहा । ॐनमो अपरदिग्द्वाराधिदेवते कनकप्रभे अभयपाशाङ्कुशमुद्गरव्यग्रपाणि पश्चिमद्वारे तिष्ठ २ अजिते स्वाहा । ॐनम उत्तरदिग्द्वाराधिदेवते श्यामद्युतिअभयपाशाङ्कुशमुद्गरालङ्कृतपाणि उत्तरद्वारे तिष्ठ २ अपराजिते स्वाहा ॥ इति द्वितीयप्राकारद्वारपालानां पूजामन्त्राः ॥ ॐनमो भगवदर्हत् प्रतिपन्नप्रतिहारभावत्वेनाधिष्ठितद्वाराभ्यन्तराय जटामुकुटधारिणे नरशिरःकपालमालाभूषितशिरोधराय खट्वाङ्गपाणये तुम्बरवे स्वाहा ॥ इति तुम्बरुपूजामन्त्रः ॥ ॐनमो न्यग्रोधातमकेभ्यः

१ व्यग्र इति पाठान्तरम् ।

सुराधिपतोरणेभ्यः स्वाहा । ॐनम उदुम्बरात्मकेभ्यः धर्मराजतोरणेभ्यः स्वाहा । ॐनम अश्वत्थात्मकेभ्यः सुराधिपतोरणेभ्यः स्वाहा । ॐनमः प्लक्षात्मकेभ्यः यक्षाधिपतोरणेभ्यः स्वाहा ॥ इति तोरणपूजामन्त्राः ॥ ॐनमः पूर्वद्वारव्यवस्थितेभ्यो धर्मध्वजेभ्यः स्वाहा । ॐनमो दक्षिणद्वारव्यवस्थितेभ्यो मानध्वजेभ्यः स्वाहा । ॐनमः पश्चिमद्वारव्यवस्थितेभ्यो गजध्वजेभ्यः स्वाहा । ॐनमः उत्तरद्वारव्यवस्थितेभ्यः सिंहध्वजेभ्यः स्वाहा ॥ इति ध्वजानां पूजामन्त्राः ॥ ॐनमः पीतद्युतिवज्रलाञ्छितकठिनात्मने पृथिवीमण्डलाय स्वाहा । ॐनमः कृष्णद्युतिपङ्विन्दुलाञ्छितवृत्तात्मने वायुमण्डलाय स्वाहा ॥ इति मण्डलपूजामन्त्रः ॥ एवमुक्तानुक्तमपि प्रणवादिस्वाहान्तैः स्वस्वनामभिः पूज्यम् ॥ इति नन्द्यावर्तपूजा ॥ ॥ ततो धूपमुत्क्षिप्य नानाकन्दमूलफलपक्वान्नद्रव्यो बलिः प्रदेयः । सदृशेन सितवाससा नूतनेन पट्टमाच्छाद्य पुष्पाक्षतचन्दनादिना वस्त्रोपरि सम्पूज्य स्थिरप्रतिमां तत्कर्णिकायां परिकल्प्य चलप्रतिमां तत्रैव स्थापयेदिति । ततः पुष्पाक्षतचन्दनवासयवालिकाकङ्कणसदृशवस्त्रोपरि सम्पूज्य मदनफलानि सौभाग्यमन्त्रेणाधिवासनामन्त्रेण वा मुद्राभिश्चाभिमन्त्र्य प्रतिमासमीपं गत्वा चन्दनेन प्रतिमां सर्वाङ्गां विलेपयेत् । ततः पुष्पाण्यारोप्य वासक्षेपं कृत्वा तदनु कपाटजिनचक्रमुद्राभ्यां शक्तिं तेजस्विनीं कृत्वा पञ्चस्वष्टसु चाङ्गेष्वाचार्यमन्त्रेण द्वितीयेन मन्त्रन्यासं विधाय पश्चात्सौभाग्यमुद्रया सौभाग्यमन्त्रं न्यसेत् । नत्वाङ्गानि शिरउभयांसकुक्षिद्वयपर्यवसानानि पञ्च तथा शिरोहृदयनाभिपृष्ठिपादद्वयोर्युगलसंज्ञकान्यष्टा-

१ सलिलाधिप इति पाठः । २ वज्रमदन इति क. पाठः ।

विति । ॐनमो भगवओ उसभसामिस्स पढमतित्थयरस्स सिज्झउमे भगवई महाविज्जा जेण सव्वेण इंदेण सव्वदेवसमुदयेण मेरुम्मि सव्वोसहीहिं सव्वे जिणा अहिसित्ता तेण सव्वेण अहिवासयामि सुव्वयं दढव्वयं सिद्धं बुद्धं सम्मं दंसणमणुपत्तं हिरि हिरि सिरि सिरि मिरि मिरि गुरु गुरु अमले अमले विमले विमले सुविमले सुविमले मोक्खमग्गमणुपत्ते स्वाहा । अहवा ॐनमो खीरासवलद्धीणं ॐनमो महुआसवलद्धीणं ॐनमो संभिण्णसोईणं ॐनमो पयाणुसारीणं ॐनमो कुट्ठबुद्धीणं जमियं विज्जं पउंजामि सा मे विज्जा पसिज्झउ[3]ॐ क्ष्ंः स्वाहा ॥ अधिवासने विधे ॥ ॐनमो वग्गु २ निवग्गु २ सुमिणे[3] सोमणसे महु महुरे जयंते अपराजिए स्वाहा ॥ सौभाग्यविद्या ॥ अनन्तरमाचार्यः सौभाग्यमन्त्रेण सप्तवारान् परिजप्य कङ्कणं मदनफलं यवमालिकां च निबन्धयेत् ॥ तदनु क्ष्मातेजोवाय्वाकाशपादपाणिपायुउपस्थवाक्घ्राणजिह्वाचक्षुस्त्वक्श्रोत्रमनःप्रभृतीनि तत्त्वानि संस्थाप्य अनन्तरमारोग्यकान्तिसौरभ्यप्रस्वेदरहिततत्वमसृङ्मांसयोः शुभ्रत्वं आहारनीहारयोरदृश्यत्वं निःश्वाससुगन्धतेति सहजगुणकदम्बकं विन्यसेत् । ॐनमो विश्वरूपाय अर्हते केवलज्ञानदर्शनधराय हूं ह्रौं सः सहजगुणान् जिनेशे स्थापयामि स्वाहा ॥ सहजगुणस्थापनमन्त्रः ॥ ततो मन्त्रजसवाससाच्छादयेत् । तथाचागमः ।
[4]सदसनवधवलवत्थेण छाइउं वासपुप्फधूपेणं । अहिवासिज्ज तिन्नि वाराओ सूरिणो सूरिमन्तेण ॥ १॥ ततश्च पुष्पा-

१ कुरुकुरु इति ग. अधिकम् । २ पसीयउ इत्यन्यत्र । ३ सुमणे इत्यन्यकल्पेषु । ४ सदशनवधवलवस्त्रेण छादयित्वा वासपुष्पधूपेन । अधिवासयेयुः त्रीणि वाराणि सूरयः सूरिमन्त्रेण ॥ १ ॥

क्षतचन्दनादिकमुपरि प्रक्षिप्य रत्नफलमिश्रेण ससधान्येनाभिषिञ्चेत्। ततो नववस्त्राच्छादितायाः प्रतिमायाः चतुर्दिक्षु श्वेतकलशान् यवशरावयवारकान्वितान् स्थापयेत् ॥ तथाचागमः।¹चत्तारि पुरो कलसा सलिलक्खय-कणयरूप्पमणिगब्भा। वरकुसुमदामकण्ठोवसोहिया चन्दणवलित्ता ॥ २ ॥ जववारयसयवत्ताइघट्टिया रय-णमालियाकलिया। ²मुह³पुण्णचत्तचउतंतुगोत्थया होंति पासेसु ॥ ३ ॥ ततो घृतगुडपूर्णान् मङ्गलप्रदीपान् प्रज्वालयेत्। तथाचोक्तम्।⁴मंगलदीवा य तहा घयगुलपुण्णा तहेखुरखा⁵ य ॥ वरवन्नअक्खयविचित्तसोहिया तह य कायवा ॥ ४ ॥ तदनु कन्दमूलफलसम्मिश्रो विचित्रपक्वान्नमनोहररससरावकायुतः—तासां च द्रव्याणि पायसं गुडपिण्डाः कृसरा दध्योदनं सुकुमारिका शाल्योदनं सिद्धपिण्डकाश्चेति मनोहरो बलिर्देयः ॥ उक्तंच।⁶ओस-हिफलवत्थसुवण्णरयणसुत्ताइयाइं विविहाइं। अन्नाइंवि गरूयसुदंसणाइं दवाइं विमलाइं ॥१॥ चित्तबलिगन्धम-ल्लविचित्तकुसुमाइं चित्तवासाइं। विविहाइं धन्नाइं सुहाइं रुवाइं उवणेह ॥२॥ ततो यववारकवेदिकादीन्यष्टमङ्ग-लकानि चतुरिकायां स्थापयेत्। चतुरिकावेद्यौ रक्तसूत्रेण वेष्टयेत्। चतुःकोणेषु रक्षार्थं कुलिशरूपानस्त्राभिम-

---

१ चत्वारः पुरः कलशाः सलिलाक्षतकनकरूप्यमणिगर्भाः। वरकुसुमदामकण्ठोपशोभिताश्चन्दनावलिप्ताः ॥२॥ यववारकशतपत्रादिघ-ट्टिता रत्नमालिकाकलिताः। मुखपूर्णचत्रचतुस्तन्तुकावस्तुता भवन्ति पार्श्वेषु ॥ ३ ॥ २ पुण्ण इति पाठान्तरम्। ३ सुह इति पाठान्तरम्। ४ मङ्गलदीपाश्च तथा घृतगुडपूर्णास्तथेक्षुरकाश्च। वरवर्णाक्षतविचित्रशोभितास्तथा च कर्तव्याः ॥४॥ ५ तहेखुरुखा इति पाठान्तरम्। ६ ओषधि-फलवस्त्रसुवर्णरत्नसूत्रादिकानि विविधानि। अन्यान्यपि गुरुकसुदर्शनानि द्रव्याणि विमलानि ॥ १ ॥ चित्रबलिगन्धमाल्यविचित्रकुसुमानि चित्रवासांसि। विविधानि धन्यानि शुभानि रूपाणि उपनयत ॥२॥

त्रितान् काण्डान् निवेशयेत्। तदनु रूपयौवनलावण्यवत्यो रचितोदारवेषा अविधवाः सुकुमारिकाः गुडपिण्ड-पिहितमुखान् चतुरः कुम्भान् कोणेषु संस्थाप्य कांस्यपात्रीविनिहितदूर्वादध्यक्षततर्कुकाद्युपकरणसमन्विताः सुवर्णादिदानपुरस्सरमष्टौ चतस्रो वा नार्यो रक्तसूत्रेण स्पृशेयुः। शेषाश्च मङ्गलानि दद्युः॥ तथाचागमः। चउ नारीओमिणणं नियमा अहियासु नत्थि उ विरोहो। नेवत्थं च इमासिं जं पवरं तं इह सेयं॥१॥ दिक्खिय जिण-ओमिणणा दाणाउ ससत्तिओ तहेयंमि। वेहव्वं दालिद्दं न होइ कइयावि नारीणं॥२॥ तासां च लवणगुडादि दत्वा लवणारात्रिकमुच्चारयेत्। तथाचोक्तम्। आरत्तियमवयारणमङ्गलदीवं च निम्मिउं पच्छा। चउनारीहिं निम्मच्छणं च विहिणा उ कायव्वं॥३॥ ततो वर्धमानस्तुतिभिः संघसहिताश्चैत्यवन्दनमधिवासनादेवतानां कायोत्सर्गाणि कुर्यात्। उक्तं च। वंदितु चेइयाइं उस्सग्गो तह य होइ कायव्वो। आराहणानिमित्तं पवयणदे-वीए संघेण॥४॥ विश्वाशेषसु वस्तुषु मन्त्रैर्याजस्रमधिवसति वसतौ। सास्यामवतरतु श्रीजिननतुमधिवासनादेवी॥५॥ प्रोत्फुल्लकमलहस्ता जिनेन्द्रवरभवनसंस्थिता देवी। कुन्देन्दुशङ्खवर्णा देवी अधिवासना जयति॥६॥ एवमनेन

---

१ पात्रविनिहित इति क. पाठः। २ कुङ्कुमाद्युप इति क. ख. पाठः। ३ चतुर्नारीभिरमानं नियमात् अधिकासु नास्ति तु विरोधः। नेपथ्यं च आसां यत् प्रवरं तत् इह श्रेयः॥ १॥ दीक्षितजिनानां अवमानात् दानात् स्वशक्तितः तथा अस्मिन्। वैधव्यं दारिद्र्यं न भवति कदापि नारीणाम्॥ २॥ ४ आरात्रिकावतारण मङ्गलदीपं च निर्माय पश्चात्। चतुर्नारीभिर्निर्मञ्छणं विधिना तु कर्तव्यम्॥३॥ ५ वन्दित्वा चैत्यानि उत्सर्गस्तथा च भवति कर्तव्यः। आराधनानिमित्तं प्रवचनदेव्याः सङ्घेन॥ ४॥

शाययेत्। [1]धर्म-
विधिना श्रीमद्भगवन्तमधिवास्य गन्धधूपपुष्पाद्यधिवासितायां स्वास्तीर्णायां विद्रुमशय्यायां शाययेत्। धर्म-
विधिना श्रीमद्भगवन्तमधिवास्य गन्धधूपपुष्पाद्यधिवासितायां स्वास्तीर्णायां विद्रुमशय्यायां शाययेत्।

जपाऽरक्तवाससा चाच्छादयेत्। तदनु ससगीतवाद्यमङ्गलादिना चतुर्विधश्रमणसङ्घेन सह। ततः प्रभातायां शर्वर्यामुदये प्राप्ते वासरे सूरिः प्रतिष्ठां कुर्यात्॥ उक्तं च॥ [2]ईय विहिणा अहिवासेज्ज देवबिम्बं निसाए सुद्धमणो। तो उग्गयम्मि सूरे होइ पइट्ठासमारम्भो॥ १॥ इति अधिवासनाविधिः॥ ततः काश्चित् कालकलां विलम्ब्य पूर्ववच्छान्तिबलिं प्रक्षिप्य चैत्यवन्दनादिकं कर्म कृत्वा वस्त्रमपनीयाऽविधवनाधिकायाः समर्पयेत्। ततो रजतमयवर्तिकानिहितमधुदिव्यया सुवर्णशलाकया अर्हन्मन्त्रमुच्चार्य ज्ञानचक्षुरुन्मीलयेत्॥ तथा चागमः॥ [3]कल्लाणसलायाए महुघयपुण्णाए अच्छि उग्घाडे[4]। अण्णेण वा हिरण्णेण नियमजहसत्तिविहवेण॥२॥ दृष्टिन्यासे च दृष्टेराप्यायननिमित्तं घृतादर्शदधीनि संदर्शयेत्। तदनु योजनेऽपि कोटिसहस्रावस्थानं वचनस्य स्वभाषया परिणमनं रुग्वैरमारिदुर्भिक्षडमरादीनामभावः। अतिवृष्ट्यनावृष्टी न भवतः। इति कर्मक्षयोत्पन्नगुणान् जिनेन्द्राणां स्थापयेत्। ॐनमो भगवते अर्हते घातिक्षयकारिणे घातिक्षयोत्पन्नगुणान् जिने संस्थापयामि स्वाहा। घातिकर्मक्षयोत्पन्नैकादशातिशयस्थापनामन्त्रः॥ पश्चादाचार्यः स्वमन्त्रोच्चारपुरस्सरं प्रासादं गत्वा विघ्नानुत्साद्य रत्नादिपञ्चकं विन्यसेत्। तत्र पूर्वस्यां वज्रं, आग्नेय्यां सूर्यकान्तं, दक्षिणस्यां नीलं, नैर्ऋत्यां महानीलं,

१ धर्मे इति स्यात्। २ इति विधिना अधिवासयेत् देवबिम्बं निशायां शुद्धमनाः। तत उद्गते सूर्ये भवति प्रतिष्ठासमारम्भः॥ १॥
३ कल्याणशलाकया मधुघृतपूर्णया अक्षी उद्घाटयेत्। अन्येन वा हिरण्येन नियतयथाशक्तिविभवेन॥ २॥ ४ उघारे इति ग. पाठः।

पश्चिमस्यां मौक्तिकं, वायव्यां पुष्परागं, उत्तरस्यां पद्मरागं, ईशान्यां वैडूर्यमिति पूर्वादिगर्तासु विन्यस्य। मध्यगर्तायां समस्तानीति। ततो हेमताम्रकृष्णलोहत्रपुरौप्यरीतिकाकांस्यसीसकाद्यपि पूर्वादिगर्तासु मध्ये समग्राणि देशशक्तिमनुसरन् न्यस्येत्। तदनु हरितालीं मनःशिलां तौरिकां सुवर्णमाक्षिकां पारदं हैमगैरिकं गन्धकां अभ्रकामिति धातून् स्मृतिबीजात्मकान् पूर्वादिगर्तासु। मध्ये समस्तानि। अथोशीरविष्णुक्रान्तारक्तचन्दनकृष्णागुरुश्रीखण्डं उत्पलसारिकं कुष्टं शङ्खपुष्पिकाद्यौषधीरारोग्यशक्तिमनुसंधाय यथासंख्यं पूर्वादिगर्तासु मध्यगर्तायामखिलान्न्यसेदिति॥ यद्वा सर्वरत्नाभावे वज्रं लोहानां सुवर्णं धातूनां हरितालं औषधीनां सहदेवी बीजानां यवाः एकं वा पारदं सर्वगर्तासु विन्यस्य। मध्यमगर्तायां सिंहासनपाण्डुकम्बलशिलालङ्कृतं हेममयं ताम्रमयं मृन्मयं मेरुं स्थापयेदिति। स्थिरप्रतिष्ठायामयं विधिरितरायां रत्नगर्भाकुलालचक्रमृत्तिकां दर्भांश्च स्थापयेदिति। ततो धर्मजसवाससा प्रच्छाद्य लोकपालानां बलिं दत्वा जयशब्दादिमङ्गलैः सतूर्यनिर्घोषै रत्नकरम्बकं संक्षिप्य अधिवासनामण्डपात् भगवन्तं भद्रपीठे समुत्तार्य स्थिरो भवेत्युक्त्वा छादिकाभिः सूत्रान्तरेण प्रगुणं विधाय लग्नकालमवलोकयेत्। अनन्तरमाचार्यो मध्यमया चन्दनं अङ्गुष्ठतर्जनीभ्यां वासान् मुष्टौ पुष्पाक्षतान् संगृह्य स्वमंत्रेण[1] कुम्भकविधिना सृष्टिमार्गमनुसरन्[2] सूत्रधारोपनीतछदिकं प्राणेन सह प्रतिष्ठाप्य। ॐअर्हं इति मन्त्रेणोत्तमाङ्गादिषु वासादिक्षेपं कुर्यात्। तत आचार्यमन्त्रेण। ॐनमो अरिहंताणं।

---

१ समन्त्रेण इति ग. पाठः। २ मनुसरन् इति क. पाठः।

ॐ नमो सिद्धाणं । ॐ नमो आयरियाणं । ॐ नमो उवज्झायाणं । ॐ नमो लोए सव्वसाहूणं । ॐ नमो ओहिजि-णाणं । ॐ नमो परमोहिजिणाणं । ॐ नमो सव्वोहिजिणाणं । ॐ नमो अणन्तोहि जिणाणं । ॐ नमो केवलि-जिणाणं । ॐ नमो भवत्थकेवलिजिणाणं। ॐ नमो भगवओ अरहओ महई महावीरवद्धमाणसामिस्स सिज्झउ मे भगवई (इमा) महई महाविज्जा वीरे २ महावीरे जयवीरे सेणवीरे वद्धमाणवीरे जये विजये जयन्ते अपरा-जिए अणिहए माचल २ वृद्धिदे २ हूं २ ह्रीं २ सः २ ओहिणिं मोहिणि स्वाहेत्यादिना प्रतिष्ठामन्त्रेणाचार्यमन्त्रेण वा चक्रमुद्रया प्रतिमायां त्रिपञ्चसप्तवारान् मन्त्रन्यासं विधाय ॐ ह्रीं अर्हन्मूर्तये नमः इति पुनः प्रवचनमु-द्रया मूर्तिं प्रतिबोध्य स्थावरे तिष्ठ २ स्वाहा इति जिनमुद्रया स्थिरीकरणं कृत्वा आचार्यः धेनुमुद्रयाऽमृती-कृत्याऽस्त्रमन्त्रेण गरुडमुद्रया दुःखविघ्नादीनुत्सार्य सौभाग्यमन्त्रेण योनिमुद्रया सौभाग्यमारोप्य ऋषभाद्येक-तमं जिने नाम कृत्वा गन्धपुष्पधूपादिभिः सम्पूज्य नमस्कारमुद्रया नमस्कृतिं विदध्यात् ॥ तदनु कनककमल-पातश्चतुरङ्गताकण्टकानामधोमुखीभावो रोमनखानामवस्थितत्वमिन्द्रियार्थानुकूलता सर्वर्तूनां प्रादुर्भावो गन्धोदकवृष्टिः शकुनानां प्रदक्षिणगतयो द्रुमाणामवनतिः प्रभञ्जनानुकूलता भवनपतिप्रभृतीनां जघन्येन कोटि-मात्रावस्थानमित्येवं सुरकृतातिशयप्रातिहार्ययक्षयक्षेश्वरीधर्मचक्रमृगळन्छनरत्नध्वजप्राकारत्रयादीन् प्रत्येकं स्वस्व-मन्त्रैः संस्थापयेत् ॥ तत्रातिशयादीनां स्थापनमन्त्राः । ॐ नमो भगवते अर्हते सुरकृतातिशयान् जिनस्य शरीरे

१ सव्वत्थ इति पाठान्तरम् । २ वुद्धिदे इति ग. पाठः । ३ सा २ इति पाठान्तरम् । ४ अरिणि इत्यन्यकल्पेषु दृश्यते ।

स्थापयामि स्वाहा। ॐनमो भगवते अर्हते असिआउसा जिनस्य प्रातिहार्याष्टकं स्थापयामि स्वाहा। ॐयक्षेश्वराय स्वाहा। ॐ ह्रीं ह्रूं ह्रीं शासनदेव्यै स्वाहा। ॐधर्मचक्राय स्वाहा। ॐमृगद्वन्द्वाय स्वाहा। ॐरत्नध्वजाय स्वाहा। ॐनमो भगवते अर्हते जिनप्राकारादित्रयं स्थापयामि स्वाहा॥ इति अतिशयादीनां स्थापनामन्त्राः॥ ततोऽविधवानारीभिः प्राग्वत् स्पर्शनादिकं कर्म कृत्वा लवणारात्रिकमुत्तार्य चतुर्विधश्रमणसङ्घसहितो देववन्दनं प्रतिष्ठादिदेवतानां कायोत्सर्गाणि कुर्यात्॥ तथा चागमः॥ तो चेइयाइं विहिणा वन्दिज्जा सयलसङ्घसंजुत्तो। परिवड्ढमाणभावो जिणदेवे दिन्नदिट्ठीओ॥ १॥ ततोन्निय पवयणदेवयाए पुणरवि करेज्ज उस्सग्गो। आराहणथिरकरणठ्याए परमाए भत्तीए॥ २॥ यदभिष्ठिताः प्रतिष्ठाः सर्वाः सर्वास्पदेषु नन्दन्ति। श्रीजिनबिम्बं सा विशतु देवता सुप्रतिष्ठमिदम्॥ ३॥ जइ सग्गे पायाले अहवा खीरोदहिम्मि कमलवणे। भगवइ करेहि सत्तिं सन्निज्झं सयलसङ्घस्स॥४॥ अट्ठविहकम्मरहियं जा वन्देइ जिणवरं पयत्तेण। सङ्घस्स हरउ दुरियं सिद्धा सिद्धाइया देवी॥ ५॥ ततोऽञ्जलिमुद्रया सिद्धादिमङ्गलोद्घोषणपूर्वकमुत्तरोत्तरपूजाभिवृद्धये सङ्घेन सह

१ क्षुं इत्यन्यत्र। २ वत्सायेति पाठान्तरम्। ३ ततश्चैत्यानि विधिना वन्देत सकलसङ्घसंयुक्तः। परिवर्धमानभावो जिनदेवे दत्तदृष्टिकः॥ १॥ ततश्चैव प्रवचनदेवतायाः पुनरपि कुर्यादुत्सर्गः। आराधनस्थिरीकरणार्थकया परमया भक्त्या॥ २॥ यदि स्वर्गे पाताले अथवा क्षीरोदधौ कमलवने। भगवती करोति शक्तिं सान्निध्यं सकलसङ्घस्य॥ ४॥ अष्टविधकर्मरहितं या वन्दते जिनवरं प्रयत्नेन। सङ्घस्य हरतु दुरितं सिद्धा सिद्धायिका देवी॥ ५॥ ४ मङ्गलाघोषण इति पाठः।

पुष्पगन्धादिमिश्रस्य ससधान्यकस्य प्रक्षेपं कुर्यात् । उक्तं च । वन्दितुं चेइयाइं इमाइं तो सरभसं पढेज्जा । सुमङ्गलसाराइं तहा थिरत्तसारेण सिद्धाइं ॥१॥ तद्यथा । जह सिद्धाण पइट्ठा तिलोयचूडामणिम्मि सिद्धिपए । आचन्दसूरियं तह होइ इमा सुप्पइट्ठत्ति ॥ २॥ गेविज्जगकप्पाणं सुपइट्ठा वण्णिया जहा समए । आचन्दसूरियं तह होइ इमा सुप्पइट्ठत्ति ॥ ३ ॥ जह मेरुस्स पइट्ठा असेससेलाणमज्झयारम्मि । आचन्दसूरियं तह होइ इमा सुप्पइट्ठत्ति ॥ ४ ॥ कुलपव्वयाणवक्खारवट्टवेयड्ढदीहियाणं च । कूडाण जमगकंचणचित्तविचित्ताइयाणं च ॥ ५ ॥ अञ्जणगरुयगकुण्डलमाणुसइसुयारमाइयाणं च । सेलाण जह पइट्ठा तह एसा होइ सुपइट्ठा ॥ ६ ॥ जह लवणस्स पइट्ठा असेसजलहीण मज्झयारम्मि । आचन्दसूरियं तह होइ इमा सुप्पइट्ठत्ति ॥ ७ ॥ कुण्डा-

१ वन्दित्वा चैत्यानि इमानि ततः सरभसं पठेत् । सुमङ्गलसाराणि तथा शिरत्वसारेण सिद्धानि ॥ १ ॥ यथा सिद्धानां प्रतिष्ठा त्रिलोकचूडामणौ सिद्धिपदे । आचन्द्रसूर्यं तथा भवति इमा सुप्रतिष्ठा इति ॥ २ ॥ ग्रैवेयककल्पानां सुप्रतिष्ठा वर्णिता यथा समये । आचन्द्रसूर्यं तथा भवति इमा सुप्रतिष्ठा इति ॥ ३ ॥ यथा मेरोः प्रतिष्ठा अशेषशैलानां मध्ये (मध्यकारे) । आचन्द्रसूर्यं तथा भवति इमा सुप्रतिष्ठा इति ॥ ४ ॥ कुलपर्वतानां वक्षस्कारवृत्तवैताढ्यदीर्घिकाणां च । कूटानां यमलकांचनचित्तविचित्रादिकानां च ॥ ५ ॥ अञ्जनरुचककुण्डलमानुषोत्तरइषुकारआदिकानाम् । शैलानां यथा प्रतिष्ठा तथा एषा भवति सुप्रतिष्ठा ॥६॥ यथा लवणस्य प्रतिष्ठा अशेषजलधीनां मध्ये (मध्यकारे) । आचन्द्रसूर्यं तथा भवति इमा सुप्रतिष्ठा इति ॥ ७ ॥ कुण्डानां द्रहाणां तथा महानदीनां च यथा सुप्रतिष्ठा ।

२ पइट्ठो इति क. पाठः ।

ण द्दहाणं तह महानईणं व जह य सुपइट्ठा । आकालगीतहेसा वि होउ निच्चन्तु सुपइट्ठा ॥८॥ जम्बुद्दीवाईणं दी-
वसमुद्दाणं सव्वकालंमि । जह एयाण पइट्ठा सुपइट्ठा होउ तह एसा ॥ ९ ॥ धम्माधम्मागासत्थिकायमइयस्स
सव्वलोयस्स । जह सासया पइट्ठा एसावि तहेव सुपइट्ठा ॥ १० ॥ पञ्चण्हवि सुपइट्ठा परमेट्ठीणं जहा सुए
भणिया । नियया अणाइणिहणा तह एसा होउ सुपइट्ठा ॥ ११ ॥ तह पवयणस्स गमभंगहेउनयनीइकालकलि-
यस्स । जह एयस्स पइट्ठा निच्चा तह होउ एसावि ॥ १२ ॥ तह संघनराहिवजणवयाण रज्जस्स तहय ठाणस्स ।
गोट्ठीए सव्वकालंपि सासया होउ सुपइट्ठा ॥ १३ ॥ इय एसा सुपइट्ठा गुरुदेवजईहिं तह य भविएहिं । निउणं
पुट्ठा सच्चेण चेव कप्पट्ठिआ होइ ॥ १४ ॥ सोउं मङ्गलसद्दं सउणं ति जहेव इट्ठ सिद्धत्ति । एत्थंपि तहा सम्मं

आकालगीतहेपापि भवतु नित्यं तु सुप्रतिष्ठा ॥ ८ ॥ जम्बुद्वीपादीनां द्वीपसमुद्राणां सर्वकाले । यथा एषा प्रतिष्ठा सुप्रतिष्ठा भवतु तथा एषा ॥ ९ ॥ धर्माधर्माकाशास्तिकायमयस्यास्य सर्वलोकस्य । यथा शाश्वता प्रतिष्ठा एषापि तथैव सुप्रतिष्ठा ॥ १० ॥ पञ्चानामपि सुप्रतिष्ठा परमेष्ठीनां यथा श्रुते भणिता । नियता अनादिनिधना तथा एषा भवतु सुप्रतिष्ठा ॥ ११ ॥ तथा प्रवचनस्य गमभङ्गहेतुनयनीतिकालक-लितस्य । यथा एतस्य प्रतिष्ठा नित्या तथा भवतु एषापि ॥ १२ ॥ तथा सङ्घनराधिपजनपदानां राज्यस्य तथैव स्थानस्य । गोष्ठ्याः सर्वकालमपि शाश्वता भवतु सुप्रतिष्ठा ॥ १३ ॥ इति एषा सुप्रतिष्ठा गुरुदेवयतिभिः तथा च भविकैः । निपुणं पुष्टा सत्येन चैव कल्पस्थिता भवति ॥ १४ ॥ श्रुत्वा मङ्गलशब्दं शकुनं इति यथैव इष्टं सिध्यति । अत्रापि तथा सम्यं ज्ञातव्यं बुद्धिमद्भिः ॥ १५ ॥

१ सव्वट्ठविमाणाणं उड्ढलोयंमि जहय सुपइट्ठा । आचन्दसूरियं तह होइ इमा सुपइट्ठत्ति इत्यधिकम् । २ सउणि इति पाठान्तरम् ।
३ सिद्धित्ति इति श्रीहरिभद्रकृताष्टमपञ्चाशके ।

नायव्वं बुद्धिमन्तेहिं ॥ १५ ॥ राया बलेण वट्टइ जसेण धवलेइ सयलदिसिभाए । पुण्णं वड्ढइ विउलं सुपइट्ठा जस्स देसंमि ॥ १६ ॥ उवहणइ रोगमारी दुब्भिक्खं हणइ कुणइ सुहभावे । भावेण कीरमाणा सुपइट्ठा सयललोयस्स ॥ १७ ॥ जिणबिंबपइट्ठं जे करिंति तह कारविंति भत्तीए । अणुमण्णन्ति पइदिणं सव्वे सुहभाइणो होंति ॥ १८ ॥ दव्वं तमेव भणई जिणबिम्बपइट्ठणंमि धण्णाणं । जं लग्गइ तं सयलं दोग्गइजणणं हवइ सेसं ॥ १९ ॥ एवं नाऊण सया जिणवरबिम्बस्स कुणह सुपइट्ठं । पावेह जेण जरमरणवज्जियं सासयं ठाणं ॥ २० ॥ ततो मुखोद्घाटनकं कृत्वा शान्त्यर्थं शान्तिबलिं क्षिपेत् । ॐनमो भगवते अर्हते शान्तिनाथस्वामिने सकलकलातिशेषमहासम्पत्समन्विताय त्रैलोक्यपूजिताय नमोनमः शान्तिदेवाय सर्वामरसुसमुहस्वामिसम्पूजिताय भुवनपालनोद्यताय सर्वदुरितविनाशनाय सर्वाशिवप्रशमनाय सर्वदुष्टग्रहभूतपिशाचमारिशाकिनीप्रमथनाय नमो भगवति जये विजये अजिते अपराजिते जयन्ति जयावहे सर्वसङ्घस्य भद्रकल्याणमङ्गलप्रदे

राजा बलेन वर्धते यशसा धवलयति सकलदिशिभागे । पुण्यं वर्धते विपुलं सुप्रतिष्ठा यस्य देशे ॥ १६ ॥ उपहन्ति रोगमारी दुर्भिक्षं हन्ति करोति सुखभावे । भावेन क्रियमाणा सुप्रतिष्ठा सकललोकस्य ॥ १७ ॥ जिनबिम्बं प्रतिष्ठितं ये कुर्वन्ति कारयन्ति भक्त्या । अनुमन्यन्ते प्रतिदिनं सर्वे सुखभागिनो भवन्ति ॥ १८ ॥ द्रव्यं तदेव भणति जिनबिम्बप्रतिष्ठाने धन्यानाम् । यद् लगति तत् सफलं दुर्गतिजनकं भवति शेषम् ॥ १९ ॥ एवं ज्ञात्वा सदा जिनवरबिम्बस्य कुरुत सुप्रतिष्ठाम् । प्राप्नुथ येन जरामरणवर्जितं शाश्वतं स्थानम् ॥ २० ॥

१ वंधियमिति पाठान्तरम् ।

साधूनां श्रीशान्तितुष्टिपुष्टिदे स्वस्तिदे भव्यानां सिद्धिवृद्धिनिवृत्तिनिर्वाणजनने सत्वानामभयप्रदानरते भक्तानां शुभावहे सम्यग्दृष्टीनां धृतिरतिमतिबुद्धिप्रदानोद्यते जिनशासनरतानां श्रीसम्पत्कीर्तियशोवर्धनि रोगजलज्वलनविषविषधरदुष्टज्वरव्यन्तरराक्षसरिपुमारिचौरईतिश्वापदोपसर्गादिभयेभ्यो रक्ष २ शिवं कुरु २ शान्तिं कुरु २ तुष्टिं कुरु २ पुष्टिं कुरु २ ॐनमो नमः हूं हः क्षः ह्रीं फट् २ स्वाहा ॥ शान्तिबलिमन्त्रः ॥ तदनु सङ्घादिपूजा दीनानाथादिदानं बन्धमोक्ष इति प्रवचनोद्भासनानिमित्तमवश्यं कर्तव्यमिति ॥ उक्तंच ॥ सत्तीए सङ्घपूया विसेसपूया य बहुगुणा एसा । जं एस सुए भणिओ तित्थयराणंतरो सङ्घो ॥ १ ॥ गुणसमुदओ य सङ्घो पवयण तित्थन्ति होइ एगट्ठा । तित्थयरोवि य एयं नमए गुरुभावओ चेव ॥ २ ॥ तप्पुव्विया अरहया पूइयपूया य विणयकम्मं य । कयकिच्चो(किच्चो)वि जह कहं कहेइ नमए तहा तित्थं ॥ ३ ॥ एयंमि पूइयंमि नत्थि तयं जं न पूइयं होइ । भुवणेवि पूयणिज्जं न पुणट्ठाणं जओ अन्नं ॥ ४ ॥ तप्पूयापरिणामो हंदि महाविसयमो मुणे-

१ शक्त्या सङ्घपूजा विशेषपूजा च बहुगुणा एषा । यत् एषः श्रुते भणितः तीर्थकरानन्तरः सङ्घः ॥ १ ॥ गुणसमुदयश्च सङ्घः प्रवचनं तीर्थमिति भवन्ति एकार्थाः । तीर्थंकरोपि च एनं नमति गुरुभावतश्चैव ॥ २ ॥ तत्पूर्विका अर्हत्ता पूजितपूजा च विनयकर्म च । कृतचेष्टो (कृतकृत्यो) पि यथा कथं कथयति नमति तथा तीर्थम् ॥ ३ ॥ एतस्मिन् पूजिते नास्ति (तकत्) तत् यत् न पूजितं भवति । भुवनेपि पूजनीयं न पुनः स्थानं यतः अन्यत् ॥ ४ ॥ तत्पूजापरिणामो हन्त महाविषयो मन्तव्यः । तद्देशपूजनेपि देवतापूजादि

१ सुरभाव इति क. पाठः । २ गुणठाणं इति पञ्चाशके ।

यवो । तद्देसपूयणम्मि वि देवयपूयाइ नाएण ॥ ५ ॥ आसन्नसिद्धियाणं लिंगमिणं जिणवरेहिं पन्नत्तं । सव्वंमि चेव पूया सामन्नेणं गुणनिहिम्मि ॥ ६ ॥ एसा य महादाणं एसच्चिय होइ भावजन्नत्ति । एसो गिहत्थसारो एस-च्चिय सम्पयामूलम् ॥ ७ ॥ एईए फलं एयं परमं निव्वाणमेव नियमेण । सुरनरसुहाइं अणुसंगियाइं इह किसि-पलालं व ॥ ८ ॥ कयमेत्थपसंगेणं उत्तरकालोइयं इयाणिंपि । अणुरूवं कायव्वं तित्थुन्नइकारगं नियमा ॥ ९ ॥ जइओ जणोवयारो विसेसओ णवरसयणवग्गम्मि । साहम्मियवग्गम्मि य एयं खलु परमवच्छल्लम् ॥ १० ॥ अट्ठाहिया य महिमा तदनन्तरमष्टाह्निका देशकालकार्यवशाऽष्टाह्निका वा नियमतः कर्तव्येति ॥ तथाचोक्तम् ॥ सम्मं अणुबन्धसाहिया केइ । अहवा तिन्नि य दियहे निओगओ चेव कायव्वा ॥ ११ ॥ तदनु तथाविधकार्यवशात्

ज्ञातेन ॥ ५ ॥ आसन्नसिद्धिकानां लिङ्गमिदं जिनवरैः प्रज्ञप्तम् । सर्वस्मिन्नेव पूजा सामान्येन गुणनिधौ ॥ ६ ॥ एषा च महादानं एषा चैव भवति भावयज्ञ इति । एष गृहस्थसारः एषापि च सम्पदामूलम् ॥ ७ ॥ अस्याः फलं एतत् परमं निर्वाणमेव नियमेन । सुरनरसुखानि आनुषङ्गिकाणि इह कृषिपलालमिव ॥ ८ ॥ कृतमत्रप्रसङ्गेन उत्तरकालोचितं इदानीमपि । अनुरूपं कर्तव्यं तीर्थोन्नति-कारकं नियमात् ॥ ९ ॥ जनितो जनोपकारः विशेषतः नवरं स्वजनवर्गे । साधर्मिकवर्गे च एतत् खलु परमवात्सल्यम् ॥ १० ॥ अष्टाह्निका च महिमा सम्यग् अनुबन्धसाधिका केचित् । अथवा त्रीन् च दिवसान्

१ कारणं इति ग. पाठः ।

नियोगतश्चैव कर्तव्या ॥ ११ ॥

प्रथमदिने तृतीयदिने वा विशेषपूजां विधाय लोकपालान् सम्पूज्य सुवासिनीमङ्गलपूर्वकं । ॐ ह्रूं म्रूं क्ष्वीं सः इत्यनेन मन्त्रेण प्रतिसरोन्मोचनकं कृत्वा नन्दावर्तसंनिधौ गत्वा विसर्जनार्थमर्घं दत्वा भोगाङ्गानि पूर्वोक्त-न्यायेन संहृत्य देवे संयोज्य संहारमुद्रया स्वस्थानं गच्छ गच्छ इत्यनेन मन्त्रेण पूजां द्वादशान्तमानीय शिरस्या-रोप्य पूरकेण सापेक्षं क्षमस्वेति हृत्कमले विसर्जयेत् ॥ उक्तंच । अट्ठाहियावसाणे[2] पडिस्सरोमुयणमेव कायव्वं । भूयबलिदीणदाणं[3] एत्थंपि ससत्तिओ कुज्जा ॥ १ ॥ ततो घृतदुग्धदध्यादिभिः स्नानं विधाय अष्टो-त्तरशतेन वारकाणां स्नापयेत् । ततो मासं प्रति द्वादश स्नपनानि कृत्वा पूर्णे संवत्सरे अष्टाह्निकापूर्विकां विशेषपूजां विधाय दीर्घायुर्ग्रन्थिं नियन्धयेदित्येवमुत्तरोत्तरं विशेषपूजादिकं निःश्रेयसार्थिना सर्वदेवावहितेन कर्तव्यमिति । ईय[4] सत्तिविहवसत्ताणुसारओ वण्णिया पइट्ठाउ । विहवाभावासत्तीए असढभावो इयं कुज्जा ॥ १ ॥ पुहइमयं पिहु अङ्गुट्ठमेत्तयं तणकुडाए विसुओ य । सुइभूओ जिणबिंबं ठविज्ज इमिणा विहाणेण ॥ २ ॥ संसारविरागमणो गरहानिंदाजुगुच्छियप्पाणो । काऊण भावमंगल पंचनमुक्काररूवं तु ॥ ३ ॥

---

[1] क्षुं अन्यत्रपुस्तके । [2] अष्टाह्निकावसाने प्रतिसरोन्मोचनमेव कर्तव्यं भूतवलिदीनदानं अत्रापि स्वशक्तितः कुर्यात् ॥ [3] देवदाणमित्यन्यत्रपुस्तके ।

[4] इति शक्तिविभवसत्त्वानुसारतो वर्णिता प्रतिष्ठा तु । विभवाभावाशक्त्या अशठभाव इमां कुर्यात् ॥ १ ॥
पृथ्वीमयं पृथु अङ्गुष्ठमात्रकं तृणकुट्यां विश्रुतश्च । शुचिभूतो जिनविम्बं स्थापयेत् अनेन विधानेन ॥ २ ॥
संसारविरागमना गर्हानिन्दाजुगुप्सितात्मा । कृत्वा भावमङ्गलं पञ्चनमस्काररूपं तु ॥ ३ ॥

कारिज्ज पइट्ठं परमभत्तिबहुमाणसंजुत्तो ॥ ४ ॥
कासस्स य कुसुमेहिं पुण्हउ (सुरहि) सुरहिकुसुमविरहंमि । पञ्चनमुक्कारो चिय भावोत्तममंगलं नियमा ॥ ५ ॥
कलसाईणमभावे विरहे तह सेसमङ्गलाणं च । पञ्चनमोक्कारेणं जं कीरइ मंगलाईयं ॥ ६ ॥ सव्वत्थ भावमङ्गल-पञ्चनमोक्कारपुव्विया किरिया । कायव्वा जिणबिंबाण सव्वभावेण सुपइट्ठा ॥ ७ ॥ मणिकयसुवन्नरीरीपडिमं पाहाणणिम्मिए भुवणे । जो ठवइ भत्तिजुत्तो तस्स दुहं नैव कइयावि ॥ ८ ॥ इय सामन्नपइट्ठा–विहाण-मेयं समासओ भणियं । इण्हिं भणिमो लिप्पाइयाण अचलाण पडिमाणं ॥ ९ ॥ ॥ तत्र पूर्ववत् भूतबलिं दत्वा चैत्यवन्दनादिकं कर्म निवर्तयित्वा शुद्धदर्पणमानीय प्रतिमाभिमुखं स्नानमण्डपपीठिकायां प्रतिमावदादर्शप्रतिबिम्बितां शान्ताकृतिमभिषिच्य शेषं पूर्वविधिना निखिलमपि कर्म कर्तव्यमिति । एवमनेन विधिना

---

१ कारयेत् प्रतिष्ठां परमभक्तिबहुमानसंयुक्तः ॥ ४ ॥
काशस्य च कुसुमैः पुण्यस्तु सुरभि सुरभिकुसुमविरहे । पञ्चनमस्कारश्चैव भावोत्तममङ्गलं नियमात् ॥ ५ ॥
कलशादीनामभावे विरहे तथा शेषमङ्गलानां च । पञ्चनमस्कारेण यत् करोति मङ्गलादिकम् ॥ ६ ॥
सर्वत्र भावमङ्गलपञ्चनमस्कारपूर्विका क्रिया । कर्तव्या जिनबिम्बानां सर्वभावेण सुप्रतिष्ठा ॥ ७ ॥
मणिकट(काष्ट)सुवर्णरीतिप्रतिमां पाषाणनिर्मिते भुवने । यः स्थापयति भक्तियुक्तस्तस्य दुःखं नैव कदापि ॥ ८ ॥
इति सामान्यप्रतिष्ठाविधानमेतत् समासतो भणितम् । इदानीं भणामो लेपादिकानां अचलानां प्रतिमानाम् ॥ ९ ॥
२ पुण्ह ॐ इति पाठान्तरम् । क्वचित् पुण्ह ॐ गुरहि सुरहि इति पाठो दृश्यते ।

यथावत् विज्ञायाभ्यस्य चाभिमानादिरहितेनार्येण[1] प्रतिष्ठादिकं कर्तव्यमन्यथाकरणे भवपातः। तथाचोक्तम्।
अविियाणी* उणियविहिं जिणबिंबं जो ठवेइ मूढमणो। अहिमाणलोहजुत्तो निवडइ संसारजलहिम्मि ॥ १ ॥
सरस्वत्यादिप्रतिमानां च पूर्ववत् मण्डलादिकं कर्म कृत्वा स्वेन स्वेन मन्त्रेण प्रतिष्ठा कर्तव्येति। तत्र तासां प्रतिष्ठादिमन्त्राः। ॐ क्ष्रूं नमः। ॐ ह्रीं ह्रं ह्रीं नमः। ॐ जये श्रीं ह्रँ सुभद्रे इं स्वाहा[2] ॥ समस्तवैयावृत्यादीनामधिवासनाप्रतिष्ठासौभाग्यमन्त्रः। इदानीं विवरणे ॐ इं ह्रीं श्रीं ह्रीं इं सरस्वति अवतर २ तिष्ठ २ स्वाहा। ॐ ह्रीं माणिभद्रयक्ष अवतर २ तिष्ठ २ स्वाहा। ॐ ह्रीं वं ब्रह्मणे शान्ति अवतर २ तिष्ठ २ स्वाहा। ॐ ह्रीं अं अम्बिके अवतर २ तिष्ठ २ स्वाहा ॥ इति बिम्बप्रतिष्ठा तृतीया ॥ ॥ अथ हृत्प्रतिष्ठाविधिः ॥ तत्र पूर्ववत् मण्डपप्रवेशं विधायोत्तरवेदिकायां यथाविभवतो हेममयं पुरुषं संनिधाय पूर्ववत् संस्नाप्य चन्दनादिना विलिप्य वस्त्रैः संछाद्य निवासमण्डपं समानीय वेदिकायां संस्थाप्य जिनाज्ञया यदयाभितं द्वादशान्तात् समानीय तदनु। ॐ ह्रां आत्मन् त्वया जिनाज्ञया अत्र शरीरे संस्थातव्यमिति रेचकेन विन्यस्य कलाविद्यारागप्रभृतिबुद्धिअहङ्कारमनःश्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिह्वाघ्राणवाक्पाणिपादपायूपस्थशब्दस्पर्शरूपरसगन्धाकाशवायुतेजोजलपृथ्वीलक्षणं साधिपानधिवाहिकं देहं विन्यस्य ॥ तद्यथा ॐ ह्रां कलायै नमः। ॐ ह्रां कलाधिपतये नमः। ॐ कलाधिपास्य

---

१ आचार्येण इति पाठान्तरम्। २ ॐ क्षुं ह्रीं क्षू ब्रीं नमः। ॐ जये श्रीं ह्रीं सुभद्रे ईं स्वाहा इत्यन्यत्र।

* अविज्ञानी न्यूनविधिं जिनबिम्बं यः स्थापयति मूढमनाः। अभिमानलोभयुक्तो निपतति संसारजलधौ ॥

कर्तृत्वव्यक्तिं कुरु २। ॐ ह्रां विद्यायै नमः। ॐ ह्रां विद्याधिपतये नमः। विद्याधिपास्य ज्ञानाभिव्यक्तिं कुरु २।
ॐ ह्रां रागाय नमः। ॐ ह्रां रागाधिपतये नमः। रागाधिपास्य विषयेषु रागं कुरु २। ॐ ह्रां बुद्ध्यै नमः।
ॐ ह्रां बुद्ध्यधिपतये नमः। बुद्ध्यधिपास्य बोधं कुरु २। ॐ ह्रां अहङ्काराय नमः। ॐ ह्रां अहङ्काराधिपतये नमः।
अहङ्काराधिपास्याभिमानं कुरु २। ॐ ह्रां मनसे नमः। ॐ ह्रां मनोधिपतये चन्द्राय नमः। मनोधिपास्य संकल्प-
विकल्पं कुरु २। ॐ ह्रां श्रोत्राभ्यां नमः। ॐ ह्रां श्रोत्राधिपतये आदित्याय नमः। श्रोत्राधिपास्य शब्दग्राहकत्वं
कुरु २। ॐ ह्रां त्वचे नमः। ॐ ह्रां त्वगधिपतये वायवे नमः। त्वगधिपास्य स्पर्शग्राहकत्वं कुरु २। ॐ ह्रां
चक्षुषे नमः। ॐ ह्रां चक्षुरधिपतये रुद्राय नमः। चक्षुरधिपास्य रूपग्राहकत्वं कुरु २। ॐ ह्रां घ्राणाय नमः।
ॐ ह्रां घ्राणाधिपतये अश्विभ्यां नमः। घ्राणाधिपास्य गन्धग्राहकत्वं कुरु २। ॐ ह्रां वाचे नमः। ॐ ह्रां वाचाधि-
पतये अग्नये नमः। वाचाधिपास्य वाचं कुरु २। ॐ ह्रां पाणिभ्यां नमः। ॐ ह्रां पाण्यधिपतये इन्द्राय नमः।
पाण्यधिपास्य पदार्थग्राहकत्वं कुरु २। ॐ ह्रां पादाभ्यां नमः। ॐ ह्रां पादाधिपतये विष्णवे नमः। पादाधिपास्य
गमनोत्साहं कुरु २। ॐ ह्रां पायवे नमः। ॐ ह्रां पाय्वधिपतये मित्राय नमः। पाय्वधिपास्य वायूत्सर्गं कुरु २।
ॐ ह्रां उपस्थाय नमः। ॐ ह्रां उपस्थाधिपतये ब्रह्मणे नमः उपस्थाधिपास्यानन्दं कुरु २। ॐ ह्रां शब्दाय नमः।
ॐ ह्रां स्पर्शाय नमः। ॐ ह्रां रूपाय नमः। ॐ ह्रां रसाय नमः। ॐ ह्रां गन्धाय नमः। ॐ ह्रां आकाशाय नमः।
ॐ ह्रां वायवे नमः। ॐ ह्रां तेजसे नमः। ॐ ह्रां अप्सो नमः। ॐ ह्रां पृथिव्यै नमः। एवं शेषतत्त्वजातं बिम्बस्य

पुनरिडा पिङ्गला सुषमना[1] सावित्री शङ्खिनी कूष्माण्डी यशोवती हस्तिजिह्वा पूषा अलम्बुषाख्यं नाडीदशकं प्राणापानसमानोदानव्याननागकूर्मकृकदेवदत्तधनञ्जयाख्यवायुदशकं विन्यसेत्। ॐ ह्रां इडायै नमः एवं सर्वा अपि धनञ्जयान्ता विन्यसेत्। तदन्वाचार्यः गन्धपुष्पाक्षतादिभिः सम्पूज्य मुद्राभिरालभ्यार्हदाज्ञया प्रासाद-स्थितिपर्यन्तं त्वया स्थातव्यमित्यनेन मार्गेण धरान्तं निरोधयेत्। ततः शुकनासोर्ध्वं गर्भगृहे खद्रायां हेमाद्येक-तमं कुम्भं मूर्तिभूतं विन्यस्य मधुघृताभ्यामापूर्य रत्नादिपञ्चकं विन्यस्य चन्दनादिना आलिप्य शुक्ले वाससी परि-धाप्य रत्नपुरुषं विन्यसेत्। ततो भगवन्तं संपूज्याचार्याणां यथाशक्त्या पूजां विधाय भगवन्तं क्षामयेत्॥ ॥ इति हृत्प्रतिष्ठा चतुर्थी॥ ॥ अथ चूलिकादिप्रतिष्ठाविधिः॥ तत्र पूर्ववत् मण्डपवेदिकादिकं विधाय प्रतिष्ठोपयोगिद्रव्य-जातमानीय भूतवलिं विधाय चैत्यवन्दनं कुर्यात्। तदनु चोत्तरवेदिकायां चूलकं कलशं ध्वजं धर्मचक्रं द्रव्य-जातं चानीय रत्नौषधिकषायाष्टवर्गमृचन्दनसर्वौषध्यादिजलकलशैः संस्थाप्य श्वेते वाससी परिधाप्य अधिवा-सनामण्डपं प्रदक्षिणीकृत्य पूर्वद्वारेणान्तः प्रविश्य मूलवेदिकायां पर्यङ्के निवेश्य प्रतिमावत् सर्वेषां विधा-यात्ममन्त्रेण गन्धधूपपुष्पाक्षतादिभिरधिवास्य वलिं निवेदयेत्। तदनु प्रासादं गत्वा कुम्भकजङ्घाशिखरक-ण्ठामलसारकेषु ब्रह्मपञ्चकं पृथिव्यादीनि च तत्त्वानि विन्यस्य पुष्पाक्षतादिभिर्मूलमन्त्रेण प्रासादमधिवास-येत्। ततो ध्वजं खर्मनेत्रपट्टांशुकादिनिर्मितं कनकघण्टिकाघर्घरिकोपशोभितं विचित्रपुष्पकटकालङ्कृते वृष-

---

१ सुषुम्ना इति स्यात्।

मादिभिः स्थिते दण्डे संयोज्य ईशान्यां मण्डलके कुम्भं निवेश्य तस्योपरि तलिकायां महाध्वजं प्रासादप्रति-
मानं ध्वजाग्रे कृत्वा देशिकः शिल्पी यजमानो वा प्रासादं प्रदक्षिणीकृत्य शुभाशयः प्रासादमभिरोह-
येत्। ततश्चाकर्षणिकं मूलकाधारे रत्नपञ्चकं निवेश्य वाममार्गानुगामिना प्राणेन मूलकं फलकं ध्वजं धर्म-
चक्रं च यथाक्रमं स्थापयेत्। ततश्च ध्वजाग्रे ध्वजाधारे रत्नपञ्चकं निक्षिप्य प्राणायामं कृत्वा वामनाडीप्रा-
णेन प्रद्योतीभूतं दण्डं मूलमन्त्रेण निवेशयेत्। ततो सुधासिक्ताभिमन्त्रितकलशेन तत्कालोचितफलैश्चान्यैश्च
गन्धसमापूर्णकलशस्याभिषेकं कृत्वा श्वेतवाससी परिधापयेत्। तदनु मङ्गलवाद्यतूर्यादिनिर्घोषेण ध्वजं प्रसार्य
चतुर्भिः श्रीश्रमणसङ्घेन समानधनयुतेन यजमानेन सह प्रदक्षिणात्रयं विधाय आचार्यो ध्वजाग्रं श्रीमद्देवपाद-
मूले संनिरोध्य शान्तिबलिं प्रक्षिप्य देवं सम्पूज्य क्षमापयेत्। तदनुकारापकाय ध्वजारोपणफलं श्रावयेत् ॥
तद्यथा ॥ देवस्यायतने भक्त्या ध्वजमारोपयन्ति ये । त्रैलोक्यश्रीस्तनोत्सङ्गेऽङ्कं समारोपयन्ति ते ॥ १ ॥
धत्ते ध्वजोऽत्र भव्यानां सुरसद्मशिरःस्थितः । तारङ्कितततुः साक्षात् स्वर्गनिःश्रेणिरूपताम् ॥ २ ॥ यावन्तः प्राणिनस्तत्र
ध्वजाः कुर्युः प्रदक्षिणाः । तावन्तः प्राप्नुवन्त्यत्र जिनस्थानमनुत्तमम् ॥ ३ ॥ स च श्रुत्वा कृतकृत्यमात्मानं
मन्यमानो देवगुरुसङ्घपूजां विधाय दीनानाथानां चानुकम्पया यथाविभवानुरूपमन्नदानादिकं दद्यादिति ॥
दण्डं च नूतनं वेणुमयं अव्यङ्गं सत्वचं सरलं शुभदेशजं प्रवर्धमानपर्वं सर्वलक्षणसंयुतमाचार्यो गृहीत्वा देव-

१ स्वामिति पाठान्तरम् ।

प्रासादमानेन प्रमाणं परिकल्पयेत् । तच्च हस्तात्प्रभृति नवहस्तपर्यन्तेषु प्रतिमाप्रासादेषु चतुष्करादारभ्य द्विवृद्ध्या दण्डप्रमाणमवसेयम् । ध्वजं चायामतो जङ्घार्धलम्बिजङ्घान्तं दण्डप्रमाणं न कर्तव्यम् । विस्तरतस्तु दशद्वादशषोडशाङ्गुल इति । मुक्ते हस्तोच्छ्रिते कलशात्कर्ता रोगातङ्कवर्जितः स्यात् । द्विहस्तोच्छ्रिते बहुप्रजो भवति । त्रिहस्तोच्छ्रिते धनधान्यैर्वर्धते । चतुर्हस्तोच्छ्रिते नृपवृद्धिः । पञ्चहस्तोच्छ्रिते सुभिक्षं राष्ट्रवृद्धिश्चेति । तथा प्राच्यां गते कर्ता सर्वकामावाप्तिं आग्नेय्यां तापं याम्यां व्याधिभयं नैर्ऋत्यां रोगातङ्कं वारुण्यां मित्रभावं वायव्यां धान्यसम्पदं उदीच्यां धनलाभं ऐशान्यामायुर्वृद्धिं प्राप्नोतीति ॥ तत्राशुभाशागते केतौ नमस्कारसहस्रं जपित्वा विशेषपूजां विधाय शान्तिं कुर्यात् ॥ इति शङ्कुप्रतिष्ठा पञ्चमी ॥

॥ अथ वेदिकालक्षणम् ॥ तत्र नन्दा सुनन्दा प्रबुद्धा सुप्रभा सुमङ्गला कुमुदमाला विमला पुण्डरीकिण्याख्या अष्टवेदिकाः । तत्रायामविस्ताराभ्यां हस्तप्रमाणा चतुरङ्गुलोच्छ्रया नन्दा । शेषास्तु विष्कम्भायामयोर्यथोत्तरं ह्रासवृद्ध्या पिण्डे चतुरङ्गुलाधिक्येनोत्तरोत्तरप्रवृद्धाः स्युः । तासां च मध्ये पूर्ववच्चतुरस्रं क्षेत्रं संसाध्य नन्दाद्येकतमां विचित्रमणिमयेन रजसा वेदिकां निष्पाद्य तत्कोणेषु ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्राणां यथाक्रमं पलाशन्यग्रोधोदुम्बरशमीमयान् कीलकान्निवेशयेत् । यद्वा सर्वेषां वर्णानां वंशमयाः शस्तास्ते सर्वेऽप्येकदारुमया निर्व्रणा ऊर्ध्वशाखाश्रिता राजिकोटरवर्जिता निर्ग्रन्थयो द्वादशाङ्गुलप्रमाणाः कर्तव्याः । तेच काष्ठलोष्ठलोहाश्मभिर्न हन्तव्याः । वेधश्च त्याज्यः ॥ इति वेदिकालक्षणम् ॥

॥ अथ जीर्णोद्धारविधिः ॥

॥ तत्र खण्डितस्फुटितभग्नवलितपतितजीर्णदग्धसगर्भव्रणदूषितन्यूनाधिकवक्रविकरालभीषणदोषदुष्टं मन्त्रासन्निधानात् पिशाचादीनामधिष्ठानभूतं बिम्बमुद्धृत्य बिम्बान्तरं प्रतिष्ठापयेत् । [1]मन्त्राचार्यः प्रातरुत्थाय कृतशौचस्नानविधिर्विहितसकलीकरणः [2]खण्डितस्फुटितभग्नादिकारणैर्बिम्बान्तरं कर्तुकामः शान्त्यर्थं दिक्पालानां बलिं दद्यात् । ततः ॐ इन्द्राय प्रतिगृह्ण स्वाहा । ॐ अग्नये प्रतिगृह्ण स्वाहा । ॐ यमाय प्रतिगृह्ण स्वाहा । ॐ नैऋतये प्रतिगृह्ण स्वाहा । ॐ वरुणाय प्रतिगृह्ण स्वाहा । ॐ वायवे प्रतिगृह्ण स्वाहा । ॐ कुबेराय प्रतिगृह्ण स्वाहा । ॐ ईशानाय प्रतिगृह्ण स्वाहा । ॐ ब्रह्मणे प्रतिगृह्ण स्वाहा । ॐ नागाय प्रतिगृह्ण स्वाहा । इति स्वस्वदिक्षु यथाक्रमं बहिर्बलिं प्रक्षिप्य वायव्यां ॐ क्षं क्षेत्रपालाय स्वाहेति क्षेत्रपालाय बलिं दत्वा । ॐ सर्वभूतेभ्यो वषट् स्वाहेति भूतादीन् संतर्प्य चैत्यादिवन्दनं कृत्वा मण्डलसमीपमागत्य स्वासनं प्रणवेन संपूज्य समुपविश्य भूतशुद्धिं सकलीकरणं विशेषार्घपात्रद्रव्यशुद्धिं कृत्वा आसनपूजाप्रभृत्यावाहनान्तं कर्म कृत्वाऽर्घपाद्याचमनीयानि दत्वा नित्यविधिना साङ्गं भगवन्तं सम्पूज्य । ततः प्राच्यां । ॐ इन्द्राय स्वाहा । ॐ वज्राय स्वाहा । आग्नेय्यां ॐ अग्नये स्वाहा । ॐ शक्तये स्वाहा । याम्यायां ॐ यमाय स्वाहा । ॐ दण्डाय स्वाहा । नैर्ऋत्यां ॐ नैर्ऋतये स्वाहा । ॐ खड्गाय स्वाहा । वारुण्यां ॐ वरुणाय स्वाहा । ॐ पाशाय स्वाहा । वायव्यां ॐ वायवे स्वाहा ।

१ तन्त्राचार्य इति पाठान्तरम् । २ खण्डितभग्नादि इति पाठः ।

ॐ ध्वजाय स्वाहा । उत्तरस्यां ॐ कुबेराय स्वाहा । ॐ गदायै स्वाहा । ऐशान्यां ॐ ईशानाय स्वाहा । ॐ शूलाय स्वाहा । अत्रैव ॐ ब्रह्मणे स्वाहा । ॐ पद्माय स्वाहा । नैर्ऋत्यां ॐ नागाय स्वाहा । ॐ उत्तराय स्वाहा । एवं सास्त्रांल्लोकपालान् संपूज्य तदनु भो भोः शक्र त्वया स्वस्यां दिशि विघ्नप्रशान्तये सावधानेन शान्तिकर्मान्तं यावद्भगवदाज्ञया स्थातव्यमित्यनेन क्रमेण सर्वलोकपालान् भगवदाज्ञां श्रावयन्मन्त्रदुर्गमनुसरन् मण्डपस्याभ्यन्तरे समन्ताद्दर्भाम्भसां सेचनेन विघ्नोच्चाटनं विधाय देवसन्निधिं गत्वा सम्पूज्य प्रातिलोम्येन विसर्जनार्थमर्घं दत्वा भगवन्तं विम्बमिदमशेषदोषावहमस्य चोद्धारे सति शान्तिः स्यादिति भगवतोक्तं । अतोऽस्य समुद्धाराय समुद्यतं मामधितिष्ठेवं कुर्विति लब्धानुज्ञो हेमाद्येकतमं कुम्भमानीय गालिताम्भसा प्रपूर्य चन्दनपुष्पाक्षतैः सम्पूज्य मूलमन्त्रेणाभिमन्त्र्य मुद्राभिरालभ्य देवं स्नपयेत् । तदनु विम्बसंचालनार्थं साहस्रिकं जपं कृत्वा सुवर्णपुष्पाणामष्टोत्तरशतेन विम्बस्य पूजां विधाय प्रतिमासमीपमागत्य प्रतिमाङ्गस्थितं सत्वं श्रावयेत् ॥ प्रतिमारूपमास्थाय येनादौ समधिष्ठिता । स शीघ्रं प्रतिमां त्यक्त्वा यातु स्थानं समीहितम् ॥ इति एवमुक्त्वा ॐ विसर २ स्वस्थानं गच्छेत्यनेन मन्त्रेणार्घं दत्वा प्रतिमाधिष्ठायकं देवविशेषं विसर्जयेत् । ततो हैमेन खनित्रेणास्त्राभिमन्त्रितेनोत्थाप्य हेमपाशया रज्ज्वा शिखायां प्रतिमां सन्नह्य गजादिस्कन्धं संयोज्य लोकैः सह शान्तिर्भवत्विति बहिर्देवं नीत्वा शैलमयं विम्बमगाधेऽम्भसि शिखरिणि वा क्षिपेत् । तथा मृन्मयं

१ चकाय इति स्यात् । २ म्भसा इति ख. पाठः । ३ विघ्नोद्घाटनं इति पाठान्तरम् । ४ गजादेः स्कन्धमिति पाठान्तरम् ।

रत्नमयं धातुमयादिदारुमयमपि रत्नजं स्वतेजःस्थानयुक्तं पूर्ववत् प्रतिष्ठापयेत् । सुवर्णादिलोहमयं तद्वत् सम्यं विधाय तत्रैव स्थापयेत् । अनेनैव विधिना चूलकध्वजप्रासादादिकं वा दोषयुक्तं विसर्जयेत् ॥ प्रासादे चायं विशेषः ॥ प्रासादे मन्त्रानङ्गे समायोज्य बिम्बं संरक्ष्य प्रासादनिष्पत्तिपर्यन्तं पञ्चाङ्गं संपूजयेत् । निष्पन्ने च प्रासादे पञ्चमन्त्रान् संहृत्य समुदायेन यथास्थानं मन्त्रन्यासः कार्य इति जीर्णोद्धारं विधाय प्रायश्चित्तजपं कुर्यात् । तदनु आचार्याणां दक्षिणां दत्वा क्षमस्वेति विसर्जयेत् । एवं जीर्णबिम्बादिकमुद्धृत्य तन्मयं तत्प्रमाणं तदाकारं अन्यत् बिम्बादिकं यथोक्तविधिना प्रतिष्ठापयेत् ॥ इति जीर्णोद्धारविधिः ॥

॥ अथ मुद्राविधिः ॥

तत्र दक्षिणाङ्गुष्ठेन तर्जनीमध्यमे समाक्रम्य पुनर्मध्यमामोक्षणेन नाराचमुद्रा ॥ १ ॥ किञ्चिदाकुञ्चिताङ्गुलीकस्य वामहस्तोपरि शिथिलमुष्टिदक्षिणकरस्थापनेन कुम्भमुद्रा ॥ २ ॥ इति शुद्धिमुद्राद्वयं ॥ चलन्मुष्ट्योः करयोः संलग्नसन्मुखाङ्गुष्ठयोः हृदयमुद्रा ॥१॥ तायेन मुष्टी समीकृतोर्ध्वाङ्गुष्ठौ शिरसि विन्यसेदिति शिरोमुद्रा ॥ २ ॥ पूर्ववत् मुष्टी बध्वा तर्जन्यौ प्रसारयेदिति शिखामुद्रा ॥ ३ ॥ पुनर्मुष्टिबन्धं विधाय कनीयसाङ्गुष्ठौ प्रसारयेदिति कवचमुद्रा ॥ ४ ॥ कनिष्ठिकामङ्गुष्ठेन संपीड्य शेषाङ्गुलीः प्रसारयेदिति क्षुरप्रमुद्रा ॥ ५ ॥ दक्षिणकरेण मुष्टिं बध्वा तर्जनीमध्यमे प्रसारयेदिति अस्त्रमुद्रा ॥ ६ ॥ एता हृदयादीनां विन्यसनमुद्राः ॥ प्रसारिताधोमुखाभ्यां हस्ताभ्यां पादाङ्गुलीतलामस्तकस्पर्शान्महामुद्रा ॥ १ ॥ अन्योन्यग्रथिताङ्गुलीषु कनिष्ठिकानामिकयो-

मध्यमातर्जन्योश्च संयोजनेन गोस्तनाकारा धेनुमुद्रा ॥ २ ॥ हस्ताभ्यामञ्जलिं कृत्वा प्रकाममूलपर्वाङ्गुष्ठसंयोजनेनावाहनीमुद्रा ॥ ३ ॥ इयमेवाधोमुखी स्थापनी ॥ ४ ॥ संलग्नमष्ट्युच्छ्रिताङ्गुष्ठौ करौ संनिधानी ॥ ५ ॥ तावेव गर्भगाङ्गुष्ठौ निष्ठुरा ॥ ६ ॥ एता आवाहनादिमुद्राः ॥ बद्धमुष्टेर्दक्षिणहस्तस्य मध्यमातर्जन्योर्विस्फारितप्रसारणेन गोवृषमुद्रा ॥१॥ बद्धमुष्टेर्दक्षिणहस्तस्य प्रसारिततर्जन्या वामहस्ततलताडनेन त्रासनीमुद्रा ॥२॥ एते नेत्रास्त्रयोः पूजामुद्रे ॥ अङ्गुष्ठे तर्जनीं संयोज्य शेपाङ्गुलीप्रसारणेन पाशमुद्रा ॥१॥ बद्धमुष्टेर्वामहस्तस्य तर्जनीं प्रसार्य किंचिदाकुञ्चयेदित्यङ्कुशमुद्रा ॥ २ ॥ संहतोर्ध्वाङ्गुलिवामहस्तमूले चाङ्गुष्ठं तिर्यग्विधाय तर्जनीचालनेन ध्वजमुद्रा ॥३॥ दक्षिणहस्तमुत्तानं विधायाधःकरशाखां प्रसारयेदिति वरदमुद्रा ॥४॥ एता जयादिदेवतानां पूजामुद्राः ॥ वामहस्तेन मुष्टिं बध्वा कनिष्ठिकां प्रसार्य शेपाङ्गुली कराङ्गुष्ठेन पीडयेदिति शङ्खमुद्रा ॥ १ ॥ परस्पराभिमुखहस्ताभ्यां वेणीबन्धं विधाय मध्यमे प्रसार्य संयोज्य च शेपाङ्गुलीभि[2]र्मुष्टी बन्धयेदिति शक्तिमुद्रा ॥२॥ हस्तद्वयेनाङ्गुष्ठतर्जनीभ्यां वलके विधाय परस्परान्तःप्रवेशनेन [3]श्रृङ्खलामुद्रा ॥ ३ ॥ वामहस्तस्योपरि दक्षिणकरं कृत्वा कनिष्ठिकाङ्गुष्ठाभ्यां मणिबन्धं संवेष्ट्य शेपाङ्गुलीनां विस्फारितप्रसारणेन वज्रमुद्रा ॥ ४ ॥ वामहस्ततले दक्षिणहस्तमूलं संनिवेश्य करशाखा विरलीकृत्य प्रसारयेदिति चक्रमुद्रा ॥ ५ ॥ पद्माकारौ करौ कृत्वा मध्येऽङ्गुष्ठौ कर्णिकाकारौ विन्यसेदिति पद्ममुद्रा ॥६॥ वामहस्तमुष्टेरुपरि दक्षिणमुष्टिं कृत्वा गात्रेण सह किञ्चि-

---

१ संनिधापनी इति स्यात् । २ मुष्टिं इति ख. ङ. पाठः । ३ शृङ्खलमुद्रा इति पाठः ।

दुन्नामयेदिति गदामुद्रा ॥ ७ ॥ अधोमुखवामहस्ताङ्गुलीर्घण्टाकाराः प्रसार्य दक्षिणेन मुष्टिं बध्वा तर्जनीमूर्ध्वां कृत्वा वामहस्ततले नियोज्य घण्टावचालनेन घण्टामुद्रा ॥ ८ ॥ उन्नतपृष्ठहस्ताभ्यां संपुटं कृत्वा कनिष्ठिके निष्कास्य योजयेदिति कमण्डलुमुद्रा ॥ ९ ॥ पताकावत् हस्तं प्रसार्य अङ्गुष्ठयोजनेन परशुमुद्रा ॥ १० ॥ यद्वा पताकाकारं दक्षिणकरं संहताङ्गुलिं कृत्वा तर्जन्यङ्गुष्ठाक्रमणेन परशुमुद्रा द्वितीया ॥ ११ ॥ ऊर्ध्वदण्डौ करौ कृत्वा पद्मवत् करशाखाः प्रसारयेदिति वृक्षमुद्रा ॥ १२॥ दक्षिणहस्तं संहताङ्गुलिमुन्नमय्य सर्पफणावत् किञ्चिदाकुञ्चयेदिति सर्पमुद्रा ॥ १३ ॥ दक्षिणकरेण मुष्टिं बद्ध्वा तर्जनीमध्यमे प्रसारयेदिति खड्गमुद्रा ॥ १४ ॥ हस्ताभ्यां संपुटं विधायाङ्गुलीः पद्मवद्विकास्य मध्यमे परस्परं संयोज्य तन्मूललग्नाङ्गुष्ठौ कारयेदिति ज्वलनमुद्रा ॥१५॥ बद्धमुष्टेर्दक्षिणकरस्य[1] मध्यमाङ्गुष्ठतर्जन्योस्तलान्मूलाक्रमेण प्रसारयेदिति श्रीमणिमुद्रा ॥ १६ ॥ एताः षोडशविद्यादेवीनां मुद्राः ॥ ॥ दक्षिणहस्तेन मुष्टिं बद्ध्वा तर्जनीं प्रसारयेदिति दण्डमुद्रा ॥ १ ॥ परस्परोन्मुखौ मणिबन्धाभिमुखकरशाखौ करौ कृत्वा ततो दक्षिणाङ्गुष्ठकनिष्ठिकाभ्यां वाममध्यमानामिके तर्जनीं च तथा वामाङ्गुष्ठकनिष्ठिकाभ्यामितरस्य मध्यमानामिके तर्जनीं समाक्रमयेदिति पाशमुद्रा ॥२॥ परस्पराभिमुखमूर्ध्वाङ्गुल्यौ करौ कृत्वा तर्जनीमध्यमानामिका विरलीकृत्य परस्परं संयोज्य कनिष्ठिकाङ्गुष्ठौ पातयेदिति शूलमुद्रा ॥३॥ यद्वा पताकाकारं करं कृत्वा कनिष्ठिकामङ्गुष्ठेनाक्रम्य शेषाङ्गुलीः प्रसारयेदिति शूलमुद्रा द्वितीया ॥ ४ ॥ एताः

[1] दक्षिणमुष्टिं इति पाठः ।

पूर्वोक्ताभिः सह दिक्पालानां मुद्राः ॥ ॥ ग्राह्यस्योपरि हस्तं प्रसार्य कनिष्ठिकादितर्जन्यन्तानामङ्गुलीनां क्रमसङ्को-
चनेनाङ्गुष्ठमूलानयनात् संहारमुद्रा विसर्जनमुद्रेयम् ॥ उत्तानहस्तद्वयेन वेणीवन्धं विधायाङ्गुष्ठाभ्यां कनिष्ठिके
तर्जनीभ्यां च मध्यमे संगृह्यानामिके समीकुर्यादिति परमेष्ठिमुद्रा ॥१॥ यद्वा वामकराङ्गुलीरूर्ध्वीकृत्य मध्यमां
मध्यमे कुर्यादिति द्वितीया ॥ २ ॥ पराङ्मुखहस्ताभ्यां वेणीवन्धं विधायाभिमुखीकृत्य तर्जन्यौ संश्लेष्य शेषाङ्गु-
लिमध्ये अङ्गुष्ठद्वयं विन्यसेदिति पार्श्वमुद्रा ॥३॥ एता देवदर्शनमुद्राः ॥ ॥ इदानीं प्रतिष्ठोपयोगिमुद्राः । उत्तानौ
किञ्चिदाकुञ्चितकरशाखौ पाणी विधारयेदिति अञ्जलिमुद्रा ॥ १ ॥ अभयाकारौ समश्रेणिस्थिताङ्गुलीकौ करौ
विधायाङ्गुष्ठयोः परस्परग्रथनेन कपाटमुद्रा ॥ २ ॥ चतुरङ्गुलमग्रतः पादयोरन्तरं किञ्चिन्न्यूनं च पृष्ठतः कृत्वा
समपादकायोत्सर्गेण जिनमुद्रा ॥३॥ परस्पराभिमुखौ ग्रथिताङ्गुलीकौ करौ कृत्वा तर्जनीभ्यामनामिके गृहीत्वा
मध्यमे प्रसार्य तन्मध्येऽङ्गुष्ठद्वयं निक्षिपेदिति सौभाग्यमुद्रा ॥ ४ ॥ वामहस्ताङ्गुलितर्जन्या कनिष्ठिकामाक्रम्य
तर्जन्यग्रं मध्यमया कनिष्ठिकाग्रं पुनरनामिकया आकुञ्च्य मध्येऽङ्गुष्ठं निक्षिपेदिति योनिमुद्रा ॥ ५ ॥ आत्म-
नोऽभिमुखदक्षिणहस्तकनिष्ठिकया वामकनिष्ठिकां संगृह्याधःपरावर्तितहस्ताभ्यां गरुडमुद्रा ॥ ६ ॥ संलग्नौ
दक्षिणाङ्गुष्ठाक्रान्तवामाङ्गुष्ठपाणीति नमस्कृतिमुद्रा ॥ ७ ॥ किञ्चित् गर्भितौ हस्तौ समौ विधाय ललाटदेश-
योजनेन मुक्ताशुक्तिमुद्रा ॥ ८ ॥ जानुहस्तोत्तमाङ्गादिसंप्रणिपातेन प्रणिपातमुद्रा ॥ ९ ॥ संमुखहस्ताभ्यां वेणी-
वन्धं विधाय मध्यमाङ्गुष्ठकनिष्ठिकानां परस्परयोजनेन त्रिशिखमुद्रा ॥ १० ॥ पराङ्मुखहस्ताभ्यामङ्गुलीर्वि-

दर्भ्य मुष्टिं बध्वा तर्जन्यौ समीकृत्य प्रसारयेदिति भृङ्गारमुद्रा ॥ ११ ॥ वामहस्तमणिबन्धोपरि पराङ्मुखं दक्षिणकरं कृत्वा करशाखा विदर्भ्य किञ्चिद्वामवलनेनाधोमुखाङ्गुष्ठाभ्यां मुष्टिं बध्वा समुत्क्षिपेदिति योगिनी-मुद्रा ॥ १२॥ ऊर्ध्वशाखं वामपाणिं कृत्वाऽङ्गुष्ठेन कनिष्ठिकामाक्रमयेदिति क्षेत्रपालमुद्रा ॥ १३ ॥ दक्षिणकरेण मुष्टिं बध्वा कनिष्ठिकाङ्गुष्ठौ प्रसार्य डमरुकवचालयेदिति डमरुकमुद्रा ॥ १४ ॥ दक्षिणहस्तेनोर्ध्वाङ्गुलिना पताकाकारेणाभयमुद्रा ॥ १५ ॥ तेनैवाधोमुखेन वरदा ॥ १६ ॥ वामहस्तस्य मध्यमाङ्गुष्ठयोजनेन अक्षसूत्रमुद्रा ॥ १७ ॥ बद्धमुष्टेर्दक्षिणहस्तस्य प्रसारिततर्जन्या वामहस्ततलताडनेन त्रासनी ॥१८॥ पद्ममुद्रेव प्रसारिताङ्गुष्ठ-संलग्नमध्यमाङ्गुल्यग्रा बिम्बमुद्रा[1] ॥ १९ ॥ एताः सामान्यमुद्राः ॥ इति मुद्राविधिः ॥

॥ अथ प्रायश्चित्तविधिः ॥

तत्र श्रेष्ठबिम्बे नष्टे दग्धे तस्करादिहृते मूलमन्त्रस्य लक्षं जपित्वा बिम्बान्तरप्रतिष्ठापनेन शुद्ध्यति । हस्तात्पतिते व्यङ्गे दशसहस्रं जपित्वा पुनः पूजां कुर्यात् । द्विहस्तात्पतिते व्यङ्गे लक्षमेकं जपित्वा पुनः संस्कारेण शुद्ध्यति । पुरुषमात्रात्पतिते प्रयत्नपूर्वं सशलाके सर्वतो विशीर्णे प्रायश्चित्तं नास्तीति । अस्यायमर्थः—शलाका-भेदघातस्यातिगुरुत्वान्न प्रतिमादिना भवितव्यम् । स्थण्डिलेऽप्यावाहनादिषु[2] समाप्ते पूजाकर्मण्यविसर्जित एव देवेशे[3] प्रमादादुपघाते जाते अर्चापुष्पादिभ्यो मन्त्रान् संहृत्य सहस्रपञ्चकं जपित्वा साधून् भोजयेत् । देवो-

१ विश्वमुद्रा इत्यन्यत्र । २ अथावाहनादिषु इति ख. ग. पाठः । ३ दैवेन इति ग. पाठः ।

पकरणं पादेन स्पृष्ट्वा शतपञ्चकं जपेत्। सन्ध्यालोपे नीरुजः सोपवासं शतं जपेत्। सरुजः शतं जपेदेव। एकाहं देवस्यानर्चने त्रिरात्रमुपोषितः प्रत्यहं त्रिशतं जपेत्। निर्माल्यभक्षणे त्वकामान्नमस्कारायुतं (दशसहस्रं) जपेत्। ततो विशेषपूजया तपस्विदानेन शुद्ध्यति। कामतो लक्षं नमस्कारस्यावर्त्योपवासपञ्चकं कुर्यात्। निर्माल्यभेदाः कथ्यन्ते॥ देवस्वं देवद्रव्यं नैवेद्यं निवेदितं निर्माल्यं चेति। देवसम्बन्धिग्रामादि देवस्वं। अलंकारादि देवद्रव्यम्। देवार्थमुपकल्पितं नैवेद्यम्। तदेवोत्सृष्टं निवेदितं। बहिर्निक्षिप्तं निर्माल्यम्। पञ्चविधमपि निर्माल्यं न जिघ्रेन्नावलङ्घयेत् न च दद्यान्न विक्रीणीत। दत्वा क्रव्यादो भवति भुक्त्वा मातङ्गो लङ्घने सिद्धिहानिः आघ्राणे वृक्षः स्पर्शने स्त्रीत्वं विक्रये शबरः। पूजायां दीपालोकनधूपाघ्रादिगन्धे न दोषः। नदीप्रवाहनिर्माल्येऽपि च। सूतकशावाशौचयोः परकीययोर्न भोक्तव्यम्। भुक्त्वा वा अकामतः समुपोष्य मन्त्रसहस्रं जपेत्। कामतस्तूपवासत्रयं कृत्वा मूलमन्त्रं सहस्रत्रयमावर्तयेत्। आत्मसम्बन्धिनोः सूतकशावाशौचयोः सूतकिजनसंस्पर्शं विधाय पृथक्पाकेन भोक्तव्यमन्यथा नित्यहानिर्भवति। अथ सूतके शावाशौचे च स्वधर्मस्थेन क्रियानुष्ठानपरेण ज्ञानवता वृत्तवता च न नित्यक्षतिः कार्या। यदि च नित्यानुष्ठानं न भवति प्रमादात् सूतकिसंसृष्टासाधारणपाकभोजनं वा तदा स उपोष्य सहस्रं जपेत्। कामतस्त्रिगुणं तदेव। आह्निकदेवतार्चनादिलोपे मूलमन्त्रस्यायुतं जपेत्। समुपोष्य शतं वा जपेत्॥ इति प्रायश्चित्तविधिः॥

॥ अथार्हदादीनां वर्णादिक्रमविधिः ॥

तत्राद्यं कनकावदातवृषलाञ्छनमुत्तराषाढाजातं धनूराशिं चेति । तथा तत्तीर्थोत्पन्नगोमुखयक्षं हेमवर्णगज-
वाहनं चतुर्भुजं वरदाक्षसूत्रयुतदक्षिणपाणिं मातुलिङ्गपाशान्वितवामपाणिं चेति । तथा तस्मिन्नेव तीर्थे समु-
त्पन्नामप्रतिचक्राभिधानां यक्षिणीं हेमवर्णां गरुडवाहनामष्टभुजां वरदबाणचक्रपाशयुक्तदक्षिणकरां धनुर्वज्र-
चक्राङ्कुशवामहस्तां चेति ॥ १ ॥ ॥ द्वितीयमजितस्वामिनं हेमाभं गजलाञ्छनं रोहिणीजातं वृषराशिं चेति ।
तथा तत्तीर्थोत्पन्नं महायक्षाभिधानं यक्षेश्वरं चतुर्मुखं श्यामवर्णं मातङ्गवाहनमष्टपाणिं वरदमुद्गराक्षसूत्रपा-
शान्वितदक्षिणपाणिं बीजपूरकाभयाङ्कुशशक्तियुक्तवामपाणिपल्लवं चेति । तथा तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नामजि-
ताभिधानां यक्षिणीं गौरवर्णां लोहासनाधिरूढां चतुर्भुजां वरदपाशाधिष्ठितदक्षिणकरां बीजपूरकाङ्कुशयुक्त-
वामकरां चेति॥२॥ ॥ तथा तृतीयं सम्भवनाथं हेमाभं अश्वलाञ्छनं मृगशिरजातं मिथुनराशिं चेति। तस्मिं-
स्तीर्थे समुत्पन्नं त्रिमुखयक्षेश्वरं त्रिमुखं त्रिनेत्रं श्यामवर्णं मयूरवाहनं षड्भुजं नकुलगदाभययुक्तदक्षिणपाणिं
मातुलिङ्गनागाक्षसूत्रान्वितवामहस्तं चेति । तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां दुरितारिदेवीं गौरवर्णां मेषवाहनां चतु-
र्भुजां वरदाक्षसूत्रयुक्तदक्षिणकरां फलाभयान्वितवामकरां चेति ॥३॥ ॥ तथा चतुर्थमभिनन्दनजिनं कनकद्युतिं
कपिलाञ्छनं श्रवणोत्पन्नं मकरराशिं चेति । तत्तीर्थोत्पन्नमीश्वरयक्षं श्यामवर्णं गजवाहनं चतुर्भुजं मातुलिङ्गा-
क्षसूत्रयुतदक्षिणपाणिं नकुलाङ्कुशान्वितवामपाणिं चेति । तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां कालिकादेवीं श्यामवर्णां

पद्मासनां चतुर्भुजां वरदपाशाधिष्ठितदक्षिणभुजां नागाङ्कुशान्वितवामकरां चेति ॥ ४ ॥ ॥ तथा पञ्चमं सुमतिजिनं हेमवर्णं क्रौञ्चलाञ्छनं मघोत्पन्नं सिंहराशिं चेति । तत्तीर्थोत्पन्नं तुम्बरुयक्षं गरुडवाहनं चतुर्भुजं वरदशक्तियुतदक्षिणपाणिं नागपाशयुक्तवामहस्तं चेति । तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां महाकालीं देवीं सुवर्णवर्णां पद्मवाहनां चतुर्भुजां वरदपाशाधिष्ठितदक्षिणकरां मातुलिङ्गाङ्कुशयुक्तवामभुजां चेति ॥ ५ ॥ ॥ तथा षष्ठं पद्मप्रभं रक्तवर्णं कमललाञ्छनं चित्रानक्षत्रजातं कन्याराशिं चेति । तत्तीर्थोत्पन्नं कुसुमं यक्षं नीलवर्णं कुरङ्गवाहनं चतुर्भुजं फलाभययुक्तदक्षिणपाणिं नकुलकाक्षसूत्रयुक्तवामपाणिं चेति । तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नामच्युतां देवीं श्यामवर्णां नरवाहनां चतुर्भुजां वरदवीणा[1]न्वितदक्षिणकरां कार्मुकाभययुतवामहस्तां चेति ॥ ६ ॥ ॥ तथा सप्तमं सुपार्श्वं हेमवर्णं स्वस्तिकलाञ्छनं विशाखोत्पन्नं तुलाराशिं चेति । तत्तीर्थोत्पन्नं मातङ्गयक्षं नीलवर्णं गजवाहनं चतुर्भुजं वित्तपाशयुक्तदक्षिणपाणिं नकुलकाङ्कुशान्वितवामपाणिं चेति। तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां शान्तादेवीं सुवर्णवर्णां गजवाहनां चतुर्भुजां वरदाक्षसूत्रयुक्तदक्षिणकरां शूलाभययुतवामहस्तां चेति ॥७॥ ॥ तथाष्टमं चन्द्रप्रभजिनं धवलवर्णं चन्द्रलाञ्छनं अनुराधोत्पन्नं वृश्चिकराशिं चेति । तत्तीर्थोत्पन्नं विजययक्षं हरितवर्णं त्रिनेत्रं हंसवाहनं द्विभुजं दक्षिणहस्ते चक्रं वामे मुद्गरमिति । तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां भृकुटिदेवीं पीतवर्णां वराह(विडाल[2])वाहनां चतुर्भुजां खड्गमुद्गरान्वितदक्षिणभुजां फलकपरशुयुतवामहस्तां चेति ॥ ८ ॥

---

१ वाण इति पाठान्तरम् । २ विराल इति पाठान्तरम् ।

॥ तथा नवमं सुविधिजिनं धवलवर्णं मकरलाञ्छनं मूलनक्षत्रजातं धनूराशिं चेति। तत्तीर्थोत्पन्नमजितयक्षं श्वेतवर्णं कूर्मवाहनं चतुर्भुजं मातुलिङ्गाक्षसूत्रयुक्तदक्षिणपाणिं नकुलकुन्तान्वितवामपाणिं चेति। तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां सुताराद्देवीं गौरवर्णां वृषवाहनां चतुर्भुजां वरदाक्षसूत्रयुक्तदक्षिणभुजां कलशाङ्कुशान्वितवामपाणिं चेति ॥९॥

॥ तथा दशमं शीतलनाथं हेमाभं श्रीवत्सलाञ्छनं पूर्वाषाढोत्पन्नं धनूराशिं चेति । तस्मिंस्तीर्थे समुत्पन्नं ब्रह्मयक्षं चतुर्मुखं त्रिनेत्रं धवलवर्णं पद्मासनमष्टभुजं मातुलिङ्गमुद्गरपाशाभययुक्तदक्षिणपाणिं नकुलकगदाङ्कुशाक्षसूत्रान्वितवामपाणिं चेति । तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां अशोकां देवीं मुद्गवर्णां पद्मवाहनां चतुर्भुजां वरदपाशयुक्तदक्षिणकरां फलाङ्कुशयुक्तवामकरां चेति ॥१०॥ ॥ तथैकादशं श्रेयांसं हेमवर्णं गण्डकलाञ्छनं श्रवणोत्पन्नं मकरराशिं चेति । तत्तीर्थोत्पन्नमीश्वरयक्षं धवलवर्णं त्रिनेत्रं वृषभवाहनं चतुर्भुजं मातुलिङ्गगदान्वितदक्षिणपाणिं नकुलकाक्षसूत्रयुक्तवामपाणिं चेति । तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां मानवीं देवीं गौरवर्णां सिंहवाहनां चतुर्भुजां वरदमुद्गरान्वितदक्षिणपाणिं कलशाङ्कुशयुक्तवामकरां चेति ॥ ११ ॥ ॥ तथा द्वादशं वासुपूज्यं रक्तवर्णं महिषलाञ्छनं शतभिषजि जातं कुम्भराशिं चेति । तत्तीर्थोत्पन्नं कुमारयक्षं श्वेतवर्णं हंसवाहनं चतुर्भुजं मातुलिङ्गबाणान्वितदक्षिणपाणिं नकुलकधनुर्युक्तवामपाणिं चेति । तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां प्रचण्डादेवीं श्यामवर्णां अश्वारूढां चतुर्भुजां वरदशक्तियुक्तदक्षिणकरां पुष्पगदायुक्तवामपाणिं चेति ॥ १२ ॥ ॥ तथा त्रयोदशं विमलनाथं कनकवर्णं वराहलाञ्छनं उत्तरभाद्रपदाजातं मीनराशिं चेति । तत्तीर्थोत्पन्नं षण्मुखं यक्षं श्वेतवर्णं

शिखिवाहनं द्वादशभुजं फलचक्रबाणखड्गपाशाक्षसूत्रयुक्तदक्षिणपाणिं नकुलचक्रधनुःफलकाङ्कुशाभययुक्तवामपाणिं चेति । तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां विदितां देवीं हरितालवर्णां पद्मारूढां चतुर्भुजां बाणपाशयुक्तदक्षिणपाणिं धनुर्नागयुक्तवामपाणिं चेति ॥ १३ ॥ ॥ तथा चतुर्दशं अनन्तं जिनं हेमवर्णं श्येनलाञ्छनं स्वातिनक्षत्रोत्पन्नं तुलाराशिं चेति । तत्तीर्थोत्पन्नं पातालयक्षं त्रिमुखं रक्तवर्णं मकरवाहनं षड्भुजं पद्मखड्गपाशयुक्तदक्षिणपाणिं नकुलफलकाक्षसूत्रयुक्तवामपाणिं चेति । तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां अङ्कुशां देवीं गौरवर्णां पद्मवाहनां चतुर्भुजां खड्गपाशयुक्तदक्षिणकरां चर्मफलकाङ्कुशयुतवामहस्तां चेति ॥ १४ ॥ ॥ तथा पञ्चदशं धर्मजिनं कनकवर्णं वज्रलाञ्छनं पुष्योत्पन्नं कर्कराशिं चेति । तत्तीर्थोत्पन्नं किंनरयक्षं त्रिमुखं रक्तवर्णं कूर्मवाहनं षड्भुजं बीजपूरकगदाभययुक्तदक्षिणपाणिं नकुलपद्माक्षमालायुक्तवामपाणिं चेति । तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां कन्दर्पां देवीं गौरवर्णां मत्स्यवाहनां चतुर्भुजां उत्पलाङ्कुशयुक्तदक्षिणकरां पद्माभययुक्तवामहस्तां चेति ॥ १५ ॥ ॥ तथा षोडशं शान्तिनाथं हेमवर्णं मृगलाञ्छनं भरण्यां जातं मेषराशिं चेति । तत्तीर्थोत्पन्नं गरुडयक्षं वराहवाहनं क्रोडवदनं श्यामवर्णं चतुर्भुजं बीजपूरकपद्मयुक्तदक्षिणपाणिं नकुलकाक्षसूत्रवामपाणिं चेति । तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां निर्वाणां देवीं गौरवर्णां पद्मासनां चतुर्भुजां पुस्तकोत्पलयुक्तदक्षिणकरां कमण्डलुकमलयुतवामहस्तां चेति ॥ १६ ॥ ॥ तथा सप्तदशं कुन्थुनाथं कनकवर्णं छागलाञ्छनं कृत्तिकाजातं वृषभराशिं चेति । तत्तीर्थोत्पन्नं गन्धर्वयक्षं श्यामवर्णं हंसवाहनं चतुर्भुजं वरदपाशान्वितदक्षिणभुजं मातुलिङ्गाङ्कुशाधिष्ठितवा-

मभुजं चेति। तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां चलां देवीं गौरवर्णां मयूरवाहनां चतुर्भुजां बीजपूरकशूलान्वितदक्षिणभुजां भुषुण्ढिपद्मान्वितवामभुजां चेति ॥ १७ ॥ ॥ तथा अष्टादशमं अरनाथं हेमाभं नन्दावर्त[1]लाञ्छनं रेवतीनक्षत्रजातं मीनराशिं चेति। तत्तीर्थोत्पन्नं यक्षेन्द्रयक्षं षण्मुखं त्रिनेत्रं श्यामवर्णं शम्बरवाहनं द्वादशभुजं मातुलिङ्गबाणखड्गमुद्गरपाशाभययुक्तदक्षिणपाणिं नकुलधनुश्चर्मफलकशूलाङ्कु[2]शाक्षसूत्रयुक्तवामपाणिं चेति। तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां धारणीं देवीं कृष्णवर्णां चतुर्भुजां पद्मासनां मातुलिङ्गोत्पलान्वितदक्षिणभुजां पाशाक्षसूत्रान्वितवामकरां चेति ॥ १८ ॥ ॥ तथैकोनविंशतितमं मल्लिनाथं प्रियङ्गुवर्णं कलशलाञ्छनं अश्विनीनक्षत्रजातं मेषराशिं चेति। तत्तीर्थोत्पन्नं कुबेरयक्षं चतुर्मुखमिन्द्रायुधवर्णं गरुडवदनं गजवाहनं अष्टभुजं वरदपाश[3]चापशूलाभययुक्तदक्षिणपाणिं बीजपूरकशक्तिमुद्गराक्षसूत्रयुक्तवामपाणिं चेति। तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां वैरोट्यां देवीं कृष्णवर्णां पद्मासनां चतुर्भुजां वरदाक्षसूत्रयुक्तदक्षिणकरां मातुलिङ्गशक्तियुक्तवामहस्तां चेति ॥ १९ ॥ ॥ तथा विंशतितमं मुनिसुव्रतं कृष्णवर्णं कूर्मलाञ्छनं श्रवणजातं मकरराशिं चेति। तत्तीर्थोत्पन्नं वरुणयक्षं चतुर्मुखं त्रिनेत्रं धवलवर्णं वृषभवाहनं जटामुकुटमण्डितं अष्टभुजं मातुलिङ्गगदाबाणशक्तियुतदक्षिणपाणिं नकुलकपद्मधनुःपरशुयुतवामपाणिं चेति। तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां वरदत्तां देवीं गौरवर्णां भद्रासनारूढां चतुर्भुजां वरदाक्षसूत्रयुतदक्षिणकरां बीजपूरक[4]कुम्भयुतवामहस्तां चेति ॥ २० ॥

१ नन्द्यावर्त इति पाठः। २ शङ्ख इति पाठान्तरम्। ३ वरदपरशु इति पाठः। ४ मातुलिङ्गशूल इति पाठः।

॥ तथैकविंशतितमं नमिजिनं कनकवर्णं नीलोत्पललाञ्छनं अश्विनीजातं मेषराशिं चेति । तत्तीर्थोत्पन्नं भृकुटियक्षं चतुर्मुखं त्रिनेत्रं हेमवर्णं वृषभवाहनं अष्टभुजं मातुलिङ्गशक्तिमुद्गराभययुक्तदक्षिणपाणिं नकुलपरशुवज्राक्षसूत्रवामपाणिं चेति । नमेर्गन्धारीदेवीं श्वेतां हंसवाहनां चतुर्भुजां वरदखड्गयुक्तदक्षिणभुजद्वयां बीजपूरकुम्भयुतवामपाणिद्वयां चेति ॥ २१ ॥ ॥ तथा द्वाविंशतितमं नेमिनाथं कृष्णवर्णं शङ्खलाञ्छनं चित्राजातं कन्याराशिं चेति । तत्तीर्थोत्पन्नं गोमेधयक्षं त्रिमुखं श्यामवर्णं पुरुषवाहनं षड्भुजं मातुलिङ्गपरशुचक्रान्वितदक्षिणपाणिं नकुलकशूलशक्तियुतवामपाणिं चेति । तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां कूष्माण्डीं देवीं कनकवर्णां[1] सिंहवाहनां चतुर्भुजां मातुलिङ्गपाशयुक्तदक्षिणकरां पुत्राङ्कुशान्वितवामकरां चेति ॥ २२ ॥ ॥ तथा त्रयोविंशतितमं पार्श्वनाथं प्रियङ्गुवर्णं फणिलाञ्छनं विशाखाजातं तुलाराशिं चेति । तत्तीर्थोत्पन्नं पार्श्वयक्षं गजमुखमुरगफणामण्डितशिरसं श्यामवर्णं कूर्मवाहनं चतुर्भुजं बीजपूरकोरगयुतदक्षिणपाणिं नकुलकाहियुतवामपाणिं चेति । तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां पद्मावतीं देवीं कनकवर्णां कुर्कुटवाहनां चतुर्भुजां पद्मपाशान्वितदक्षिणकरां फलाङ्कुशाधिष्ठितवामकरां चेति ॥ २३ ॥ ॥ तथा चतुर्विंशतितमं वर्धमानस्वामिनं कनकप्रभं सिंहलाञ्छनं उत्तराफाल्गुन्यां जातं कन्याराशिं चेति । तत्तीर्थोत्पन्नं मातङ्गयक्षं श्यामवर्णं गजवाहनं द्विभुजं दक्षिणे नकुलं वामे बीजपूरकमिति । तत्तीर्थोत्पन्नां सिद्धायिकां हरितवर्णां सिंहवाहनां चतुर्भुजां पुस्तकाभययुक्तदक्षिणकरां

१ कुक्कुट इति पाठान्तरम् ।

मातुलिङ्गबाणान्वितवामहस्तां चेति ॥ २४ ॥ तथा श्रुतदेवतां शुक्लवर्णां हंसवाहनां चतुर्भुजां वरदकमलान्वितदक्षिणकरां पुस्तकाक्षमालान्वितवामकरां चेति । तथा शान्तिदेवतां धवलवर्णां कमलासनां चतुर्भुजां वरदाक्षसूत्रयुक्तदक्षिणकरां कुण्डिकाकमण्डल्वन्वितवामकरां चेति ॥ इति अर्हदादीनां वर्णादिक्रमकथनम् ॥

॥ अथ विद्यादेवीनां षोडशकम् ॥

तत्राद्यां रोहिणीं धवलवर्णां सुरभिवाहनां चतुर्भुजामक्षसूत्रबाणान्वितदक्षिणपाणिं शङ्खधनुर्युक्तवामपाणिं चेति ॥ १ ॥ तथा प्रज्ञप्तिं श्वेतवर्णां मयूरवाहनां चतुर्भुजां वरदशक्तियुक्तदक्षिणकरां मातुलिङ्गशक्तियुक्तवामहस्तां चेति ॥ २ ॥ तथा वज्रशृङ्खलां शङ्खावदातां पद्मवाहनां चतुर्भुजां वरदशृङ्खलान्वितदक्षिणकरां पद्मशृङ्खलाधिष्ठितवामकरां चेति ॥ ३ ॥ तथा वज्राङ्कुशां कनकवर्णां गजवाहनां चतुर्भुजां वरदवज्रयुतदक्षिणकरां मातुलिङ्गाङ्कुशयुक्तवामहस्तां चेति ॥ ४ ॥ तथा अप्रतिचक्रां तडिद्वर्णां गरुडवाहनां चतुर्भुजां चक्रचतुष्टयभूषितकरां चेति ॥ ५ ॥ तथा पुरुषदत्तां कनकावदातां महिषीवाहनां चतुर्भुजां वरदासियुक्तदक्षिणकरां मातुलिङ्गखेटकयुतवामहस्तां चेति ॥ ६ ॥ तथा कालीं देवीं कृष्णवर्णां पद्मासनां चतुर्भुजां अक्षसूत्रगदालङ्कृतदक्षिणकरां वज्राभययुतवामहस्तां चेति ॥ ७ ॥ तथा महाकालीं देवीं तमालवर्णां पुरुषवाहनां चतुर्भुजां अक्षसूत्रवज्रान्वितदक्षिणकरामभयघण्टालङ्कृतवामभुजां चेति ॥८॥ तथा गौरीं देवीं कनकगौरीं गोधावाहनां चतुर्भुजां वरदमुसलयुतदक्षिणकरामक्षमालाकुवलयालङ्कृतवामहस्तां चेति ॥ ९ ॥ तथा गान्धारीं देवीं नीलवर्णां कम-

लासनां चतुर्भुजां वरदमुसलयुतदक्षिणकरां अभयकुलिशयुतवामहस्तां चेति ॥ १० ॥ सर्वास्त्रमहाज्वालां धवलवर्णां वराहवाहनां असंख्यप्रहरणयुतहस्तां चेति ॥ ११ ॥ तथा मानवीं श्यामवर्णां कमलासनां चतुर्भुजां वरदपाशालङ्कृतदक्षिणकरां अक्षसूत्रविटपालङ्कृतवामहस्तां चेति ॥ १२ ॥ तथा वैरोट्यां श्यामवर्णां अजगरवाहनां चतुर्भुजां खड्गोरगालङ्कृतदक्षिणकरां खेटकाहियुतवामकरां चेति ॥ १३ ॥ तथा अच्छुप्तां तडिद्वर्णां तुरगवाहनां चतुर्भुजां खड्गबाणयुतदक्षिणकरां खेटकाहियुतवामकरां चेति ॥ १४ ॥ तथा मानसीं धवलवर्णां हंसवाहनां चतुर्भुजां वरदवज्रालङ्कृतदक्षिणकरां अक्षवलयाशनियुक्तवामकरां चेति ॥ १५ ॥ तथा महामानसीं धवलवर्णां सिंहवाहनां चतुर्भुजां वरदासियुक्तदक्षिणकरां कुण्डिकाफलकयुतवामहस्तां चेति ॥ १६ ॥ इति विद्यादेवीषोडशकम् ॥

॥ अथ लोकपालाः ॥

तत्र शक्रं पीतवर्णं ऐरावतवाहनं वज्रपाणिं चेति ॥ १ ॥ तथा अग्निं अग्निवर्णं मेषवाहनं ससशिखं शक्तिपाणिं चेति ॥ २ ॥ तथा यमराजं कृष्णवर्णं महिषवाहनं दण्डपाणिं चेति ॥ ३ ॥ तथा नैर्ऋतिं हरितवर्णं शववाहनं खड्गपाणिं चेति ॥ ४ ॥ तथा वरुणं धवलवर्णं मकरवाहनं पाशपाणिं चेति ॥ ५ ॥ तथा वायुं सितवर्णं मृगवाहनं वज्रा(ध्वजा)लङ्कृतपाणिं चेति ॥ ६ ॥ तथा कुबेरमनेकवर्णं निधिनवकाधिरूढं निचुलकहस्तं तुन्दिलं गदापाणिं चेति ॥ ७ ॥ तथेशानं धवलवर्णं वृषभवाहनं त्रिनेत्रं शूलपाणिं चेति ॥ ८ ॥ तथा नागं

श्यामवर्णं पद्मवाहनमुरगपाणिं चेति ॥ ९ ॥ तथा ब्रह्माणं धवलवर्णं हंसवाहनं कमण्डलुपाणिं चेति ॥ १० ॥
इति दिक्पालदशकम् ॥

॥ अथ ग्रहाः ॥

तत्रादित्यं हिङ्गुलवर्णमूर्ध्वस्थितं द्विभुजं कमलपाणिं चेति ॥ १ ॥ तथा सोमं श्वेतवर्णं द्विभुजं दक्षिणे अक्षसूत्रं वामे कुण्डिकां चेति ॥ २ ॥ तथाङ्गारकं रक्तवर्णं द्विभुजं दक्षिणेऽक्षसूत्रं वामे कुण्डिकां चेति ॥ ३ ॥ तथा बुधं पीतवर्णं द्विभुजं अक्षसूत्रकुण्डिकापाणिं चेति ॥ ४ ॥ तथा सुरगुरुं पीतवर्णं द्विभुजं अक्षसूत्रकुण्डिकापाणिं चेति ॥ ५ ॥ तथा शुक्रं श्वेतवर्णं द्विभुजं अक्षसूत्रकमण्डलुपाणिं चेति ॥ ६ ॥ तथा शनैश्चरमीषत्कृष्णं द्विभुजं लम्बकूर्चं किञ्चित्पीतं द्विभुजमक्षमालाकमण्डलुयुक्तपाणिं चेति ॥ ७ ॥ तथा राहुमतिकृष्णवर्णं अर्धकायरहितं द्विभुजमर्धमुद्रान्वितपाणिं चेति ॥ ८ ॥ तथा केतुं धूम्रवर्णं द्विभुजमक्षसूत्रकुण्डिकान्वितपाणिं चेति ॥९॥ इति ग्रहनवकम् ॥ तथा ब्रह्मशान्तिं पिङ्गवर्णं दंष्ट्राकरालं जटामुकुटमण्डितं पादुकारूढं भद्रासनस्थितमुपवीतालङ्कृतस्कन्धं चतुर्भुजं अक्षसूत्रदण्डकान्वितदक्षिणपाणिं कुण्डिकाछत्रालङ्कृतवामपाणिं चेति ॥ १ ॥ तथा क्षेत्रपालं क्षेत्रानुरूपनामानं श्यामवर्णं वर्बरकेशमावृत्तपिङ्गनयनं विकृतदंष्ट्रं पादुकाधिरूढं नग्नं कामचारिणं षड्भुजं मुद्गरपाशडमरुकान्वितदक्षिणपाणिं श्वानाङ्कुशगेडिकायुक्तवामपाणिं श्रीमद्भगवतो

दक्षिणपार्श्वे ईशानाश्रितं दक्षिणाशामुखमेव प्रतिष्ठाप्यमिति ॥ २ ॥ इति श्रीनिर्वाणकलिकाभिधानायां प्रतिष्ठापद्धतौ श्रीमज्जिनादीनां वर्णादिविधिः ॥

॥ अथ प्रशस्तिः ॥

श्रीविद्याधरवंशभूषणमणिः प्रख्यातनामा भुवि। श्रीमत्सङ्गमसिंह इत्यधिपतिः श्वेताम्बराणामभूत् ॥ शिष्यस्तस्य बभूव मण्डनगणिर्योवाचनाचार्य इत्युच्चैः पूज्यपदं गुणैर्गुणवतामग्रेसरः प्राप्तवान् ॥ १ ॥ क्षान्तेः क्षेत्रं गुणमणिनिधिस्तस्य पादलिप्तसूरिर्जातः शिष्यो निरुपमयशःपूरिताशावकाशः ॥ विन्यस्तेयं निपुणमनसा तेन सिद्धान्तमन्त्राण्यालोच्यैषा विधिमविदुषां पद्धतिर्बोधिहेतोः ॥ २ ॥ शुभमस्तु ॥ सं० १८५२ मिति कार्तिकशुक्लपूर्णिमायां लिखितमिदम् ॥

निर्वाणकलिकाशुद्धिपत्रम् ।

पत्रं	पंक्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
२—१	६	क्ष्वीं क्ष्वीं	क्ष्वीं क्ष्वीं
२—१	१२	ॐ षवन्नापक्षौ	ॐ पवन्नपक्षौ
४—१	५	ॐ शनैश्चराय	ॐ शनैश्चराय
४—२	६	०रावानगुरुनापि	०रावावन्यगुरुनापि
६—१	९	तत्समं तत्र	तत्समसूत्रं
६—२	१	अङ्गुलानि	त्र्यङ्गुलानि
६—२	६	अधरामं	संवरामं
६—२	७	वीथीषु त्रीन्	वीथीसूत्रीन्
७—२	१	नाशीयात् ७ समयांगा- षिकं न भक्षयेत ८। गुरो- रााज्ञां न लङ्घयेत् ८ ।	नाशीयात ७ समयांगा- षिकं न भक्षयेत् ७। गुरो- राज्ञां न लङ्घयेत ८ ।
८—२	१३	०निमयानुग—	०निम्नयानु—
१०—२	७	फणदतपयसक्षयगै०	०फणदतपयसक्षयगै०
११—१	३	सत्य	सत्य
११—१	१०	पिलिपिच्छा	पिलिपिच्छा
११—१	१२	पूर्वावारमरक्षाषिकं	पूर्वावत्संरक्षाषिकं
१५—१	१४	७ अः पाठान्तरं	७ क्षः पाठान्तरम्

पत्रं	पंक्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
५–२	७	आठुजलं	आ ४ जलं
६–२	१२	इच्छायाः ॥ १ ॥	इच्छया ॥ १ ॥
७–१	४	पूर्वोत्तराई (सु) रोहिंणी	पूर्वोत्तराइ (सु) रोहिणी
७–१	९	नामरूपापि	नामरूपाणि
७–१	१४	कुवेरश्वा	कुवेरश्च
८–२	११	०गन्धायै	०गन्धार्यै
१–२	१२	०वस्तुता	वस्तृता
२–१	४	इमासि	इमार्सि
२–१	७	संघसहिता	संघसहित

पत्रं	पंक्ति.	अशुद्धम्	शुद्धम्
२३–१	८	रत्नगर्भो	रत्नगर्भे
२४–१	६	परिवट्टमाण	परिवड्डमाण
२४–१	७	नन्दंन्ति	नन्दन्ति
२५–२	१	वटइ	वट्टइ
३२–१	२	संलग्नमष्ठु	संलग्नमुष्ठु
३२–१	८	शेपाङ्गुला	शेपाङ्गुलीः
३२–२	८	०तर्जन्योस्तलान्मूलाक्रमेण	०तर्जन्यो मूलात्क्रमेण
३६–१	२	पाणि चेति	पार्णि चेति

॥ इति निर्वाणकलिका समाप्ता ॥

॥ श्री गोडीजीमहाराजनी पेढी. पायधुनी मुंबई ॥

वीरसं० २४५५.

सने १९२८.

विक्रमसं० १९८४.

प्रत २०००

॥ श्रीशास्त्रवार्तासमुच्चय. ॥

श्रीकृष्ण रुलींग प्रेस, खाराकुवा, मुंबई.